

१०७
५ (३)

अथ

१०७
५ (३)

ग्रन्थनामः-
कर्तृनामः-
विषयः-

विश्वेश्वरसंन्यासपद्धतिः

विश्वेश्वरसरस्वती

धर्मशास्त्रम्
Vishveshwara Samnyasa Paddhati 3

१०७
५

विश्वे

क्षं भोक्तुमर्हति ॥ यस्मिन् क्षांतिक्ष्णमात्रौ च सत्यं संतोषं अर्जवं ॥ अकिंचनमदंभं च सैव
लयाश्च मेव सेतुः ॥ यदानकुरुते भावं सर्वभूतेषु पापकं ॥ कर्मणामनसा चाचातदा भवति भैक्ष
भुक् ॥ ऋतुः ॥ अहमेव परं ब्रह्म वासुदेवाख्यमव्ययं ॥ इति भावो दृढो यस्य तदा भवति भैक्षभु
क् ॥ संवर्तः ॥ पुजितो वंदितश्चैव सुप्रसन्नो भवेद्यथा ॥ तथा चेलाज्यमानस्तदा भवति भै
क्षभुक् ॥ भावितैः करणैश्चायं बहु संसारयोनिषु ॥ आसादयति शुद्धात्मा मोक्षं वै चतुर्थांश
मे ॥ सुमंतुः ॥ आपत्कालेषु संन्यासः कर्तव्य इति शिष्यते ॥ जरयाभिपरीतेन शत्रुभिर्व्य
थितेन च ॥ आचुराणां च संन्यासेन विधिर्नैव च क्रियाः ॥ प्रेषमात्रं समुच्चार्य संन्यासं तत्र
कारयेत् ॥ संन्यस्तो ह मिति ब्रूयात् स वनेषु त्रिषु क्रमात् ॥ त्रिवारं स्मृत्तिलोकात्मा शुभाशुभ

५

वद्देहं प्रवर्तते ॥ तावत् संन्यासो ग्निहोत्रं च कर्तव्यं तु कलौ युगे ॥ विष्णुपुं ॥ यत्कृते दशभिर्वै
स्त्रतायां ह्ययनेन तत् ॥ द्वापारे तत्तु मासेन अहोरात्रेण तत्कलौ ॥ तपसो ब्रह्मचर्यस्य जपा
देश्वपूतं द्विजः ॥ प्राप्नोति पुरुषस्तेन कृतिः साध्वीति भाषितं ॥ इति कलावल्मेन कालेन ब्र
ह्मचर्यस्य जपादेरधिकं पूतं वदनं ॥ ब्रह्मचर्यादिप्रधानस्य पारिव्राजस्य कलावनुष्ठेयत्वं सूच
यति ॥ मनुः ॥ ऋणा निन्नीव्यपाकस्य मनो मोक्षे निवेशयेत् ॥ अनपाकस्य मोक्षं तु सेवमा
नो ब्रजेत्यधः ॥ अधीत्य विधिं वद्देहान् पुत्रांश्चोप्ताद्यधर्मतः ॥ इष्ट्वा च शक्तितोयज्ञैः मनो
मोक्षे निवेशयेत् ॥ यस्य दृष्टानुश्राविक सर्वेषु विषयेषां दौर्वैराग्यं न जायते ॥ स एतत्स
र्वं यथाशास्त्रं कृत्वा संन्यसेत्तान्यथेति श्लोकयोरर्थः ॥ अन्यथा ब्रह्मचर्यादेव प्रब्रजेदि

७३

७३

त्यादिप्रत्यक्ष वेदवचनविरोधाद्प्रामाण्यप्रसंगात्॥ ब्रजत्यध इति मोक्षादर्वीकुमुमुक्षुः स
 त्यल्लोकादिषु वर्तत इत्यर्थः॥ नहि कल्मा एग कल्माश्चिदुर्गतिं तात गच्छतीति भगवद्वचनात्॥
 अनाश्रमिणामपि जाबालश्रुत्या संन्यासो विहितः॥ अथ पुनरब्रवीत्वा ब्रवीत्वा स्नातको वा स्नातको
 वा संन्याग्निरनग्निको वा यदहरे बविरजेत दहरेष प्रब्रजेत्॥ तथा यथा तुरस्यान्मनसा वाचा वा सं
 न्यसेत्॥ सौरपुराणे॥ यदा मनसि वैराग्यं जायते सर्ववस्तुषु॥ तदैव संन्यसेद्दिद्वानन्यथापि
 तो भवेत्॥ ब्रह्मसूत्रिः॥ यस्मिन् कामाः प्रविष्टं शंते विषयेभ्योपसंहृताः॥ विषयान्न पुनर्योतिष
 कैवल्यमश्रमेव सेत्॥ यस्मिन् क्रोधः शमं याति विप्लवः सम्यगुत्थितः॥ आकोशोऽग्निर्यथाक्षि
 तः स कैवल्यमश्रमेव सेत्॥ उत्पन्ने संकटे घोरे चौरव्याघ्रादिगोचरे॥ अथ भीतस्य संन्यासमंगि

र्ष

रापुनिरब्रवीत्॥ विरक्तः संन्यसेद्दिद्वान्निष्क्रेपिद्विज्जोत्तमः॥ प्रकलुषमप्यशक्तोऽपि जुहोति य
 जति क्रियाः॥ अंधः पंगुर्दरिद्रो वा विरक्तः संन्यसेद्दिजः॥ सर्वेषामेव वैराग्यं संन्यासे लुविधीयते॥
 पतत्येवा विरक्तो यः संन्यासं कर्तुमिच्छति॥ पुनर्वीरक्रियाभावान्मुमुक्षुर्यः परिव्रजेत्॥ पाशशरः
 ॥ पारिभ्राज्यंतु वीराग्यात्कर्तव्यं विधुरादिभिः॥ विधिना तत्र कुर्वीत संन्यासं सहबुद्धिमान्॥
 ब्रह्मसूत्रिः॥ संसारमेव निःसारं दृष्ट्वा सारं दिदक्षया॥ प्रवृजंत्य कृतो दाहाः परं वैराग्यमाश्रि
 ताः॥ अत्रिः॥ न तावन्मुच्यते दुःखं जायते मृत्योश्च बंधनात्॥ यावन्नधारयेद्दिप्रो वै ह्रवं लिं
 गमादरात्॥ विष्णुः॥ मुखजानामयं धर्मो वै ह्रवं लिं गधारणं॥ बाहुजातो रुजातानां नायं ध
 र्मो विधीयते॥ व्यासः॥ परमात्मनो यो रक्तो विरक्तो विष्णुमात्मनि॥ सर्वेषां विनिर्मुक्तोऽसौ

विश्वे

२

श्वरी

ब्रजेत् ब्रह्मचर्यात्तु यदित्ये सरमां गतिं ॥ जातपुत्रो गृहस्थो वा विदित्वा जितेन्द्रियः ॥ याज्ञवल्क्यः
अधीत वेदो जपकृत्पुत्रवानन्नरोग्निमान् ॥ रात्र्या च यज्ञं कृत्वा क्षेमनः कुर्यात्तु नान्यथा ॥ म
नुः ॥ काषायं पाचयित्वा तु श्रेणिस्थानेषु च त्रिषु ॥ प्रव्रजेत्तु परं स्नानं पारिव्राज्यमनुत्तमं ॥
॥ १ ॥ इत्यादि सर्वं वाक्यं पर्यालोचनं याये मेवाधौ वगम्यते ॥ अध्ययननियोगनिवृत्ति उत्तरका
लं यस्य पुरुषस्य यस्यामवस्थायां वैराग्यं जायते तस्य तत एव सन्यासे धिकार इति ॥ तथा
च श्रुतिस्मृतिः ॥ यदहरे वविरजेत्तदहरे वप्रव्रजेदिति ॥ कात्यायनः ॥ ब्रह्मचर्याद्गृहाद्वापि वना
दासं न्यसेद्बुधः ॥ पुत्रेषु भार्यानि क्षिप्य मर्पे तेलीक एव वा ॥ व्यासः ॥ ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वा
नप्रश्ने यवा पुनः ॥ विरक्तः सर्वकामेभ्यः पारिव्राज्यं समाश्रयेत् ॥ यावद्वर्णविभागोऽस्ति या

२

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीरामकृष्णपरमात्मने नमः ॥ ॥
 प्रणम्य विष्णुमात्मानं स चिदानंदमुत्तिष्ठेत् ॥ गुरुं सर्वसंविश्वेशं मायया धृतविग्रहं ॥ १ ॥ विश्वेश्वर
 सरस्वत्या क्रियते वेदमानतः ॥ यतेः परमहंसस्य धर्माणां मेघसंग्रहः ॥ २ ॥ तत्र संन्यासाश्च भक्त्या
 लनिर्णयः ॥ जाबालश्रुत्या विहितः ब्रह्मचर्यं समाप्य गृही भवेत् ॥ गृही भूत्वा वनी भवेद्दनी भूत्वा
 प्रव्रजेदिति ॥ अव्यवस्थितविकल्पोऽपि गृहादा वनादेति आरुण्यूपनिषदि च ॥ गृहस्थे ब्रह्म
 चारी वा न प्रव्रजे वालौकिकाग्नौ मुदराग्नौ समा रोपयेदिति ॥ तथा कुटीचक्रो ब्रह्मचारी कुटुंबं
 विसृजेद्दंडान् ॥ लौकिकाग्नौ न्विसृजेदिति ॥ कुरीचकवहद्वसंन्यासिनोः परमहंसं विहितं
 जाबालश्रुत्या त्रिदंडं कमंडलुं शिख्यं ॥ पात्रं जलपवित्रं शिरां यज्ञोपवीतं चेत्येतत्सर्वं भूत्वा

हेति अप्सु परित्याज्यात्मानं अविष्टेत् ॥ इति आरुण्यूपनिषदिवेदार्थं यो विद्वान् सोपन
 यनादूर्ध्वं प्राग्वीत्यजसितरंपुत्रमभ्युपवीतं कर्म कलत्रं चान्यदपीति ॥ स्मृतौ च बुद्ध्या कर्मा
 णियत्कामयेत्तदारभेत्तूयमिच्छेत्तमावासेदिति ॥ आंगिरा ॥ वनवासासुरिश्चांतः प्रव्रजेदिति
 पूर्वकं ॥ व्याध्या विष्टो विरक्तो वा ब्रह्मविसंन्यसेद्विजः ॥ सन्यसेद्ब्रह्मचर्येण सन्यसेद्वा गृहाद
 पि ॥ वनादासंन्यसेद्विद्वान् अक्षुरो वा पिदुःखितः ॥ आतुराणां विनोषो स्तिनविधिनैव च क्रि
 या ॥ श्रेष्ठमात्रस्तु संन्यास आतुराणां विधीयते ॥ कदा मनसि संजातं वै तत्सर्वं वस्तु ॥
 तदा संन्यासमिच्छेत्ति पतितस्याद्विपर्यये ॥ ४ ॥ यमः ॥ चीर्णवेदव्रतो विद्वान् ब्राह्मणो मोक्षमा
 श्रयेत् ॥ समः सर्वेषु भूतेषु चरेषु स्थावरेषु च ॥ उसन्नक्षामविज्ञानो वैराग्यं परमं गतः ॥ प्र

विश्वे

दक्षः॥ तस्मात्पुनः कषायेनैकैर्तम्यं दंडधारणं॥ इतरस्तनराक्रोतिविषयेरपहीयते॥ अथान
धिका रि॥ आरुठपतितापस्यं कुनखीर्यापदंतकः॥ क्षयक्षीणांगविकालोनतुसंन्यासम
र्हति॥ संप्रत्यवसितानां च महापातकिनांतथा॥ प्रात्यानामभिशास्तानां संन्यासं नैव कारयेत्॥
ब्रतयस्तलपोदानहोमस्वाध्यायवर्जितं॥ सत्यशौचाश्रमभ्रष्टं संन्यासं नैव कारयेत्॥ ब्रह्मस्य
ति॥ अतीतान्नस्मरेत्तुभोगांस्तथैवानागतानपि॥ प्राप्तांश्चनाभिनंदेद्यः सकैवल्यमाश्रमेवसे
त्॥ श्रद्धाध्यानंतपश्चोचंयस्यवित्तवतुष्टयं॥ स्मरणंचाद्वितीयस्यसकैवल्यमाश्रमेवसेत्॥
अंतराणीन्द्रियाण्यंतर्बहिस्थाविषयान्बहिः॥ रात्रौयःसदाकर्तुंसकैवल्यमाश्रमेवसेत्॥ ति
व्यासः॥ यान्यतीतानिजन्मानितेषुनूनंरुतंभवेत्॥ यत्कृत्यं पुरुषेणेहनान्यथाब्रह्मणि

स्थितिः॥ नमासाद्यनुमुक्तस्यदर्शेयस्यविपश्चितः॥ त्रीधाश्रमेषुकोचर्थो भवेत्परमभीष्टतः॥ इत्यादीना
विदुषो ब्रह्मणि स्थितस्य पारिव्राज्यं दर्शितं॥ बहुचपरिशिष्टं॥ यथोक्तचारिणं भिक्षुं गुरुमेकं परिग्रहेत्॥ आ
तिवन्दैरनुज्ञातो मोक्षाश्रममुपाश्रयेत्॥ इति॥ अथ संन्यासविधिः॥ तत्र बौधायनः॥ अनाश्रमीचतुरः क
र्तुं निमित्तमुद्धर्षं विदध्यादाश्रमीतप्तकृद्धमेकमिति॥ कर्तुं निमित्तं प्राजापत्यकृद्गान्॥ तथाच बहुचपरिशिष्टं॥ ति
मुमुक्षुरात्मशुद्धयेऽकंततत्कृद्धं कृत्वाऽनाश्रमीचतुः प्राजापत्यानिति॥ अनेन कर्तुं चरणेनात्मशुद्धिदा
रासंन्यासयोग्यता भवति॥ तथाच स्मृत्यर्थसारे॥ कर्तुं स्तुतुं चतुरो कृत्वा पावनार्थमनाश्रमी॥ आश्रमीतप्त
कृद्धं तु तेनासौ योग्यतां व्रजेदिति॥ प्राजापत्यलक्षणमनुनोक्तं॥ अहंप्रातस्त्रहंसायं अहमद्याद्याचितं॥
अहंपरंतुनाश्रीयाप्राजापत्योयमुच्यते॥ याज्ञवल्क्यः॥ एकमेकैकनतत्तथैवायाचितेनवा॥ उपवासेन
चैवायं पादकृद्धं प्रकीर्तितः॥ यथाकथंचिन्निगुणः प्राजापत्योयमुच्यते॥ वसिष्ठः॥ अहः प्रातरहर्नक्तम

६

हरेकमयाचितं ॥ अहः पराकंतत्रैकमेवंचतुरहोपरइति ॥ पराक उपवासः एकमत्तं नत्तं मयाचितं उपवासइति ॥
 त्रिरावृत्या द्वादश दिनसाधमः प्राजापत्यः ॥ अत्र च ग्रास संख्या नियमः ॥ पाराशरेण दर्शितः ॥ सायंतु द्वादश ग्रा
 सः प्रातः पंच दश स्मृतः ॥ चतुर्विंशति रायाः परं निरशानं स्मृतमिति ॥ आपस्तंबेन त्वंन्यथोक्तं ॥ सायं द्वाविं
 शति ग्रासाः प्रातः शड्विंशति स्मृताः ॥ चतुर्विंशति रायाः परं निरशाना स्मृताः ॥ कुकुटां उग्रमाणस्तथावा
 स्य विशेषः मुखमिति ॥ अनयोश्च विकल्मयोः शक्त्यापेक्षो विकल्मः ॥ तत्तल्लघुमाह ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ तत्तक्षीरघ
 तांबुना मेकैकं प्रत्यहं विबेत् ॥ एकरात्रोपवासं तत्तल्लघु उदाहृतः ॥ मनुना तु द्वादश रात्रि निवृत्या भिहितः ॥ क्षी
 रादि परिमाणं पाराशरेणोक्तं दृष्टव्यं ॥ अपां विबेत्तु त्रिपलं तु पयः विबेत् ॥ पलमेकं विबेत्सर्पिः त्रिरात्रं चाष्टमा
 रूतइति ॥ त्रिरात्रस्य पुरणमुद्गोदककार्यं विवेदित्यर्थः ॥ लघुघ्राद्यनुष्ठाने साधारणेति कर्त्तव्यता मनुनोक्ता
 ॥ महाव्याहृतिभिर्होमः कर्त्तव्यस्त्वयमन्वहं ॥ अहिंसा सत्यमक्रोधमाजवत्वं समाचरेत् ॥ त्रिरात्रं त्रिंश
 यां लुसवासा जलमाविशेत् ॥ स्त्रिंशदपतितं चैव नानावेत हि कर्त्तव्यं चित्वा ॥ स्नानासनाभ्यां विहरन् क्रोध

६

६

विशुद्धये ॥ यत्किंचित् बध्वं कर्म ललतमस्तानलो मया ॥ प्रमादालस्य दोषाद्यत्तत्सर्वं संत्यजाम्य
 हं ॥ एवं संचित्य भूतेभ्यो दद्यादभयदक्षिणां ॥ पद्मां कराभ्यां विहरन्नाहं वाक्कायमानसैः ॥ करिष्ये
 प्राणिनां हिंसां प्राणिनः संतु निर्भयाः ॥ इत्यातुराणां संन्यासं संपूज्य ॥ सावित्री प्रवेशनपाणिहो
 मप्रैषोच्चारणाभयदानानि विहितानि ॥ गीतासु ॥ आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ॥ यो
 गारूढः ॥ व्यासः ॥ प्रवृत्तिलक्षणो योगो ज्ञानं संन्यासलक्षणं ॥ तस्मात्तत्तानं पुरस्कृत्य सन्यसेदि
 हर्षुर्दिमान् ॥ मनुः ॥ दशलक्षणबंधमनुतिष्ठन्समाहितः ॥ वेदांतां विधिवत् श्रुत्वा संन्यासेद
 नृणो द्विजाः ॥ जावालः ॥ संन्यासनिश्चयं कृत्वा पुनर्न चक्ररोतियः ॥ सकुर्यात्कृच्छ्रमुश्चात्तं षण्मा
 सात्प्रत्यनंतरं ॥ संन्यासं पातयेद्यत्पतितं न्यासयेत्तु यः ॥ संन्यासे विघ्नकर्त्ता वन्निनेतां न विदुः
 पतिता

आर्षेसभ पुनारदः॥

दिव्यमानुष्यं भौतिकं ततः॥ पितृणां दिव्यमातृणां मात्मनो वृद्धि वसरं॥ शौनकः॥ देवं चैव षकं चैव दिव्यं मा
नुष्यमेव वा॥ भूतश्चादं पितृश्चादं मातृणां मात्मनस्तथा॥ एकैकस्मिन् दिने कुर्यादेकैकं श्राद्धमर्थवित्॥ नां
दिमुखे विधानेन विधिरेषा प्रकीर्तितः॥ इति॥ स एव देवादिश्राद्धेषु देवता आह॥ चसवो षोऽस्मतास्तत्र
द्राक्षादरापि च॥ तथैव द्वादशादित्यादेव श्राद्धेषु देवताः॥ मरीचिरयंगिरसो पुलस्त्यपुलहः क्रतुः॥ प्र
चेताश्च वसिष्ठश्चैव नंदश्च तृतीयश्च सनातनः॥ दिव्ये हिरण्यगर्भश्च वैराजपतिरेव च॥ ऐतनश्च अस
कपिलश्चासुरीश्चैव वोढः पंचसिखस्तथा॥ एते मानुष्यकेश्राद्धे मानुष्याः दैवतदेवताः॥ पृथिव्या पस्त
था तेजो वायुराकाशमेव च॥ एतानि पंच भूतानि भूतश्राद्धेषु देवताः॥ पितृश्राद्धे कव्यवाहनं वैः सोमो र्य
मातथा॥ अग्निश्चात्ता बर्हिषदः सोमपाश्चैव देवताः॥ आत्मश्राद्धे देवा तानुपरमात्मा प्रकीर्तित इति॥ अ
त्रिः॥ कर्तानिरग्निकश्चेत्तलौकिकामौ तदा कुर्यात्तश्चादार्थी पचनादिकं॥ पूर्वैकस्तदहर्नू भक्त्या श्राद्धे वि

प्रान्नि मंत्रयेत्॥ कृत्वा तु संस्कृतं पाकं हविष्यं स्वादुभोजनं॥ हृदियज्ञेश्वरं ध्यायेद्देवं नारायणं प्रभुं॥ आ
रभेत्सर्वकर्मणि स्नानादीनि विधानतः॥ तर्पयेदं भस्मास्नात्वा मंत्रपूर्वं द्विजोत्तमः॥ देवानृषीन् मानुष्यां
श्च भूतानि च यथाक्रमं॥ तर्पयित्वां भस्मासर्वी नु पुनः श्राद्धेन तर्पयेत्॥ पार्वणं च तथा वृद्ध्या श्राद्धं कुर्या
द्यथाविधिः॥ कृत्वा नां दिमुखेभ्यश्च पिंडानक्षतसंयुतान्॥ श्राद्धे देवान् भस्मस्मृत्ययथोक्तं श्रुतिशासनोत्॥
तत्राष्टसु क्रमादेव वसवो य प्रजापतिः॥ हिरण्यगर्भो य विराटात्मा देवैः समस्यतु॥ आर्षे मरीचिप्रमुख्यादि
व्येच विनितात्मजाः॥ स्कंदः प्रजेशस्तत्रात्मा मानुष्ये सनकादयः॥ कव्यवाहं सुरवा पित्र्ये मातृके दिव्यमातरः
॥ सर्वमंत्रेषु कर्तव्यं नां दिमुखे विशेषणं॥ उत्थाप्य स्ततो विद्वान् हृष्टपुष्टेन चेतसा॥ प्रदक्षिणं ततो कृत्वा न
भस्मृत्य द्विजोत्तमान्॥ क्षंतव्यमिति तान् ब्रूयात्प्रणम्य शिरसास्ततः॥ संन्यासाहं मया श्राद्धं कृतमेतदि
जोत्तमाः॥ आनुज्ञां प्राप्य पुष्पाकं सिद्धिं यास्यामि शाश्वतीं॥ दत्तान्नेयः॥ देवार्धमानुषं भूतं पितृमातृ

विश्वे

श्वरी

स्वयंभुवं॥ श्राद्धं परात्मनः कृत्वा वक्षोचापि चतुष्टयं॥ ततः परेद्यः पुण्याहवाचनं पर्वकं वपनं कुर्यात्॥ तथा
च शौभनकः॥ पूर्येद्यः नांदिमुखं कृत्वा ब्राह्मणान् भोजयित्वा पुण्याहं वाचयित्वा केशरश्मश्च लोमनखा
नि॥ वापयित्वा यथाविधि स्नात्वा होमादिद्वयव्यतिरिक्तद्वयं जातं पुत्रादिभ्यो दत्त्वा दंडादीनि धाय
त देवायै नैग्रामे वा पुलिने वारण्ये वा स्थित्वा॥ ब्रह्मणे नमः॥ इन्द्राय॥ सूर्याय॥ आत्मने नमः॥ अंतरात्मने॥
परमात्मने॥ इति ब्रह्मांजलीं कृत्वा मानं जपित्वा॥ उपस्पृश्य दर्भांजलीं कृत्वा वेदादिं जपित्वा॥ सक्तुमु
ष्टिं प्राश्या च मप॥ ॐ भूः सावित्रीं प्रविशामि तत्सवितुर्वरेण्यं॥ ॐ भुवः सावित्रीं प्रविशामि॥ भर्गो दे
वस्य धीमहि॥ ॐ स्वः सावित्रीं प्रविशामि॥ धीयो योनः प्रचोदयात्॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सावित्रीं प्रविशामि॥ तत्सवि
तुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि॥ धीयो योनः प्रचोदयात्॥ इति जपित्वा॥ किंच न मे प्रादुर्धाः
स्पृष्टास्तदित्यस्यास्तमयादाज्यं विलाप्योत्पत्य मुचिचरुर्गृहीतं गृहीत्वा समिधेनाग्नौ॥ ॐ भूस्वाहे

८

श्रुशयीतवा॥ ब्रह्मचारि ब्रती च स्यात्तु गुरुदेव द्विजार्चकः॥ सावित्रीं च जपेन्नित्यं पवित्राणि च शक्तितः॥
सर्वेष्वेव ब्रतेष्वेवं प्रायश्चित्तार्थमाहुर्इति॥ प्राजापत्यं क्रिया शक्तौ धेनुं दद्याद् द्विजोत्तमः॥ धेनोरभावे दातु
म्यं मुल्यं तुल्यं न संशयः॥ इति॥ संपूर्णदानाशक्तो च पशुं कृत्वा माह॥ गवामभावे निष्कं स्यात्तदर्द्धं पादमेव वे
ति॥ प्रत्यग्भायांतरमप्याह पाराशरः॥ रुद्रायुतं च गायत्र्या उपवासे तथैव च॥ धेनुं प्रदानं विप्राय सममेतच्च नुष्ट
यमिति॥ तथा च षट्त्रिंशन्मले॥ रुद्रायुतं च गायत्र्या दादश ब्रह्मभोजनं॥ तीलहोमसहस्रं च सममेतच्च
तुष्टयमिति॥ तथा धेनुं निष्कं दद्विंशं प्राणायामशतद्वयं॥ तीलहोमसहस्रं च वेदाध्ययनमेव च॥ विप्रादाद
शवाभोज्याः पावके हि स्तथैव चेति॥ तत्तत्तुल्यं तु प्राजापत्यद्वयं प्रत्यग्भायकत्वं॥ मुख्यकल्पो समर्थेन चानु
कल्पो न स्वीकर्तव्यः॥ तथा च मनुः॥ प्रभुः प्रथमकल्मस्य अनुकल्मेन वर्तते॥ न सांपरायिकं तस्य दुर्मते विधि
ते फलमिति॥ कात्यायनः॥ ५१॥ कुर्यात्कृद्गुणिसर्वाणिसंन्यासेऽसुरनाश्रमी॥ आश्रमी कृद्गुमेकं तु कृत्वा सं
न्यासमर्हति॥ ५२॥ पुरश्चरणमादौ कृत्वा शुद्धेन कायेनाशौ श्राद्धादिनिर्वपेदिति॥ अत्रिः॥ देवमार्षततो

तिष्ठन्नाहुतिं हुत्वा सायमग्नि कार्यं कृत्वा ग्युत्तरदेशे दर्भेषु पात्राणि सादयित्वा ॥ अग्नि दक्षिणदेशे दर्भान्
संस्तीर्य ॥ कृत्वा जिनं चातर्क्ष्य ९ तस्यां रात्र्यां जागरणं कृत्वेति ॥ अत्र विशेषमाह ॥ बौधायनः ॥ ब्राह्मणा
नंते आवेश्य उपवेश्य ततः चपनं कुर्यात् ॥ कात्यायनः ॥ आपो हिष्टा इति द्वाभ्यां श्मश्रु रोमनस्वानि च गो
दानकविधानेन सर्वमंत्रान्त्रियोजयेत् ॥ सप्ताष्टकेशान् शिखार्थं स्थापयेत् ॥ तथा च संप्रदायविदः ॥ शेष
स्य कर्मणः ॥ सिद्धौ केशान् सप्ताष्टवादिजः संरक्ष्य चापयेत् ॥ सर्वकेशां श्मश्रु नस्वानि चेति ॥ गोभिलः ॥
ततः समाचरेत्स्नानं हेमरोप्य कुर्यात् भस्मा ॥ कृत्वा तु वपनं विद्वान् भवेन्मुंडो यथा शिखी ॥ स्नानमथैव तैः
कृत्वा तर्पयेद्देवतापितृन् ॥ ऋषीन् छंदांसि वेदांश्च मनुष्यांश्च यथाविधीति ॥ ततः आगत्य देवतायतना
दौ उपवेश्य दक्षिणजानुनि उत्तानं वामहस्तं कृत्वा तत्र द्वेपवित्रे निधाय तदुपरि दक्षिणहस्तेन पिदध्यादिति ॥
ब्रह्मांजलिः तं ब्रह्मांजलीं कुर्यात् ॥ जपेच्च ॥ ब्रह्मणेनम इत्यादि मंत्रान् ॥ ततः आचम्य वेदादीन् जपेत् ॥

विश्वे०

श्वरी

अप उपस्पृश्य दर्भां जलीं कृत्वा वेदादीन् जेपेति ॥ शौनकवचनात् ॥ ततः सक्तु मुष्टिं प्रणचेन प्राश्या
चम्पमंत्रैर्नाभिं मंत्रयेत् ॥ तदुक्तं बृहत् सूत्रपरिशिष्टे ॥ अथ सहस्रं प्राश्या चम्पनाभिं मंत्रयेत् ॥ आत्मने
स्याहा प्रजापतये स्वाहेति ॥ ततः पयोदधि घृतानि त्रिवृत् कृत्वा नि त्रिवृदसि इति मंत्रेण प्रथमं प्राश्नी
यात् ॥ प्रवृदसीति द्वितीयं ॥ विवृदसीति तृतीयं ॥ ततः आपः पुनस्तु पृथिवीमित्युदकं प्राश्नीयात् ॥ ततः पु
नवांसं संकल्पयेत् ॥ तदुक्तं बौधायने ॥ ग्रामांते ग्रामसिमांते अग्न्यागारे वा ज्यं पयोदधिसंयुतं त्रिः प्राश्या
पवसेत् ॥ त्रिवृदसीति त्रिभिर्मंत्रैः सह दापः पुनस्त्रितीति पय आड्यालाभे आपः प्राश्नीयात् ॥ तदुक्तं
बृहत् सूत्रपरिशिष्टे ॥ अथ पयोदधि सर्वाणि त्रिवृत् प्राश्या चमेत् ॥ आपः स्तदलाभे इति ततः सावित्रीं प्र
विशेत् ॥ तस्य कारमाह तुः ॥ बृहत् सूत्रपरिशिष्टे बौधायनौ ॥ ॐ भूः सावित्रीं प्रविशामि ॥ तत्सवितुर्वरे
ण्यं ॥ ॐ भुवः सावित्रीं प्रविशामि ॥ भर्गो देवस्य धीमहि ॥ ॐ स्वः सावित्रीं प्रविशामि ॥ धियो यो नः प्रचो

९

नाहवनीयं ब्रह्मा यतनेदर्भा नास्तीर्य कृष्णजिनं चांतर्द्वयितां रात्रीं जायतीति ॥ यथा दत्तात्रेयः ॥ हो
 मंदत्वा तथा सायं कुशां कृष्णजिनं ततः ॥ ब्रह्मस्थाने समास्तीर्य कृष्णजिनं चांतर्द्वयि ब्रह्मभाव
 नेन संस्थितः ॥ ब्रह्मरात्री ततो दत्वा विष्णौ संन्यस्य मानसं समभ्यर्च्य हविर्केशं जपनेकाक्षरं परं
 इति एवं विद्वान् ब्रह्मरात्री मुपोष्य ब्राह्मणो ग्निं न समारोप्य वा प्रसीयते ॥ सर्वपापानंतरति ब्रह्मह
 त्यामिति ॥ ततो ब्राह्मणे मुहूर्त्तकृत्य माहुरौ नक्तः ॥ ब्राह्मणे मुहूर्त्ते उथा यथा विबिस्नात्वा प्रातरग्नि
 कार्यं कृत्वा व्याहृतिं जपित्वा तत्समं धौ धावतीति स्मृत् स मप्युजपेदिति ॥ तत आहिताग्निश्चेत्प्राजा
 पत्येष्टिं कुर्यात् ॥ एको ग्निश्चेत्तदाग्नेयी ॥ तथा च जाबालः श्रुतिः ॥ तच्चैके प्राजापत्या मे वेष्टिं कुर्वेति त
 दुत्तथान कुर्यात् ॥ आग्नेयी मेव कुर्यात् ॥ इति अत्र प्राजापत्येष्टिराहिताग्नेस्तदाक्यशेषो ग्नीनीति च
 बहुवचनं श्रवणात् ॥ आग्नेयी मेव कुर्यात् एकाग्नेस्तदाक्यशेषो ग्निमजिघ्रेदित्येकवचनाश्रवणात् ॥

१७

नुः ॥ प्राजापत्यां निरूप्येष्टिं सर्वदेवसदक्षिणां आत्मन्यग्नीं न समारोप्य ब्राह्मणः प्रव्रजे गृहात् ॥
 दत्तात्रेयः ॥ ब्रह्मरात्री ततो दद्यात्सौर्णमास्यां द्विजोत्तमः ॥ प्रातर्हुत्वा स्वकल्मेन कृत्वा स्नानादिकां
 क्रियां ॥ प्राजापत्यां प्रतिपदिकत्वेष्टं तु यथा विधिः ॥ ततो विप्राय दद्यात्तु सर्वदेवसदक्षिणां ॥ अथ
 वाहिताग्निर्वैश्वानरीं वेष्टी कुर्यात् ॥ यथा च श्रुतिः ॥ आग्नेयी मेव कुर्यात् ॥ अग्नेये वैश्वानराय द्वाद
 शकपालं पुरोडाशं निर्वपेत् ॥ प्राजापत्यं चरुं वैश्वं नवकपालं चेति ॥ अत्र विशेषो बौधायनेनोक्तः ॥ दे
 वयजने विष्णुर्वैव प्रभृत्याग्निं मुरवांतं कृत्वा पंचपा जुहोति वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इति ॥ पुरोनुवा
 क्यमनुच्य वैश्वानरः पवमानः पवित्रेणेति ॥ आज्याहुतिं जुहोति ॥ वैश्वानरो न उत्तय इत्यष्टाभि
 रनुच्छंदसमग्नये स्वाहेति च ॥ अथैनमुपतिष्ठते ॥ सहस्रशोर्षा पुरुष इत्यानुवाकेन स्विष्टकृत् सभ्र
 क्षिसाधेनुवरप्रदानात् ॥ अथाग्निधो दर्भस्तं मेघुहलशेषं निदधाति ॥ सर्वो वै रुद्रविश्वं भरतमिति ॥

विश्वे

दाभ्यामुन्मजत्यग्निआयुर्दअग्नेहविषाजुषाणइतिअपक्कादुपादायप्रक्षाल्यप्राश्नातिसहस्राशीत्ये श्री
प्राश्याचम्यास्नानंप्रत्यभिन्नशालोमिति॥ब्रह्मेत्यंतेनानुवाकेनाप्याग्निद्रव्यमग्नौप्रक्षिप्यात्मन्यग्नी
न्समारोपयेत्॥यातेअग्नेयक्षियातनुरितितत्रैवविशेषः॥शौनकेः॥प्राज्ञापत्ययेष्टापुनराहवनीय
मुधृत्यप्राणापानौसमौकत्वासर्वनिदधाति॥यच्चपस्येयञ्चप्रजातौतन्मसिजुहोमिविमुक्तोहंदेवकि
त्विषात॥स्वाहा॥अयंतेयोनिःकृत्वियइत्यात्मन्यग्नीन्समारोपयति॥प्राज्ञेनगार्हपत्यंअपानेन
दक्षिणाग्निंव्यानेनाहवनीयंगत्वाअद्भ्यःसंभृतइत्यादिसमुपस्थायेत्तरनारायणेनगृह्णाग्निः॥क्रमेदिति
पात्रविशेषाणांप्रतिपत्तिमाह॥दत्तात्रेयः॥मन्मथान्यश्चमयानिचाप्सुजुहुयात्॥गुरुवेतैजसानिद
द्यात्॥इति॥यमस्ततश्चाहवनीयारव्येहुत्वापात्राणिमंत्रतः॥असौस्वर्गायलोकायस्वाहेत्यवनीधाप
येत्॥अयंतेयोनिरित्येवंसमारोप्यात्मनोमुखे॥ततोवैश्वानरंध्यायेत्स्वर्गायविश्वतोमु

११

दद्यात्॥ॐभूर्भुवस्वः॥सावित्रींप्रविशामि॥सर्वांगायत्रींजपेत्॥ततःकिंचनापःप्राश्यततोस्तम
यात्पूर्वमाहिताग्निश्चेदाहवनीयेएकाग्रिश्चेदौपासनान्नौसुवेष्टुचिआज्यंचतुर्गृहीत्वाष्टुवा॥ॐ
स्वाहेतिजुहुयात्॥एतत्तुआह्वान्वाधानं॥तत्रबौधायनः॥पुरादिसस्यास्तमयात्॥गार्हपत्यंसमाधा
यान्वाहार्यपचनमाहुतंज्वलंतमाहवनीयमुधृत्यगार्हपत्यमाज्यंविलाप्योत्पूयसंचिचतुर्गृहीत्वास्
मिद्धेत्याहवनीयेपूर्णहुतिंजुहोत्योस्वाहेतिएतद्ब्रह्मन्वाधानमितिविज्ञापयत्तइति॥तथाचकात्या
यनः॥औपासनमावसथ्यंपृष्ठोदिविजपेन्नबालौकिंकाग्निमितरंवापिश्रद्धावान्सयदाभवेत्॥इत्यप
क्रम्यतस्मिन्नेहोमंमहायज्ञान्कुर्यात्पक्षादिकर्मव॥संन्यासार्थंतिथाकुर्यात्॥पाकयज्ञादिकानपि॥इत्य
क्तत्वात्॥ततःसंध्यावंदनपूर्वकंअस्तमितआदित्येस्वाग्नौहोमंकुर्यात्॥तत्रबौधायनः॥अधस्ता
यंडुलेग्निहोत्रउत्तरेणगार्हपत्यंतणान्यास्तीर्यद्वंद्वंपात्राण्यासादयित्वाष्टुपादीनिर्वंध्यावासादक्षिणे

१

धेनुं च दत्वा चार्यपुरलोचस्थितः॥ संनमसासिंचतु मरुतः समिंदो बृहस्पतिः सभाय माग्निः सिंचत्वा
 युष्माच जलेन चायुष्मंतं करोतु मामिति जपित्वा॥ याते अग्ने यज्ञिया तनूस्वस्तये ह्यारोहात्मना स्नानं
 अद्वावस्तु निरुण्वन नस्तमनसा पुरुणियज्ञो भूत्वा यज्ञमासीदस्त्वां योनिं जातवैरो भव आजाय
 मानः॥ सभस्य ए हिति त्रिरात्रिरात्मन्यग्नी नू समारोप्येति॥ अनग्ने स्तु समारोप्य देकाग्निरेका
 ग्निः ए च नास्ति तत्र बहु च परिशिष्टं॥ अथात्मन्यग्नी नू समारोप्य देकाग्निरेकाग्निमनग्निर्न ब्रू
 चनेति अनग्निना कपिलप्रोक्तेन विधिना संन्यासः कर्तव्यः॥ तमपि संक्षेपतो दर्शयिष्यामः॥ नां
 दिमुख ब्राह्मण भोजन पुण्याह वैश्वश्रुतौ मनस्व नपन स्नान सर्वदा दंडादिसन्निधान त्रिवृत्ता
 शनसा वित्री प्रवेशन संध्या राधना निरुक्तौ पोष्य स्नात्वा संध्या राधनं कृत्वा देवर्षी पितृ तर्पणं कृत्वा
 चाक्षुः स्वाहेति पुत्रेषणायाश्च वित्तेषणायाश्च लोकेषणायाश्च व्यष्टितो हं स्वाहेति अप्सो वापः

पाणिना हुत्वा यथाधिकारं यथाविधि दंडादि गृहीत्वा स्वधर्मनिष्ठा भवेदिति॥ साग्निकस्तु उक्तेन
 प्रकारेण अग्नि समारोपं विधाय जलाशयं गच्छेत्॥ ततः पुत्रं दृष्ट्वा त्वं ब्रह्मेत्यादि वाक्यं जपेत्॥ तथा च
 शौनकः॥ पुत्रं दृष्ट्वा जपित्वं ब्रह्मत्वं यज्ञस्त्वं लोक इति॥ स पुत्रः प्रत्योहं ब्रह्माहं यज्ञोहं लोक इतीति॥ त
 था च बहु च परिशिष्टे॥ अथ पुत्रान् सुहृदो बंधून् प्रत्याहन मेकश्चिन्नाहं कस्य विदित्तीति॥ ततः आ
 श्रमात्संन्यासाश्च मंगच्छामिति संकल्पयेत्॥ ततः अप्सो वोदको हुतिद्वयमाह॥ कपिलः॥ अद्भ्यः स्वाहा पुत्रेष
 णायाश्च वित्तेषणायाश्च लोकेषणायाश्च व्यष्टितो हं स्वाहेति अप्सो वापः॥ पाणिना हुत्वे तितलो यज्ञोपवि
 तं हस्ते गृहीत्वा दीकृत्य वेदांतं विज्ञानेति मंत्रेणाप्सु जुहुयात्॥ तथा बोधायनः॥ अथ यज्ञोपवीतं वि
 सृज्याद्विः समज्याप्सु जुहोति॥ वेदांतेति॥ आरुण्यपनिषदि च॥ उपवीतं भूमौ वाप्सु वा विसृज्य त
 इति॥ तथा शिखार्थे रक्षितान् नृकेशान् उपाध्वं भस्वाहेति भस्मा वप्सु चानिक्षिपेत्॥ तथा च कठवल्लिः

सशिखान् केशान् निहत्य विसृज्य यज्ञोपवीतं भस्वाहेति ॥ तथोत्थवर्णश्रुतिरपि ॥ सशिखं वपनं कृत्वा
 बहिः सूत्रं त्यजेद्बुधः ॥ ततः प्रेषोक्तिप्रकारमाह ॥ आरुणी श्रुतिः ॥ असृज्य मंहं चेति विद्वान् त्रिवत्स
 त्रं त्यजेद्दिक्षानय एवं वेद ॥ संन्यस्तं मया संन्यस्तं मया संन्यस्तं मयेति ॥ त्रिरुक्त्वा अभयं सर्वभूतेभ्यो
 मत्तः सर्वं प्रवर्तते ॥ सखा मा गोपायो जः सखा यो सिं इत्यवज्जो सीत्यनेन मंत्रेण कृतो ध्वं वै गवं दंडं
 कौपीनं परंगहेद्विति ॥ बहुच परिशिष्टे ॥ प्राञ्जुरवस्तिष्ठन् उर्ध्वं वा हुं ब्रूयात् ॥ भूः संन्यस्तं मया ॥ भुवः
 संन्यस्तं मया ॥ स्वः संन्यस्तं मयेति ॥ त्रिरूपांश्च त्रिर्मध्यमं त्रिरुच्चैरिति प्रकारं तरमाह ॥ शौनका ॥ ॐ
 भूर्भुवः स्वः संन्यस्तं मया संन्यस्तं मया संन्यस्तं मयेति मंदमध्यमोत्तमस्वरेणोक्त्वा अभयं सर्वभूते
 भ्यो त्तम इति ॥ प्राञ्जुरवोदञ्जुरवः पूर्वो जलिनिनयनं कृत्वा यथाकारं यथा विधि दंडादि गृहीत्वा स्व
 धर्मनिष्ठो भवेदिति बोधायनस्तत्त्वमाह ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः संन्यस्तं मया संन्यस्तं मया संन्यस्तं मयेति

रवं ॥ अथ गार्हपत्ये ग्नौ जुहुयादारणं ॥ बुधः ॥ अयमग्निर्यहपति मंत्रेणानेन भावितः ॥ अयं ते यो निरित्ये
 वं समारोप्यात्मानो हृदि ॥ ततो वैश्वानरं ध्यायेद्भूः संक्षं विश्वतो मुखं ॥ जुहुयादक्षिणाग्नौ च मुत्रालो
 लुखलेततः ॥ अयमग्निः पुरीष्येति मंत्रेणानेन यत्नतः ॥ अयं ते यो निरित्येवं मनस्यारोप्यवेदवित् ॥
 ध्यायेद्देवानरं देवं मंतरिक्षारूपमव्ययं ॥ गत्वा स्वगार्हपत्यसूक्तं चै पुरुषं जपेत् ॥ वेद्यामध्ये ततः
 स्थित्वा कोसीतिलुजपेद्विजः ॥ इति ऐकानि ॥ निरग्नीतुत्रौ न कोक्तेन विधिना चरुं श्रपयित्वा होमा
 दि कुर्यात् ॥ स उच्यते ॥ आस्ये मुहूर्ते उष्ट्राय यथा विधि स्नात्वा प्रातरग्निं कार्यं कृत्वा व्याहृतिर्जपि
 त्वांतरत्स मंदी सूक्तं मधुजपित्वा स्वर्गहोक्तेन विधिना चरुं श्रपयित्वा ॥ अग्निमुपसमाधाय ॥
 प्राणाय स्वाहा ॥ उदानाय स्वाहा ॥ समानाय स्वाहा ॥ इति आज्यहोमं कृत्वा अथ पुरुषसूक्तेन प्रसूचमाज्य
 होमं कृत्वा पुरुषसूक्तं जपित्वा प्रणिता पात्रं संसृज्य सोविष्टांतु हत्वा ॥ आचार्यायाज्यपात्रं हिरण्यं

इंद्रस्य वज्रोसिवात्रे च सर्वमेव दृश्य सापंतं निवारय । इत्यनेन मंत्रेण दंडं संप्रार्थयेत् ॥ मंत्रलिङ्गां
 श्वप्रार्थनायां विनियोगः ॥ ततः सर्वायां गोपायेति ॥ मैत्रायाणीश्रुतिरपि इंद्रस्य वज्रोसीति
 त्रिचीनवेण वानुदंडं नूदक्षिणे पाणौ धारयेत् ॥ यदेवं वायद्येवं तदा स शिखं वपनं सत्त्वा विसृज्य
 यस्तो पवीतं चतुर्वर्णं ध्वेकागारे भेक्ष्यं समश्नीयात् ॥ माधुकरीवेति कामं मे वेणवं दंडं धारयेदि
 त्यास्तुतिः ॥ दंडलक्षणमाह ॥ अत्रिः ॥ धारयेद्देणवं दंडं न स्पृशेन्न रुशं तथा ॥ तस्य चायेच
 मूले च ग्रंथित्युक्तं धारयेत् ॥ द्विचत्वारिषडष्टौ बाह्यं गुलानि समाहितः ॥ नन्यं ननातिरिक्तं च
 द्विषुणं मूलतो यको ॥ भविष्यपुराणे ॥ दंडं तु वेणवं रम्यं सत्त्वं च सप्तपर्वणं ॥ पुष्पस्थानं समुत्त
 न्नं नानाकल्मषशोभितं ॥ अदग्धं महलं कौटैः पर्वयं धि विराजितं ॥ स्वयं भूतं तु मेदिन्या शाखा वृ
 जं मृजुं शुभं ॥ नासादग्धं शिरस्तुल्यं नृवोर्वा विभया द्यतिः ॥ विलुः ॥ एवै दंडो भवेदापि विदंडी

वायवाभवेत् ॥ कएवायनः ॥ एकदंडधरा मुंडा इति जमदग्निः ॥ दंडात्मनस्तु स्यं योगः सर्वदेववि
 धीयते ॥ न दंडेन विना गच्छेदिषु क्षेपत्रयं बुधः ॥ जलांतरा दिषु क्षेपेन कश्चिदोषभाग भवेत् ॥ शि
 ष्यादिभिर्विनीते पिनीत एव स आत्मना ॥ हस्तपादादिव्यष्टिष्य इति शिष्टावदंति हि ॥ संन्यासेना
 मत्यजबन्धनसर्वमाश्रमादनाश्रमाद्वा आश्रमं गच्छामीति संकल्पप्रेषोच्चारणं भयदानं नोतिनां दीमु
 र्वादित्दंडं ग्रहणं तस्तु क्रिया कलापो स्येवांगभूतोऽनुरस्य संकल्पप्रेषो अं भयदानमात्रा
 मूलं श्रूयते यद्यानुरस्याद्वा चामनसारा संन्यसे देषयंथा ब्रह्मानुवितस्तेनेति ॥ संन्यासी ब्रह्मवि
 देवमेवैष भगवन्निति ॥ वैदेह इत्यादिनां स्मर्यते च ॥ संन्यस्तमितियो ब्रह्मात्मारोः वृं गतेरपि ॥ नर
 क्रतुसहस्रेण फलं प्राप्नोति मानवः ॥ इत्यादिनां सोपि जीविष्यति वेद्यथाधिकारं यथाविधि दंडादि
 गृहीत्वामन्यधर्मनिष्को भवेदिति ॥ त्रिदंडापि स्वपरिग्रहं परित्यज्य परमहंसो भवेत् ॥ तथा च स्मृतिः

विश्वे

१५

त्रिदंडं कुंडिकां चैव सूत्रं वाथ कपालिकां ॥ जंतूनां वारणं वस्त्रं सर्वं भिक्षुः परित्यजेत् ॥ वौधायनेन ^{ननु} स्त
स्य त्यागविधिः ॥ आरुण्यं गत्वा शिखामुंडः काषायवासः ॥ वाङ्मनः कर्मदंडैर्भूतानामुद्दोही यज्ञोपवी
तं वेदं त्रिदंडं कर्मदंडं पात्रं परित्यज्य विसृज्य सर्वकर्मणि सर्वसहः सर्वसंग निवृत्तौ प्रसन्नमनः ॥
सुखासीनो विश्वरूपमात्मानं चिंतयेदिति ॥ **अथ साध्यनिरूपणं** ॥ बृहदारण्यके ॥ एवमेवैतमा
त्मानं विदित्वा ब्राह्मणाः ॥ पुत्रैषणायाश्च वित्तैषणायाश्च लोवैषणायाश्च व्यथायेति ॥ आरुण्यपुन
रिति ॥ आरुणिः ॥ प्रजापतिलोकं जगाम तं गत्वा वाचकैर्न भगवान्कर्मण्यशेषतो विसृजामिति
तं होवाच प्रजापतिस्तं पुत्रान् भ्रातृन् बंध्वादीन् शिखां यज्ञोपवीतं त्यागं स्वाध्यायं च भूलो बभू
व लोके स्वर्लोके महर्लोके जनो लोके तपो लोके सत्यलोके च ॥ अतल पाताल वितल सुतल रसा
तल तलातल महातल ब्रह्मांडं च विसृजेत् ॥ दंडमाच्छादनं कोपीनं परिग्रहेत् शेषं विसृजेदि

१५

निरुपांशु उक्ता निरुद्धैः स्त्रिसत्यादि देवा इति हि विश्रायते अभयं सर्वभूतेभ्यो मत्त इति ॥ आपां पूर्णां
जलं निनयतीति ॥ ततो विष्णुप्रार्थना प्रकारमाह ॥ यमः ॥ दत्वा तोयां जलं विप्रो भक्त्या संप्रार्थये
द्दुरिं ॥ सर्वदेवास्तकेतो येतो याहुतिमहं हरे ॥ दत्वा सर्वैषणां त्यक्त्वा युष्मच्छरणमागतः ॥ त्राहि मां सर्व
लोकेश गतिरन्या न विद्यते ॥ संन्यस्तं मे जगन्नाथ पाहि मां मधुसूदन ॥ त्राहि मां सर्वलोकेश वासु
देव सनातन ॥ संन्यस्तो हं जगद्योने पुंडरीकाक्ष मोक्षद ॥ अहं सर्वभयं दत्वा भूतानां परमेश्वर ॥ यु
ष्मच्छरणमापन्नं त्राहि मां पुरुषोत्तमेति ॥ ततो दिगंबरो भूत्वा किंचिदुदञ्जुरवो गच्छेत् ॥ ततो विविदि
षु श्रेष्ठं नुज्ञया परावृत्य गुरुसमीपे तिष्ठेदिति तथा च संप्रदायविदः ॥ ततो दिगंबरो भूत्वा गच्छे
त् किंचिदुदञ्जुरवः ॥ जिज्ञासुश्चेत्परावृत्तस्तिष्ठेत्तदुत्तरासनात् ॥ इति ॥ ततो दोरवं कोपिनं बहिर्वा
सं कथां दंडं च क्रमेणैकैकं प्रणवेन दद्यात् ॥ तथा च बह्व्यपरिशिष्टे ॥ अन्यत्सर्वं प्रणवेनेति ॥

६२

मेव प्रव्राजिनो लोकमिच्छन्तः॥ प्रवृजन्ति प्रकृतमात्मानमेवलोकमिच्छन्तः॥ प्रवृजेयुरित्यर्थः॥ छांदो
 ग्ये ब्रह्मसंस्थो मृतत्वेति॥ त्याग एव हि सर्वेषां मोक्षसाधनमुत्तमं॥ त्यजतैव हितं तद्वैयत्यत्का प्रत्य
 कूपरंपदं॥ इति भालेवीयश्रुतिः॥ न कर्मणान्न प्रजयान्न धनेन त्यागेनैवैव अमृतत्वमानुश्रुतिः॥ तैत्ति
 रीयके॥ अथ परित्राटु विवर्णवासा मुंडोपरियहः॥ शुचिरद्रोही भैक्षमाणो ब्रह्मभूया यकृत्स्नात्॥ इ
 ति जाबालश्रुतिः॥ शतं कुलानां पुरतो बभूव तथाचराणो त्रिशतं समग्रं॥ एते भवन्ति सुकृतस्य लो
 के एषां कुले संन्यस्तो हविप्रः॥ संन्यासात्॥ ब्रह्मणः स्नानं वैराग्यात् प्रकृतौ लयः॥ स्नानात्कैवल्यमाप्नोति
 तिस्रस्तु गतयः स्मृतः॥ याज्ञवल्क्यः॥ ४ अकार्यकारिणिदानं वेगो न द्याश्च शुद्धिदकर॥ शोध्यस्य मृद
 तोयंच संन्यासो विद्विजन्मनां॥ विश्वः॥ एके रात्रौ पितृभ्यां पितृभ्यां गतिरुच्यते॥ न साशक्या गृहस्थे
 न प्राप्नुं कतुशतैरपि॥ संन्यस्तमिति यो ब्रह्मास्यो गैः कंठगतैरपि॥ न तु कतुशतेनापि प्राप्नुं शक्नोति

१६

मानवः॥ संन्यस्ते तु द्विजं दृष्ट्वा स्नानाच्च तत्तिभात्करः॥ अयं मे मंडलं भीत्वा परं ब्रह्मादिधिगच्छति॥ द
 क्षः॥ त्रिंशत् परान् त्रिंशद्वरान् त्रिंशश्च परतः परान्॥ सद्यः संन्यसनादेव नरकात्तारयेत्तु न॥ जाबो
 लः॥ चतुर्वेदस्तयो विप्रः सोमयाजी शतक्रतुः॥ तस्मादपि यतिः श्रेष्ठो मेरुसर्षपयोरिव॥ कपिलः॥ संन्य
 स्तमिति यो ब्रूयात् प्राणैः कंठगतैरपि॥ साक्षयान् लभते लोकान् पुनर्जन्मन विद्यते॥ अंगिराः॥ शीष्टि कु
 लाब्जतीतानि षष्टि भागानि कानि च॥ कुलां नुद्धरते प्राज्ञः संन्यस्त इति यो वदेत्॥ ये च संजातजा दोषाय
 पितृकर्म संभवः॥ संन्यासस्तान् दहेद्दोषान् तुषाम्नि रिव कांचनं॥ सूर्यखद्योतयो र्यद्वत् मेरुसर्षप
 योरिव॥ अंतरं हि महदष्टं तथा भिक्षुग्रहस्थयोः॥ मनुः॥ यो दत्त्वा सर्वभूतेभ्यः प्रव्रजत्यभयं गृह्णात्॥
 तस्य ते जोमया लोका भवन्ति ब्रह्मवादिनः॥ यस्मादप्यभिस्तानां द्विजान् जो सद्यते भयं॥ तस्य देहाद्विज
 कस्य भयं नास्ति कुतश्चन॥ ब्रह्मविदः॥ स गुण ब्रह्मविद इत्यर्थः॥ ते जोमय लोकां संबन्धात् कर्त्तृत्वा

देववाधितत्वाभयशंकाभावश्चनहिपरब्रह्मविदस्ते ज्ञोमयसो ब्रह्मसंबंधोभयाशंकास्यात ब्रह्मेव
 सन ब्रह्माप्येतिनविभेतिवृत्तश्चनेतिश्रुतेः॥ गृहस्थे ब्रह्मचारीचवानप्रस्थोर्ध्वमिक्षुकः॥ यश्चे
 न्नोक्षमाणा तुमुत्तमां वृत्तिमाश्रयेत्॥ यमः॥ ज्ञानेन मुच्यते भिक्षुस्तपसा स्वर्गमाप्नुयात्॥ नर
 कं विषयासंगात्रयो मार्गस्तपस्विनां॥ व्यासः॥ कर्मणा बध्यते जंतुर्विद्यया च प्रमुच्यते॥ तस्मात्क
 र्म न कुर्वीत यतयः पारदर्शिनः॥ यस्य संन्यसनादेव रणानाञ्चलतिभास्करः॥ कुलकोटिशतैः सार्द्धं
 प्राप्नोति परमं पदं॥ दिव्यते ज्ञोमयः श्रीमानसूर्यचंद्राग्निमंडलं॥ भित्वा प्रयाति संन्यासि स्वधर्म
 परिपालनात्॥ उत्तेन विधिना संन्यासं विधायात्स ज्ञानाय गुरुस्समीपं गच्छेत्॥ उक्तं चाथर्वणोप
 निषदि मुंडके॥ परीक्ष्य लोकान् कर्मचितान् ब्राह्मणो निर्वेदमायात्॥ नास्त्यलतः कृतेन तद्विज्ञाना
 र्थं स गुरुमेवाभिगच्छेत्॥ समिप्राणिः श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठमिति ततो विनयादिमुण्युक्तो गुरुमुपग

ति॥ काटके च॥ यज्ञोपवीतं वेदांश्च सर्वत द्वर्जयेद्यतीति॥ परमहंसोपनिषदि॥ असौ स्वपुत्रमित्रकल
 त्रबन्धादीन् शिरवां यज्ञोपवीतं यागं स्तनं स्वाध्यायं च सर्वकर्मणि संन्यासप्रापं ब्रह्मांडान्द्रित्वा कौ
 पीने दंडं माछादनं च चराचरोपभोगार्थयच॥ लोकस्योपकारार्थं वा परियहेत्॥ इति न्यासश्च॥
 त्यज्यधर्ममधर्मं च उभे सत्यानृत्ये ज्ञे॥ उभे सत्यानृत्ये त्यक्त्वा येन स ज्ञातिस्तत्त्यज॥ याः काश्चिज्ज्ञो वि
 ताशक्यास्त्यक्तुं नित्यक्षताः क्रियाः॥ ताः सर्वाः संपरित्यज्य निमेषादिष्ववस्थितः॥ अत्रिः शेषं विले
 त्यजेद्विप्रो धनधान्यादिकंच यत्॥ अत्यागात्सर्ववित्तानां संन्यासो निष्कलो भवेत्॥ बाष्पलायनः॥
 कुटुंबं पुत्रदारांश्च वेदां गमिच सर्वशः॥ यज्ञं यज्ञोपवीतं च त्यक्त्वा गृहश्चरेन्मुनिः॥ सुमंतुः॥ एष त्या
 जाम्यहं सर्वकामभोगादिकं सुखं॥ शोकं तोषं विवादं च गंधमाल्यानुलेपनं॥ भक्षणं नृत्तं वनं गेयं दान
 मादानमेव च॥ इत्यादि॥ अथ श्रुतिस्मृतिभ्यामवगम्यमानं संन्यासपूतं प्रदर्शितो बृहदारण्यके॥ एत

विश्व

दधापि॥ ममचित्तमनुचितं ते उरस्तु ममवाचमेव व्रतो जुषस्व ब्रह्मस्य तिष्ठानियुनक्तुमह्यमिति॥ श्री
हृदये देश इति दीक्षायां प्रमाणं॥ भिक्षुभिश्चुधर्ममुपसंगृह्य भिक्षुगुणसंपन्नमाचार्यमुपसंग
म्यतत्सन्निधौ दीक्षां परिग्रहेदिति॥ गालवक्चनं ततः॥ उद्गुरुवायनित्यशुद्धबुद्धमुक्तसत्यपरमा
नंदद्वयं ब्रह्म प्रतिपादकं प्रणवं देक्षिते कर्णे प्राश्नुरवः संनुपदिशेत्॥ प्रणवस्य चार्थमाचार्यो व
चनेन बोधयेदाचार्यः वचनं च॥ ॐ पञ्चीकृतपञ्चमाहाभक्तानीत्यादिततश्चायमात्मा ब्रह्मतत्त्वमसि
प्रज्ञानं ब्रह्मेत्यादीनि शिष्यशारवावाक्योपदेशपर्वकमुपदिशेत्॥ तेषामर्थं च बोधयेत्॥ ततो नाम
दद्यात्तथा च॥ बहुचपरिशिष्टे॥ अथास्मै नाम दद्यात्॥ वैष्णवं मासनामाथवा यदोचते इति॥ तथा
संप्रदायविदः॥ तत्त्वं पदार्थयोरेकं यत्सुदं प्रतिपादयेत्॥ तन्नामयतमे कुर्याद्वाक्येनामतद्विषयत
इति॥ पूर्वाचार्याणामपि नामकर्तव्यं॥ तथा च त एव॥ यत्तीनां रक्षा तं यशसा माचार्यः पूर्वभाविनां ता

१८

मकुर्यान्त शिष्यस्य बुद्धिपूर्वं कदाचनेति॥ ततो गुरुशिष्यायौ पविष्यदा न्यरमहंसधर्मानुपदिशे
त्॥ ननु परमहंसातीत्यक्तसर्वकर्मणां कथं धर्मो अधिकारः॥ उच्यते॥ यज्ञादिसर्वकर्माणां परित्या
गे विविदुषणाश्चाश्रमोचितब्रह्मचर्यापरिग्रहश्रवणप्रणवाभ्याससंध्याध्यानमौनत्रिषु वणस्ना
नगुरुशुश्रूषादीनि कर्माणि श्रुतिस्मृतिषु कर्तव्यं तथा प्रतीयंते॥ तत्रास्ति श्रुतिः॥ ब्रह्मचर्यामहिंसाचा
परिग्रहं च ससं चयत्नेन हेरक्षतौ हेरक्षत इति॥ त्रिसंध्यादौ स्नानमाचरेत्॥ संधिं समाधीवाचरेत्॥
सर्वेषु वेदेष्वारण्यकमावर्तयेदुपनिषदमावर्तयेदिति॥ ओषधैषदशनमाचरेदोषधयदशना
मचरेदिति॥ काठकब्राह्मणे॥ स्वस्ती सर्वजीवेभ्य इत्युक्त्वा दीक्षायां मुपेयात्काषायवासाः॥ कक्षो
परुषो मालघुमुंडोदरपात्रो कस्यादित्यध्यात्मस्य ध्यायन उर्ध्वगोवायुर्विमुक्तमार्गो भवेदनिके
तश्चरेत्॥ भिक्षाशीननद्याह्नवकैर्धारयेदित्यादि॥ ब्रह्मदारण्यके॥ तस्मादेवं विष्णोर्लोदांतो उपर

तस्तीतिक्ष्णः समाहितो भूत्वात्मन्येवात्मानं पश्येत्तत्सर्वमात्मानं पश्यति॥ आत्मावारे इष्टव्यः श्रोतव्यो मं
 तव्यो निदिध्यासितव्यः॥ तस्मात्तत्रास्त्रणः पांडित्यं निर्विद्यबाल्मेतिष्ठास्तेद्वात्मं च पांडित्यं च निर्विद्या
 थमुनिः सौ न च निर्विद्याथ आस्त्रणः स आस्त्रण इति॥ अयमर्थः॥ यस्मात्सर्वे आस्त्रणा एतमात्मानमसा
 धनमप्लव स्वभावं विदित्वा सर्वस्मात्साधनफलस्वरूपा देषणा लक्षणा व्युत्थापयति क्षाचर्या चरति स्म
 दृष्टा दृष्टार्थकर्मतस्माधनं च हित्वा तस्मादद्यात्पि ब्रह्म विद्वास्त्रणः पांडित्यं पंडितभावमेतदात्मविज्ञानं
 पांडित्यं निर्विद्यनिःशेषं कृत्वा आत्मज्ञाननिरवशेषं कृत्वेत्यर्थः॥ आचार्यत आगमतश्च वेदां तत्ता प्रया
 वधारणं श्रवणं एषणाभ्यो व्युत्थाय कुर्यादित्यर्थः॥ एषणा मतीर स्तुत्य न त्यात्मविषयस्य पांडित्यस्यो
 द्वव इति॥ तस्मादेषणाभ्यो व्युत्थाय ज्ञानभावेन बाल्मेन तिष्ठासेत्स्थलुमिच्छेत्॥ साधनफलाश्रयणं
 हित्वा तदितरेषामनात्मविदां॥ तत्तु बलं हित्वा विद्वान्साधनफलस्वरूपात्मविज्ञानमेव बलं तद्वा व

म्यदक्षिणं जानुनिभूतं नीत्वा पादग्रहणं कृत्वा यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वं यो वै वेदांश्च प्राहिणोति
 तस्मै तं ह देवमात्मबुद्धिप्रकाशं मुमुक्षु शरणमहंप्रपद्ये॥ इति मंत्रेण गुरुं भगवत्बुध्यो पश्यय अधि
 हि भगवो ब्रह्मेति ति ब्रूयात्॥ तस्मै साधनचतुष्टयसंपन्नाय तत्ता च परिशिष्टे॥ अथ गुरुमुप
 गम्य दक्षिणं जान्वा च्यपाद उ पसंगत्या हं अधि भगवो ब्रह्मेतीति तस्मै साधनचतुष्टयसंपन्ना
 याधिकारिणे गुरुर्ब्रह्मोपदिशेत्॥ तथा च मुंडके॥ तस्मै स विद्वानुसन्नाय सम्प्रकृष्टं प्रशांतं चित्ताय श
 मचित्ताय॥ येनाक्षरं पुरुषं वेद सत्यं प्रोवाच तां तत्त्वतो ब्रह्म विद्यां तदेतत्सत्यमिति॥ ततो गुरुरद्वैतं
 सच्चिदानंदं देवरूपमात्मानं अनुसंधाय जलं पूर्णं शरवं पुष्पादिभिरभ्यर्च्य तेनोदकेन प्रणवेन शि
 ष्यस्य शिरोभिषिञ्चेत्॥ ततः शन्नो मि न इति शांतिं पठित्वा शिष्यस्य शिरसि हस्तं दत्वा पुरुषसूक्तं ज
 पेत्॥ तथा च बहु च परिशिष्टे॥ अथास्य शिरसि पुरुषसूक्तेन पाणिमुपदधाति॥ मम ब्रूते ते हृदयं

संन्यस्य तियो वा व्यतिष्ठति त्वितस्य यज्ञोपवीतं का वास्य शिखा कथं तस्योपस्य र्शनमिति ॥ तान्हो वा
 च ॥ इदमेवास्य तयज्ञोपवीतं यथात्मध्यानं विद्या शिखा निधारैः सर्वत्रावस्थितैः कार्यं निवर्तयेन्नोदपा
 त्रैजलतीरे निवेतन इति ॥ आपस्तंबः ॥ सर्वतः परिमोक्षमेवे सत्यान्तले सुखदुःखे वेदानिमंच
 लो वंपरित्यज्यात्मानमन्विच्छेत्तु बुद्धे मोक्षे मप्रापणमिति भिक्षा शो सर्ववर्णेषु अभिशस्त पतितव
 र्ज्य ॥ अयज्ञोपवीतौ शौचनिष्ठः क्षमी लुल्य निंदास्तु तिसमो भूतेषु मो नी गूढधर्माश्रितो नित्यं ध्या
 नयोगपरः ॥ स्थिरधीरात्सरतिरात्मतत्स आत्मनिष्ठा आत्मना ब्रह्म नयत्यात्मात्मब्रह्मविद्याप्रोती
 ति विश्रयायते ॥ एवं ब्रह्म निष्ठ परिब्राह्म ब्रह्माप्येति ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ सत्यमस्तेष्वमक्रोधः क्रोशो
 चंधीर्धृतिर्बुद्धिर्महर्षिः ॥ संयतेन्द्रियतां विद्याधर्मः सर्वउदाहृतः ॥ सत्यं यथार्थवचनं ॥ अस्तेयं परद्रव्या
 नपहारः ॥ अक्रोधोपकारिण्यपि क्रोधस्यानुसादनं ॥ हीर्ष्यस्याशौचमहारादिशुद्धिः ॥ धीहिताहि

तविवेकः ॥ धृतिरिष्टविद्योगानिष्टं प्राप्नोति प्रचलितचित्तस्य यथा पूर्वमवस्थानं ॥ द्रमो मंदत्यागः ॥
 संयतेन्द्रियता ॥ अप्रतिसिद्धेषु विषयेषु नतिप्रसंगः ॥ विद्या आत्मज्ञानं एते सत्यादिभिरनुष्ठि
 तैः सर्वधर्मानुष्ठितो भवतीति ॥ अत्रिः ॥ कोपिनाद्यादनेवासः कुंथा शौतत्रिवारिणी ॥ पांडुके चापि
 गृहीयात् ॥ कुर्यान्नान्यस्य संग्रहं ॥ यदि वा कुरुते रागादधिकस्य परिग्रहं ॥ नरकं रौरवं गत्वा ती
 र्यग्योनिषु जायते ॥ कोपीनयुगलं कंथां दंडं कपदिग्रहः ॥ एतैः परमहंसस्य नाधिकं लुब्धिधी
 यते ॥ शीर्णान्यमलान्येव चैला निमंथितानि तु ॥ कृत्वा कंथां बहिर्वा सो धारयेद्वालुरंजितं ॥
 काषायं ब्राह्मणस्योक्तं नान्यवर्णस्य कस्यचित् ॥ मोक्षाश्च मे सदा प्रोक्तं धालुरंजितं तु यो गि
 नां ॥ देवलः ॥ आददीत प्रवृत्तेभ्यः साधुभ्यो धर्मसाधनं ॥ नाददीत निवृत्तेभ्यः प्रसादेनापि

विश्वे

श्वरी

किंचन॥ रथ्यायां बहु वस्त्राणि सिद्धा सर्वत्र लभ्यते॥ भूमि शय्या सुविस्तीर्णाय नयः केन दुःखि
ताः॥ यति धर्म समुच्चये॥ क्षौ मंशाण मयं वापि वासः कांक्षे च को शिवं॥ अति नं चापि धर्मज्ञ सा
धुभ्यः स्तान पीडयन्॥ उपानहं गृहीतव्यं कार्पास मय मच्छत॥ उर्णा कारोद्भवं वापि यद न्यस्या दया
वितं॥ सचैल स्यादचैलौ वा बंध्या प्रावरणोऽपि च॥ एक वस्त्रेण वा विप्रौ व्रतं भिक्षुश्चरेद्यथा॥
नात्यंतं सुख दुःखाभ्यां शरीरमुपतापयेत्॥ स्त्रय मानो न तुष्येत्त निंदितो न शपेत्परां॥
वेदया ह्यवलोक्यः॥ दधि दुग्धे गुरो वा क्ये तत्रे च दंत धावने॥ हविर्ब्राह्मण काम्येषु पुष्प मूल
फलाशने॥ नियमाति क्रमो नास्ति ब्राह्मणानामनुज्ञया॥ अध्यात्म पुस्तकं विप्रैर्दत्तं गृणीत
भिक्षुः॥ न तावद्व्यमादाय लेखयेदोष दर्शनात्॥ अष्टौ तान्य व्रत ध्यानि आपो मूल फलं
पयः॥ हविर्ब्राह्मण काम्यं च उरोर्वचन मौषधं॥ स्नानं विषणं वं प्रोक्तं नियमास्तु स्त्रिदंति

२९

मेव केवलमाश्रयेत्॥ तदाश्रयणे न हि कूरणान्येषणा विषय एनं हत्वा स्थापयितुं नोत्सहंते॥ ज्ञान बल हीनं
महं दृष्ट्वा दृष्ट विषयाया मेषणाया मेवैनं कूरणानि योजयंति॥ बलं नो मात्म विद्यया अशेष विशेष दृष्टि
तिरस्करणं अतस्तद्भावेन बाल्मेतिष्ठासेत्॥ तथात्मना विंदते विर्यमिति॥ श्रुत्यंतरात्॥ नायमात्मा बल
हीने न लभ्य इति च बाल्मं च पांडित्यं च निर्विद्यमिः शेषं कृत्वा यमननाम्मुनिर्यो गी भवति॥ एताव
द्विब्राह्मणेन कर्तव्यं यदुक्तं सर्वा नाम प्रत्ययतिरस्कारः॥ एतत्कृत्वा कृत्वा कृत्यो योगी भवति॥ अमौ न
चात्मानां प्रत्ययतिरस्कारो पांडित्यं बाल्मं संक्षौ निः शेषं कृत्वा॥ मोनेनात्मानां प्रत्ययतिरस्करण
स्य पर्यवसानं फलं॥ तच्च निर्विद्याय ब्राह्मणः कृत्वा कृत्यो भवति॥ तथा च स्मृतिः॥ जन्मना जायते भू
दः संस्कारेण द्विजोत्तमः॥ वेदाभ्यासाद्भवेद्विप्रो ब्रह्म ज्ञानाति ब्रह्मणः॥ अथर्वणोपनिषदि च॥ तमे
वैकं जानाथ आत्मानमन्यावाचो विमुक्ता मृतस्ये घस्ये सेतु रिति॥ काठक श्रुतिः॥ यो वा एव क्रमेण

विश्वे

श्वरी

सः प्रणवाभ्यासः एक एव चरेन्नित्यं सिद्धिर्धर्मसहायवान् ॥ सिद्धिमेकस्य संपश्यन् जहाति नहीयते ॥
नाभिनन्देति मरणं नाभिनन्देति जीवितं ॥ कालमेव परिक्षेत नन्दे शंभुतको यथा ॥ कपालं च क्षमन्ना
निकुचैलमलहायता ॥ समला चैव सर्वस्मिन्नेतन्मुक्तस्य लक्षणं ॥ अत्रिः ॥ परः परमहंसस्तु
परिष्वश्रुतिशासनात् ॥ शांतो दांतो सर्वसमः प्रणवाभ्यासलक्षरः ॥ श्रवणादिरतः शुद्धे निदध्या
सनतपूरः ॥ ब्रह्मभावेन संपूर्ण ब्रह्मांडमखिलं स्थितं ॥ आत्मतत्तत्त्व आत्मरतिः समलोष्टात्रमकोवे
नः ॥ तत्त्वं पदैक्य बोधाश्च विष्णुस्तः स्वयं सदा ॥ अरण्यनिष्ठस्य हितेन्द्रियस्य सर्वेन्द्रियप्रीतिनिवर्त्त
कस्य ॥ आध्यात्मचिन्तागतमानसस्य ध्वोदानावृत्तिरूपेक्षकस्य ॥ निर्वसेत्परमोहं सो यत्र क्वापि
कथंचन ॥ निर्वन्दो नित्यसत्त्वस्थः सर्वत्र समदर्शनः ॥ तुरीयः परमोहंसः साक्षान्नारायणो यतिः ॥ प्र
पंच निखिलं यत्कृतानां नो जुहुयाद्यतिः ॥ आत्मन्यग्नीं समा रोप्य सो गिहोत्री न चैतरः ॥ पराश

२२

रः ॥ तत्र परमहंसानां एकदं धरः ॥ मुंडा अममा अपरिग्रहः ॥ अयशोपवीतिनः ॥ क्षान्तिसिखाशा
ननिष्ठा क्षान्तयशोपवीतनः ॥ ब्रह्मनिष्ठा आत्मरता आत्मतत्ता आत्मानं सर्वपरयं तदति ॥ ब्रह्मचर्यमहिं
सांच सत्यमस्तोयमार्जवं ॥ वेदांतश्रवणं ध्यानं सिद्धोः कर्माणि नित्यशः ॥ एकाकी निस्पृहस्तिष्ठेन्न
केनापि सहायता ॥ दद्यान्नारायणे त्येवं प्रीतिवाक्यं सदायतिः ॥ ब्रह्मस्पतिः ॥ आत्यंतिकं ब्रह्मचर्यमा
श्रमत्रयवासिनां ॥ स्वदारनियमात्सम्पूज्य ब्रह्मचारी गृहश्रमी ॥ मेधातिथिः ॥ स्मरणं कीर्तनं केलि
प्रेक्षणं गुह्यभाषणं ॥ संकल्पो ध्यवसायश्चक्रियानिर्वृत्तिरेव च ॥ एतन्मेधुनं उपाष्टांगं प्रवदंति मनी
षिणः ॥ विपरीतं ब्रह्मचर्यमेतदेवाष्टलक्षणं ॥ शंखः ॥ इष्टानिष्टेषु भोगेषु व्यसनाभ्युदयेषु च ॥ उप
शांतो वेदे वाचमपि बाणे हतो भृशं ॥ सत्यवाचमहिंसांच वदेदनपवादिनी ॥ अतिवादांस्तिति
क्षेत अन्तरास्समपैशुनं ॥ न चैनं देहमाधित्यवेरं कुर्वीत केनचित् ॥ कथ्यं तं न प्रतिक्षेप्य दा

विश्वे

श्वरी

कृष्टः कुरालं वदेत् ॥ जाबालः ॥ भक्तानां प्रियकारि स्यात्तपरः शोह कर्षधीः ॥ नरावशे कृतायेन तेन
देवावशीकृताः ॥ **मेधातिथिः** ॥ भिक्षाटनं जपो ध्यानं स्नानं शौचं सुरार्चनं ॥ कर्तव्यानि षडेता नि
यतीनां नृपदंडवत् ॥ ध्यानं शौचं तथा भिक्षानि स मेकांतशीलता ॥ भिक्षोः श्रवणं कर्मणि च
चमनो पपद्यते ॥ विष्णुः ॥ आचार्येण समुद्दिष्टं त्रिंशं चैव समाश्रयेत् ॥ शौचमाश्रमसंबन्धिना सि
धमाश्रितयेत् ॥ अग्निः ॥ अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यापरिग्रहो ॥ भावशुद्धिर्होमप्रतिः सं
तोषोऽशौचमार्जवं ॥ आहारशुद्धिर्वैराग्यमप्रमादो दयानृणां ॥ अश्लोहो गुरुश्रुश्रूषाश्रद्धाशांतिर्द
मः शमः ॥ हीस्तपो ज्ञानविज्ञानं योगो लब्ध्वा शानं धृतिः ॥ अदिनत्वमनुद्देशो ब्रह्मधीः समदर्शनः ॥
भिक्षाटनं जपो ध्यानं त्यागकर्मफलस्य च ॥ एवं स्वधर्मो विख्यातो यतीनां मुक्तिमिदं कृतं ॥ अव्ययानं
प्रियालापं गुरुवत् प्रतिपूजनं ॥ यतीनां वलवृद्धानां स्वीयधर्मानुवृत्तिनां कर्तव्यमन्यथा योगीश्व

२३

नां ॥ न तस्मिन् महं स्यात्तामुक्तानामात्मदर्शिनानां ॥ मोनं योगासनं योगस्ति तिष्ठैकांतशीलता ॥ नि
स्पृहत्वं समत्वं च सत्तेतान्येकदंडिनाः ॥ अन्तरां स्पृष्टमा सत्यमहिंसा दम आर्जवं ॥ प्रीतिप्रसादो
माधुर्यमक्रोधश्च यमादराः ॥ विष्णुः ॥ कौर्विनाद्यादनार्थं च वा सोर्दस्य परिग्रहं ॥ कुर्यात्परमहंस
स्तदंडमेकं तथैव च ॥ विलासः ॥ आसादाद्यादनादन्यत्र गृणीयात्कथंचन ॥ यावदाहरयेत्ताव
त्प्रतिगृणीत नान्यथा ॥ मदमापस्तथान्नं च पत्रपुष्पपूलानि च ॥ असंबतानि गृणीयात्प्रवृत्तानी
हवीर्यवान् ॥ दशव्रताद्यनुष्ठानाद्यतिः कल्माणश्च ॥ तेषामेवाननुष्ठानाभिरयं स समश्नु
ते ॥ दशव्रतानि सर्वेषां यतीनां विहितानि च ॥ अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यापरिग्रहाः ॥ अक्रो
धो गुरुश्रुश्रूषाशौचं दुर्भुक्तिवर्जितं ॥ वाङ्मनःकायचेष्टासु प्रमादस्य च वर्जनं ॥ मनुजयथो
क्तान्यपि कर्माणि परिहाय दिज्जोत्तमः ॥ आत्मज्ञाने शाने च स्यात्तवेदाभ्यासे च यत्नवान् ॥ वेदाभ्या

विश्वे

तत्पर्वदृष्टाचन स्मरेत्कथाचवर्जयेतासां न पश्येत्स्त्रिवितामपि ॥ स्त्रीणां मवाच्यदेशस्य किञ्चनाडी
त्रेणस्य च ॥ अभेदे च मनोभेदाज्जनः प्रायेण चंच्यते विष्णुपुराणे ॥ कुराशीरमशेषाणां श्लेषादी
नां महाचयः ॥ क्वेकांतिशोभासौरभ्यकमनीयादयोगुणः ॥ मांसासृक्पृथुविष्णुचरुनापुमजास्ति
संहतौ ॥ देहेचेतःश्रीतिमान्मूढोभविता नरकेपिसः ॥ अग्नेः शिते शीतेन तोयस्य तृषाभक्षस्य वक्ष
था ॥ क्रियते सुखवर्तुत्वं तद्विलोमस्य चेतरेः ॥ क्षुत्तृणोपशमंतर्दशोलाद्युपशमं सुखं ॥ मन्य
ते बालबुद्धित्वा दुःस्वमेव हितमुनः ॥ करोति हेदैत्यपुत्राया वन्मात्रं परिग्रहं ॥ तावन्मात्रं स एवा
स्य दुःस्वचेतसि यच्छति ॥ तथागीतासु ॥ अमानित्वमदंभित्वमहिंसाक्षांतिवार्जवं ॥ आचार्योपास
नं शौचं शैथिल्यमात्मविनिग्रहः ॥ इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च ॥ जन्ममृत्युजरा व्याधि दुःस्वदो
षानुदर्शनं ॥ असत्किरनभिषंगः पुत्रदारगृहादिषु ॥ नित्यंचसमचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥

२४

मयि चानन्ययोगनभक्तिरप्यभिचारिणी ॥ विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि ॥ अध्यात्मज्ञान
नित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनं ॥ एतत्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतो न्यथा ॥ असत्तु बुद्धिः सर्वत्र सीता
त्मा विगतस्पृहः ॥ नैकम्यसिद्धिपरमां संन्यासेनाधिगच्छति ॥ बुद्ध्या विमुक्त्या युक्तो धृत्यात्मान
नियम्य च ॥ राद्यादीन्विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्यदस्य च ॥ विविक्तसेवी लब्धाश्रित्य तवाक्राय
मानसः ॥ ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः ॥ अहंकारबलंदपंका मंक्रोधं परिग्रहं ॥ वि
मुक्तनिर्ममः शांतो ब्रह्मभूत्या यकल्पते ॥ ब्रह्मभूतप्रशांतोत्मानशोचति न कांक्षति ॥ समः सर्वेषु
भूतेषु मङ्गलं लभते परां ॥ भक्त्या मामभिजानाति यावन्पश्चात्स्थितत्वं तः ॥ ततो मां तत्त्वतो ज्ञा
त्वा विशते तदनंतरं ॥ अदेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ॥ निर्ममो निरहंकारः सम दुःखसुख
क्षमी ॥ संलुप्तः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः ॥ मय्यर्पितमनो बुद्धिर्मात्रं स मे प्रियः ॥ य

विश्वे

२५

स्मान्नो द्विजते लोको लोकान्नो द्विजते च यः ॥ सर्वा मर्ष भयो द्वे गौ मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥ अनपेक्षः
शुचिर्दक्षः उदासीनो गतं व्यथः ॥ सर्वारंभपरित्यागी यो मद्रक्तः समे प्रियः ॥ समः शत्रौ च मित्रे च
तथा माना पमानयोः ॥ शीतो ह्यसुरव दुःखेषु समः संगवि वृजितः ॥ दुल्मनिंदा स्मृतिर्मोनी संतुष्टो
येन केन चित् ॥ अनिवेत्त हिर मतिर्भक्तिमान्नो प्रियो नरः ॥ ये तु धर्म्या मलमिदं यथोक्तं पर्युपा
सते ॥ श्रद्धा नाम परमा भक्तास्ते तीव्रमे प्रियाः ॥ तथा भागवते ॥ अमृतश्चैव मृत्युश्च द्वयं देहे
प्रतिष्ठितं ॥ मृषेण सोद्यते मृत्यु सत्येन साद्यते मृतं ॥ न यत्फलदानानि नियमस्तारयंति हि ॥
यथा सत्यं परं लोके पुरुषं पुरुषम् ॥ अश्वमेध सहस्रं च सत्यं चलुलया धृतं ॥ अश्वमेध
सहस्रा द्विसत्यमेव विशिष्यते ॥ उग्रमुस्ते जो बलं वीर्यं प्रसा श्रीश्च महद्यशः ॥ पुण्यं च म
हियत्वं च लभते ब्रह्म चर्यया ॥ असत्यमपि वक्तव्यं गो ब्राह्मणहिताय वै ॥ सत्यादपि हित

श्वरी

२५

धर्माश्च्युतो भवेत् ॥ स्वधर्मज्ञानं यती न वृद्धा न देवांश्च प्रणामे द्यतिः ॥ नान्यमाश्रमिणं केचित्प्रशस्त
मपि तं न मेत् ॥ अपि शास्त्र समा युक्तं सदाचारसमन्वितं ॥ साधुवृत्तं गृहस्थादयं न नमस्येत्क्वचिद्य
तिः ॥ जावालः ॥ अजित्काः षंडकः पंगुरंधो बधिर एव च ॥ मुग्धश्च मुच्यते भिक्षुः षड्भिरैतैर्न संश
यः ॥ इदमिष्टमिदं नेतियो शंनपि न सज्जते ॥ हितं सत्यं मितं वक्तुं तमजि कं प्रचक्षते ॥ सद्योजातां
यथानारी तथा घोउरा वार्षिकी ॥ शतवर्षां च यो दृष्ट्वा निर्विकारः स षंडकः ॥ भिक्षार्थं मदनं यस्य वि
ष्मत्करणाय च ॥ योजनान्न परं याति सर्वथा पंगुरेव सः ॥ तिष्ठतो ब्रजलोवापि यस्य चक्षुर्न दूरां
चतुर्दुर्गां दुर्वं मुक्ता परित्राट सोध उच्यते ॥ हितं मितं मनो रामं वचः शोका पहं च यत् ॥ श्रुत्वा च यो
न भ्रणुते बधिरः परिकीर्तितोः ॥ सान्निध्ये विषयानां च समर्थो विकलं द्विपः ॥ स प्रवदत ते नि
त्यं भिक्षुर्मुग्धः स उच्यते ॥ न निदानं स्मृतिं कुर्यान्ने किंच नर्मणि स्पृशेत् ॥ न संभवे स्त्रियं काञ्चि

विश्वे

२६

श्वरी

र्थे तपस्तीर्थं तीर्थं मिन्द्रियनियमः ॥ सर्वभूतदयातीर्थं ध्यान तीर्थं मनुत्तमं ॥ एतानि पंच तीर्था नि
षष्टं सत्प्रकीर्तितं ॥ देहलिष्टं तिसर्वस्य तेषु स्नानं समाचरेत् ॥ न तथा पुष्करे स्नात्वा न गयां कुरु
जांगले ॥ मुच्यते पुरुषः पापाद्यथा स्नातो क्षमादिषु ॥ निगृहीतेन्द्रियग्रामो यत्र यत्र वसेन्नरः ॥
तत्र तत्र कुरु क्षेत्रं निमिषं पुष्कराणि च ॥ इदं तीर्थं मिदं नेतिये नरा भेदं शिनः तेषां विधियते तीर्थगमनं
तत्फलानि च सर्वं ब्रह्मेति यो वेत्ति न तीर्थं तस्य किंचन ॥ जाग्रदवप्रसुप्तेषु ब्रह्मण्येव सक्तं ते ॥ स्नानं मनोमलत्यागोदानं च
नयदक्षिणां ॥ ज्ञानं तत्त्वार्थसंबोधो ध्यानं निर्विषयं मनः ॥ मनसश्चेन्द्रियाणां बहकाग्रं परमं तपः ॥ तज्ज्ञायः सर्वधर्मभ्यः सर्व
मपर उच्यते ॥ न गवद्गीतासु ॥ संकल्पप्रभवान् कान् त्यक्त्वा सर्वानशेषतः ॥ मनसैवेन्द्रियग्रामे विनियम्य समं ततः ॥
शनैः शनैरुपरमेत बुद्ध्या ध्याति गृहीतया ॥ आत्मसंस्तुमनः कृत्वा न किंचिद्दिविचिंतयेत् ॥ यतो यतो निश्चरति मनश्चंचल
मस्थिरं ॥ ततस्ततो नियम्ये तदत्मन्येव वशं नयेत् ॥ योगशास्त्रे च ॥ वृत्तिहीनं मनः कृत्वा क्षेत्रज्ञं परमात्मने ॥ एकीकृत्य विनु
च्येत योगो यमुच्यते ॥ अहिंसा समस्तेयं ब्रह्मचर्यं तपः परं ॥ क्षमा दया च संतोषो ब्रतान्यस्य विशेषतः ॥ वायुपुराणे ॥

२६

आहार उहिर्विनयः शौचं मप्रीतिकर्म च ॥ सम्यक्दर्शनमिदं त्वेव पंचैवोपब्रतानि च ॥ यतिधर्मसमुच्चये ॥ सर्वतीर्थेषु यत्तु यद्दानं
सर्वतीर्थेषु यत्फलं ॥ सर्वदानफलं वापि तन्न तुल्यं महीसया ॥ सत्यं ब्रूयात्प्रियं ब्रूयान्न ब्रूयात्सत्यमपि प्रियं ॥ प्रियं च नानृतं ब्रूयादेष
धर्मसनातनः ॥ असत्यमपि वक्तव्यं गोब्राह्मणहिताय वै ॥ २५ ॥ परमापद्रुतेनपि न कार्यं स्तेयप्रत्यकः ॥ स्तेयादप्यधिकः कश्चिना
स्य धर्म इति स्मरतः ॥ वायुपुराणे ॥ द्वेषमूलं भयं तस्मत् द्वेषा नावेन यं कृतः ॥ द्वेषस्य रागमूलस्यात्र ब्रह्मचर्यं च नाशयेत् ॥ ब्र
ह्मचर्यात् ब्राह्मणस्य ब्राह्मणत्वं विधीयते ॥ एवमाहुः परे लोके ब्रह्मचर्यं विदो जनाः ॥ ब्रह्मचर्यं स्थितं धर्मं ब्रह्मचर्यं
स्थितं तपः ॥ ये स्थिता ब्रह्मचर्येण ब्राह्मणास्तैर्दिवि स्थिताः ॥ व्यासः गुरुमूलाः क्रियाः सर्वा नुक्तिमुक्तिफलप्रदाः ॥ त
त्संख्या गुरुर्नित्यं युक्तार्थः सुसमाहितः ॥ न कुर्यान्नियमारंभमनिवेद्य स्वकं गुरुं ॥ छाया नृनो परित्या नित्यमेव वसेद्गुरो
श्रद्धया परया युक्तः सदा द्वादशसंध्ययोः ॥ इति प्रवृत्तां मानकुर्वीति देवता गुरुसंनिधौ ॥ नाति क्रमे तमर्थोदा गुरुणाय प्रकीर्तिता ॥
गुरुभुक् भक्षणं नाम धर्मो ज्येष्ठः प्रकीर्तितः ॥ गुरो नौ वा प्रियं कुर्यात्पंडिते पंडिते पि वा ॥ नाभासयेच्च तद्वाक्यं नावमानं समाचरेत् ॥
आचार्यस्य प्रियं कुर्यात्प्राणैरपि धनैरपि ॥ कर्मणामनसा वाचा सयाति परमां गतिं ॥ आचार्यं मां विजानीयान्ना वमन्येत क

हिचिह्नः॥ नमस्त्य बुध्यास्त्रयेत सर्वदेवमयोगुरुः॥ मनुः॥ गुरो र्यत्र परिवादे निन्दो वापि प्रवर्तते॥ कणो तत्र पिधान्यौ गंतं व्याततो न्य
तः॥ गुरोश्चिह्नं विषये न यथेष्टा सने न वेत्॥ न देशे न च कालोस्तीना हस्य गुरु कर्मसु॥ सर्वत्रैवानुकूलस्यादेता वा धर्मसंग्रहः॥ नो
राहरेदस्य नाम परोक्षमपि केवलं॥ नैव चास्यानु कुर्वीत गतनाशे चैष्टितं॥ आपस्तम्बः॥ देवमीव आचार्यमूपासीतेति॥ मन्वाद्य
क्तो ब्रह्मचारी धर्मायति निरपि कर्तव्याः॥ ब्रह्मचारिण्ये धर्मा गुरुश्रुश्रुणादयः॥ ते सर्वे पिपयतीनां स्युः स्त्रीणां भैक्षविवर्जि
र्जितः॥ बहुच परिशिष्टा देवात्॥ मनुः॥ आस्यतामिति चोक्तः सन्नसिताभिमुखं गुरोः॥ हीनान्न वस्त्रं वेषस्यात् सर्वदा
गुरुसन्निधौ॥ उत्तिष्ठेत्प्रथमं चास्य चरणं चैव संविशेत्॥ प्रतिश्रवणसंभोषे छया नोन समाचरेत्॥ नासीनो न च भुञ्जानो
न तिष्ठन्पराङ्मुखः॥ आसीनस्य स्थितः कुर्यादभिगच्छंस्तदृष्टतः॥ नासीनो नासनस्थो वानित्यं स्यात् गुरुसन्निधौ॥ त
था॥ गुरो गुरो संनिहितौ गुरुवद्वतिमाचरेत्॥ न चातिभृष्टो गुरुणां तान् भुनाजिवादयेत्॥ विद्या गुरुश्चैव मेव नित्यावृत्तिः
स्वयोनिषु॥ मेयत्सु गुरुवद्वति नित्यमेव समाचरेत्॥ अपस्तम्बः॥ आहुता ध्यायी स्यात्सदा॥ निशायां गुरुसंनिधौ॥ तस्य
पादौ संप्रक्षाल्य स बाह्याभ्यां नुज्ञातः संविशेत्॥ मनु॥ अल्पानाभ्यवहारेण रहस्त्वानासनेन च होयमाणानि विषयैरिन्द्रि

त्पत्यं न सत्यं सत्यमुच्यते॥ बहिर्भ्रमति यः कश्चित् सत्यत्वादेह रूढो मोश्चरं॥ स्वमहेपायसं त्य
क्त्वा भिक्षामटति दुर्मतिः॥ व्यासः॥ यच्च कामसुखं लोके यच्च दिव्यमहत्सुखं॥ तस्मात्क्षयसु
खं स्येते नार्हन्ते षोडशीं कलां॥ न सुखं देवराजस्य न सुखं चक्रवर्तिनः॥ यादृशं वीतरागस्य मु
नेरेकांतवासिनः॥ गर्भे व्याधौ श्मशाने च पुराणे जायते मतिः॥ स्वैव चेत्सर्वदा तिष्ठेत्को न मुच्ये
त बन्धनात्॥ प्राणायामात्मनो भिष्टा भूतानां न पितेतथा॥ आत्मोपमयेन सर्वत्र दयां कुर्वीत
मानवः॥ अपकारिणि कोपश्चेत्कोपं कोपः कथं नते॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां प्रसह्य परिपंथिनी
शोको नाशयति प्रज्ञां शोको नाशनाशयति श्रुतं॥ धृतिं च नाशयेत्शोको नास्ति शोकसमो रिपुः॥
रागांधो हि जनः सर्वानपश्यति हिताहितं॥ रागांतस्मान्न कुर्वीत यदि ह्येदात्मनो हितं॥ क्षमातो

सन्धासप ध्यात वर्णश्रमविवर्जितः ॥ तं दृष्ट्वा शमनसस्पृहयति दिवौकसः ॥ वर्णाश्रमाणां धर्मेहि देवस्थानेषु कारणलिङ्गाभावात्तु कैवल्यमिति ब्रह्मालु विश्वेश्वरी
शासनं ॥ मोक्षधर्मेषु निरतो लब्ध्वा ह्यारो जितेन्द्रियः ॥ संप्राप्तो ब्रह्मणः स्थानं यत्परं प्रकृतं धैर्यं ॥ वीततृष्णानिरानंदं निराशं निःपरि
ग्रहं ॥ सर्वतः सुखमन्येति जलानामहोदधिं ॥ नात्यक्ता सुखमाप्नोति नात्यक्ता विंदते परं ॥ नात्यक्ता निर्भयः श्येते सर्वे लोकास्तु
रिव भवेत् ॥ आत्मचिंता विनोदेन शौचकीडनच ॥ सर्वभूतसमत्वेन योग्यः सिद्धति नान्यथा ॥ आत्मानंदश्च आत्ममात्संन्येव
समाहितः ॥ रतश्चैव सुतृप्तश्च संतुष्टो नान्यमानसः ॥ योगः सिध्यति नान्यथा ॥ स्वप्ने हि यो हि युक्तस्त्याज्यागती बविशेषतः ॥ वि
ईदं चेष्टः स्मृतश्चैव वारिष्ठो ब्रह्मवादिनां ॥ पराशरः ॥ संहि धंसर्वभूतानां वर्णाश्रमविवर्जितः ॥ तं दृष्ट्वा शमनसस्पृहयति दिवौ
कसः ॥ नाह्येतव्यं न वक्तव्यं न श्रोतव्यं न कदाचन ॥ एभिर्गुणैश्च संपन्नो यति भवति नेतरः ॥ शंखः ॥ पर्यटनशीलस्यादात्मज्ञा
नार्थं तदवाप्यो ध्वमेकस्थानरतिः सदाभ्यारपरो ने कदेशमुत्र पुरीषे चेति ॥ पौराणिकाः ॥ नैव धर्मी न बाधर्मी न च पीह शुभा
शुभी ॥ भीक्षुशीसर्ववेषेषु तुल्यनिदास्तुतिः क्षी ॥ निस्तरंगवदं भोधिः स्त्रिध्वीः सर्वदात्मवान् ॥ समः सर्वेषु भूतेषु परहंसः
स उच्यते ॥ कण्वायनः ॥ तत्र तत्र परमहंसो नामैकं दं उधराः मुंडास्तथा कौपिनवाससः ॥ अव्यक्तलिङ्गा अव्यक्ताचारा
अनुन्मता उन्मत्तवदाचरतः शिखायज्ञोपवीतजिह्वे इकमेतु कपाशानां च त्यागिनः ॥ शुन्यागारदेवग्रहवासिनो न ते

पट्टाभिराम

101

विश्वेश्वर सरस्वती प्रणाम

याणिनिवर्तयेत् ॥ इन्द्रियाणां निरोधेन रागक्षयेन च ॥ अहिंसाय च भूतानां मन्दतत्त्वाय कल्पते ॥ अवेक्षेत गतिं नृणां कर्मदोषसमुद्भवा ॥
निरये चैव पतनं यातनां च समक्षये ॥ विप्रयोगं प्रियैश्चैव संप्रयोगं तथा प्रियैः ॥ जरया चापि भवनं व्याधिभिश्चापि पीडनं ॥ देहा
दुःकृमयं वा स्यात्पुनर्गर्भं च संभवनं ॥ यो नि कोटि सहस्रेषु स्मृतींश्च स्यात्तरात्मनः ॥ अधर्मप्रभवं चैव दुःखयोगं शरीरिणां ॥ ध
र्मार्थप्रभवं चापि सुरबन्धयमेव च ॥ सूक्ष्मतां चान्वेक्षेत योगेन परमात्मनः ॥ देहेषु चैवोपपत्तिरुत्तमेष्वधमेषु च ॥ भूषितो
पि च रे धर्मो यत्र तत्राश्रमे रतः ॥ समः सर्वेषु भूतेषु न किं धर्मकारणं ॥ आश्रम किं गैर्दंडादिभिर्भूषितो युक्तः ॥ अपि त्रादो
तैहीनोऽपि जीव परमात्मनो रेकत्वानुसंधानलक्षणं धर्मचरेत् ॥ तथा च याज्ञवल्क्यः ॥ अयं तु परमो धर्मो यद्योगेनात्म
दर्शनं ॥ पुनरपि किं विशिष्टचरेदित्याह ॥ यत्रेत्यादि ॥ यत्र आश्रमे आत्मदर्शनविरोधभूतकर्मतत्त्वाधनोपवीतादि
किं नास्ति तत्र परमहंसवृत्तौ रतस्तापयेणावस्थितः सन्निति ॥ व्यासः ॥ किं सत्यं पुरुषं त्वं स्मिन् ज्ञानमेव हि
कारणं ॥ निमोक्षायैह भूतानां किं गमाहो निरर्थकः ॥ तस्मादकिं धर्मो ब्रह्मब्रह्मण्यो नु ब्रतः ॥ विगाभावानु
कैवल्यमिति हि श्रुतिशासनं ॥ पितामहः ॥ गुदधर्मा श्रुतौ विद्वान् अज्ञातं चरितं चरेत् ॥ संदिग्धः सर्वभूतानां

शब्दार्थचित्तनाभासात्सुक्तोक्तोक्तानसोजपः॥ पाप्मे । परहंसप्रतिनिस्तु प्रणवाभासात्तलिनः॥ यद्यनुसन्नवित्तानोविरक्तः संयतोऽयः॥
 वावर्ज्जीवं जपेनं प्रणवं ब्रह्मणो वपुः॥ ह्रस्वो ह्रस्वतिपापानि दीर्घो मोक्षप्रदायकः॥ ध्रुतस्तु सर्वसिध्येत्यात्प्रणवस्त्रिविधस्ततः॥ अक्षरे
 ह्रस्वजुर्वेदः मकारः सामसंतकः॥ काठके । सर्वे वेदायत्पदमामनंति॥ तपांसि सर्वाणि च यद्वदंति॥ यद्विद्यंती ब्रह्मचर्यं चरंति तत्ते पदं
 संग्रहेण ब्रवीम्योमित्येतत्सुक्तं ब्रह्म । एतदात्मं बलं श्रेष्ठमेतदात्मं बलं परं॥ एतदात्मं बलं सात्त्वा ब्रह्मलोके महीयते॥ यस्तु द्वादशसाहस्रानि
 त्वं प्रणवमभ्यसेत्॥ तस्य द्वादशभिर्महोत्सवैरं ब्रह्म प्रकाशते॥ **अथ श्रवणविधिः**॥ तत्रैयमितिकर्तव्यता॥ कूर्मपुराणे॥ आचम्य संयु
 तो नित्यमधीयात्तथ कुरु मुरवः॥ उपसंगृह्य तत्पादौ वीक्ष्यमाणो गुरोर्मुखां॥ मनुः हस्तो नु संयतो कार्ये जा नुभ्यामुपरि स्थितौ॥
 संहत्य हस्तावधेयं सोऽहं ब्रह्मा जालिः स्मृतः॥ श्रीमणः प्रणवं कुर्यादंते च वेदविद्वजः॥ इति चकार द्वादशविप्रणवं कुर्यादित्यर्थः॥
 श्रवत्यंतोक्तं पूर्वपुरस्तादवशीर्यते॥ इति ब्रह्मनाम्न प्रणवमुच्चार्य सुमुखश्चेकदंतश्चेत्यादिना विघ्नराजं स्मृत्वा॥ शंनो मित्रद
 त्यादिशान्तिं पठित्वा वेदांतग्रंथस्य संक्षिप्ताधारं लेखेत्॥ तथा चोक्तं संप्रदायविधिः॥ तथा चोपदिष्टो गुरुणा सह शान्तिं पठेत्ततः॥
 संख्या पात्रं समादाय गुरुवक्त्रं विनोक्तयेत्॥ स्थित्वा तेनो मित्रं तिष्ठोक्तो स्वयमप्योमिति ब्रुवन्॥ मंदस्वरेण संध्यं स्तुवा क्यमेकं

पठेत्ततः॥ गुरुणा तस्य संक्षिप्य तात्पर्यं वर्णिते सति॥ ततो द्वादशश्रवणं प्रणवाभासात् कुर्यात्॥ **तथा चोक्तः** वेदांतशालास्यारंभे प्रणवाभासात् द्वादशश्र
 ताः॥ गुरोर्ध्यावदंतेषुषट्प्रणवाः प्रकीर्तिताः॥ ततो यथाशक्ति पठित्वा तेषु नः प्रणवं ब्रह्मा तमिव शान्तिं पठित्वा नमस्कारां विधाय प्रणमे
 त्॥ किंतीर्थैः किंप्रदानेर्वा किंच ज्ञेः किमुपोषितेः॥ अहं न्याहं नितं देवं तन्मयत्वेन शृण्वन्तां॥ अत्रात्मव्यतिरेकेण द्वितीयं पदिपश्यति॥
 ततः शास्त्राण्यधीयते श्रुयंते ग्रंथविस्तरः॥ श्रवणान्मननाच्चैव निदिध्यासनं तत्तथा॥ आराध्य सर्वं द्वादशश्रवणं हितोषिणा॥
 यथाश्रवणं नृवनित्रेण नरोऽर्थधिगच्छति॥ तथा गुरुगतां विद्यां श्रुश्रुपुरधिगच्छति॥ गुरुपूजा च सततं ब्रह्मना पुर्यासना॥ श्रवणं
 चैव शास्त्राणां कूटस्थं श्रेयमुच्यते॥ अध्यात्मिकीं कथामुक्तापेक्षं चर्यां सुरस्ति॥ अनुग्रहं पथि प्रश्नं वृथा ज्ञेयं यदुच्यते॥ ब्रह्म
 चर्यमना नित्यमहिंसा सत्यमार्जवं॥ वेदांतश्रवणं च ध्यानं विद्वोऽकार्याणि नित्यशः॥ त्वं पदार्थविनेकाय संन्यासः सर्वकर्मणां॥ श्रु
 त्या विधीयते यस्मात्तस्यागीपतिरो भवेत्॥ **शिवसूत्रप्रतिपाद्यं** वेदांतश्रवणं विना॥ विद्यमानेऽपि संन्यासे पतयेन्न संशयः॥
 अहं ब्रह्मेति वाक्यार्थबो धोयावद्वैदो भवेत्॥ शमादिसहितस्तान्मयैषु वृत्तादिकं॥ यावेदेवात्मवित्तानं मे तदाभासवर्जितं॥
 सुनिश्चलं भवेत्ताच्छ्रवणादिभूतो भवेत्॥ त्यक्ता शेष क्रियश्चैव संसारं प्रजहाति सः॥ जिज्ञासोरेवैकात्म्यं ब्रह्म तेनैव भविकादि
 तौ॥ शान्तेरनन्यमाति शिर्षधुरस्वभावेरेकत्वनिश्चितमनो भिरप्येतमो हेः॥ सा कंपनेन परमात्मपदं स्वरूपं शस्त्रेषु सम्यग्

निशं विमृशं ति धीराः ॥ न देशेन च कालोक्तिन हिंसा गुरु कर्मणि ॥ सर्वत्रेवानु कूल स्यादेष स धर्मस्य संग्रहः ॥ व्यासः यस्य देवे पराभक्तिर्य
 धा देवे तथा गुरो ॥ तस्यैते कथिता स्वर्गाः प्रकाश्यं ते महात्मनः ॥ यास्तव वक्ष्यः ॥ ज्ञेयं चारण्यक मरं यदा दित्या यदा ह्यवान् ॥ योगशास्त्रं
 च मत्प्रोक्तं ज्ञेयं योगमभीप्सता ॥ चित्तवृत्तेर्विषयां तरेति रस्कारेणात्मनि स्थेयै योगः ॥ तत्प्राप्त्यर्थं मया बहु हारण्यकारण्य प्रादित्या
 ६ त्प्राप्तं तच्च ज्ञातव्यं ॥ तथा योगशास्त्रं तपि सात्त्विकं ॥ अनन्यविषयं कृत्वा मनो बुद्धिस्मृतीं दिभ्यः ॥ ध्येय आत्मा स्थितो यो सो हृदये द्यौ
 वरं विभुं ॥ सर्वत्रः ॥ योगाभ्यासपरो नित्यमात्मविद्यापरायणः ॥ स ह्यश्रमेर्विजिज्ञास्यः सप्तस्तेरेवमेव तु ॥ इष्टव्यस्त्वधर्मतय
 श्रोतव्यश्चैद्विजातिभिः ॥ इष्टव्योत्रापरोक्षी कर्तव्यो आत्मा तत्रोपायदर्शयति ॥ श्रोतव्य इति प्रथमतो वेदां तत्र व्रणेन निर्णेतव्य
 स्तदुत्तरं तं तव्यो युक्तिमिर्विचारितव्यः ॥ ततो सो ध्यानेनापरोक्षीभवति ॥ अमनने दोषमाह ॥ तैतिरियास्तुतिः ॥ तत्वेवमप्यं
 विदुषो अमनानस्येति ॥ त्कां देवैः पुण्यमास्तुत्या अयुरारोग्यपुष्टिं ॥ पठतोऽष्टवतो वापि सर्वपापं व्यवेहति ॥ गतिं ह्य
 तद्दिक्षिप्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ॥ उपदेशंति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ व्याससूत्रं ॥ आरुतिरसक दुपदेशतः ॥ त
 ध्याना न्यत्र ॥ श्रवणादिक्रियातानां कर्तव्यं ह्यप्रयत्नतः ॥ यावद्व्योक्तं विज्ञानं प्राविर्भवति भास्वरं ॥ इति सुरेश्वरवचनेन यो
 वेदां तत्र व्रणमनननिदिध्यासनां ब्रह्मसाक्षात्कारोदयपर्यंतमावृत्तिः कार्या ॥ काठकवचनाच्च ॥ उभिस्तत्राग्रतः प्रा

अथः विवेकचूडरी पद्धतिः ॥

अथ जपविधिः ॥ योगयातवत्कथः ॥ उपांशुजपयोगस्तु तस्माच्च तमुणोभवेत् ॥ सहस्रो मानसः प्रोक्तो यस्मात्प्राप्तसमो हि सः ॥ तस्माद्वा
 चिकार ॥ न चक्रमना हस्तचूनपार्श्वमवलोकयत् ॥ नापाश्रितो न जल्पश्च न प्रावृत्तिरशिरस्तथा ॥ कोऽप्येतु जपकाले न भाषेत नान्वा
 निप्रोक्षयेद्दुधः ॥ न कं पयो रो मीवादेतां चैव प्रकाशयेत् ॥ व्यासः अगुल्मशेषेषु यज्जपं यज्जपं मेरुलंघने ॥ असंख्यातं च यत्
 जपं तज्जपेन्निरुक्तं भवेत् ॥ अनामिका यो मध्ये च मध्याक्षोऽधः क्रमेण तु ॥ तज्जप्या विजयां ते च अनक्षमात्मा करोति ॥ मध्य
 मादिद्वयं वर्ज्यं जपकाले विपाश्रिता ॥ एतन्मेरुं विजानीमादृषितं ब्रह्मणा स्वये ॥ शिवपुराणे ॥ अंगुल्या जसंख्याते मे कमेवमुदा
 हृतं ॥ इष्टया इष्टगुणं विद्यात्पुत्रजीवेदशाधिकं ॥ शतं स्याच्छरेवमणिभिः प्रवालेस्तु सहस्रिकं ॥ स्फटिके दशसाहस्रं मौक्तिकैर्लक्ष
 मुच्यते ॥ पद्माक्षे दशलक्षं तु सोवर्णैः कोटिरुच्यते ॥ कुशग्रंथ्या च रुद्राक्षैरनंतं गुणितं भवेत् ॥ वराहे अक्षमाकायाः परिमाणमुक्तं
 अउत्तमा तु शतं पूर्णं पंचाशद्विंशमध्यमा ॥ कनिष्ठः पंचविंशत्या परिमाणं विधीयते ॥ बोधायनः ॥ वृक्षमूलिको वेदः संन्या
 सी वेदो वृक्षप्रणवरस्य मूलं प्रणवात्मको वेदः प्रणवध्यायनं प्रणवो ब्रह्म ध्यायकं तत्तत्तिरो वाचप्रजापतिरिति ॥ वैवस्वतः
 पारमाक्रमपादेन जपं नैव तु कारयेत् ॥ शिरः प्रावृत्त्यवस्थेन ध्यानं नैव प्रशस्यते ॥ यौहरेद्वृक्षश्रेण्यां वर्णादूर्णवदात्यदं ॥

ध्यायये

हिमाद्र्यात् ॥ केतुः ॥ संप्रार्थितमुपस्थानादसंकुप्तमवाचितं ॥ तत्संदेकान्तमप्यद्यादेभंमाधूकराद्वरं ॥ अथाचितं यत्कर्मसो जनाद्यादनेभवे
 त ॥ निमंत्रितो धवा श्रीयात्स्वगुणं न प्रकाशयेत् ॥ पराशरः ॥ यतीनामातुराणां तुष्टुभानां दीर्घरोमिणां ॥ एकान्तेन न दोषोक्तिरकस्येव हिने
 दिने ॥ केतुः सुजीर्णो विकृशो रोगी दशांतो विकलेंद्रियः ॥ पुत्रमित्रगुरुभ्रातृयत्नीभ्यो भैक्षमाहरेत् ॥ एतत्संबन्धविषयं ॥ मनुः ॥ जी
 वितात्ययमापन्नो यो नमस्तिष्ठतस्ततः ॥ लिप्यते न स पापेन पञ्चपत्रमिवांमसा ॥ नापो भूत्रपूरीयाभ्यां नाग्नीर्दहनकर्मणा ॥ न वायुस्पर्श
 दोषेण नान्नदोषेण मस्करी ॥ परमहंसस्य तु विशेषमाह ॥ पितामहः ॥ अथाचितं मसंकुप्तमुपपन्नं यदृच्छया ॥ जैष्यीतसदा भोपयग्रा
 समगतमसृहः ॥ सोवर्णलोहरोप्युताम्राद्यश्ममयेषु च ॥ अन्ननिषेधं कर्तुं न दुष्येत्तु पश्चिमाह ॥ माधूकरमथैकान्तं परमहंसः
 समाश्रयेत् ॥ बृहदारण्यके ॥ अथ भिक्षा चर्मा चरंतीति ॥ मेत्रायणीश्रुतिः ॥ त्रीनवेषावा नृदंडान् दक्षिणे वाणाधारयेत् ॥ एकं बायुये
 कंतदासशिखं वपनं कृत्वा विसृज्य यत्नोपवीतं च त्रिषु वर्णेषु कागारे भैक्षमश्रीयात् माधूकरि चेति ॥ काठकब्राह्मणे ॥ चतुर्षु वर्णेषु
 पुष्पैश्चरेत्याणि पात्रेणाशनं कुर्यादोषधवस्त्राश्रीयात् प्राणसंधारणार्थं यथाभेदो वृत्तिर्न जायते इत्यादि मेत्रायणिश्रुतिः ॥ अथा
 न्यपरिव्राडे कशाद्विपरिरितो मुंड उदरपात्रं रण्य निष्ठो भैक्षार्थं ग्रामं प्रविशेत्कसायं प्रदक्षिणे नाविचिकित्सं सार्ववर्णिकभैक्ष
 चरमभिशालयति तवर्जमिति ॥ आरुणीश्रुतिः ॥ यतयो भिक्षार्थं ग्रामं प्रविशंति पाणिपात्रमुदरपात्रं वा ॐ ह्रीं ॐ ह्रीं ॐ ह्रीं

तदुपनिषदं विन्यसेद्दिवा न्यएवं वेद ॥ ओपनिषदं वदशनमाचरेदिति ॥ गोतमः ॥ य ह विः प्राश्य यथा च म्य निराहारो भवेद्गृही ॥ प्राश्या च म्य
 तथा भिक्षा निराहारो गृहे गृहे ॥ पात्रमस्य भवेत्याणि स्तेन नित्यं गृहानटे व ॥ उदरपात्रं विषये यति धर्मसमुज्जये विष्णुः शेषः ॥ आस्येन तु
 यदाह ॥ नृगो वक्रहाय तमुनिः ॥ ते जोमयास्तस्य लोका भवंति मनुजाधिप ॥ मुंडकोपनिषदि पाणिपात्रमुदरपात्रं वा गोरे गेहे विशे
 त्कवलमात्रेण नापरंगृहीयात्पदेपदे मुंजनाछत्रकुलाकुलेषु सर्वांशेति ॥ शौनकः ॥ पाणिपात्रं चरन्त्यो गीनामहं भेदमाचरेत् ॥ ति
 ष्ठन्मुंजचरन्मुंजश्मयेना चमनं ततः ॥ शौनक गोतम बचनाया आचमने विकल्पः ॥ पराशरः ॥ ग्रामे केरा ॥ त्रवासिनः ॥ नगरती
 र्थावसायेषु पंचवर्णावांसिनः ॥ उदरादिपात्रिणः ॥ अविशंति पतितवर्जं चातुर्वर्ण्यभैक्षं चरंतः ॥ आत्मत्वेनावतिष्ठंत इति ॥ बोधाय
 नः ॥ भैक्षं च सार्ववर्ण्येकान्तं वा द्विजातिषु ॥ न नृदरपात्रिणः ॥ परमहंसस्य वा पात्राभावात्कथं भैक्षं माधूकरमुच्यते ॥ आयसा
 दिपात्रंगृहीयात्पाणिनाशकलेन वेत्यादिवचनात्परमहंसस्यापि यते ॥ कदाचित्तादृशे देशे प्राप्तिः स्यात्तत्र रिक्तहस्ते गृहमागत्य
 तो किमर्थमागतो यमिति न विदिंति प्राकृताजनाः तत उपवासः स्यादेवं हिने दिने न स्मि ॥ अदेशे इतीयमाद्यस्यात्तस्यामापदि प्रा
 तायां शुचिदेशस्थले वा दिशकलमादाय शीर्षणं पुटं वा कृत्वा तेन भैक्षमादाया श्रीयात् ॥ भैक्षं माधूकरं मन्नं विपरमहंसो
 नने वेद्यं विसर्जयेत् ॥ कुतः ॥ आसादाच्छादनादन्यद्गृहीयान्नकथंचन ॥ वावराहुर्येतावत्प्रतिगृहीतानान्यथाह इत्यादिव च

नान् ॥ मधूकरं भैक्ष-चरन् संकल्पितेषु गृहेषु चरेत्तदिदं उक्तं ॥ स्वप्नागाराभ्यसंकल्पिताचरेद्देष्टुं विभूमे सन्नमुसले एकशठोपस्थि
 च तोजिनोवेति ॥ याज्ञवल्क्यः यतिपात्राणि यतिपात्राणि मृदेषु द्वावालां तु मयानि च ॥ सलिलेः शुधिरं तेषां गोवालेष्वप्यधर्मणोः ॥ मृदा
 हि प्राकृतानि यतिपात्राणि भवेयुः ॥ तेषां सलिलं गोवालाद्यर्षणाच्च शुद्धिः ॥ साधनं इयं हि शुद्धिर्भिक्षाचरणादिप्रयोगांशभूतानां
 उप प्रमेध्याकृपहृतविषया ॥ तेषां धातु इत्यप्रकरणोक्ता इष्ट्या ॥ अतएव मनुना ॥ अंतैजसानि पात्राणि तस्य स्युर्निर्वृणानि च ॥ तेषां मृ
 द्भिः स्मृतं रोचं च मसानामिवाध्वरे इति च मसदृष्टांत उपपादनेन प्रायोगिकी शुद्धिर्दर्शिता ॥ पात्रांतराभावे भोजनमपि तत्रैव कृ
 र्यं तद्देष्टुं गृहीत्वे कांते पात्रेणान्येन वा तूष्णीमादाय पुंजितेति देवत्वं स्मरणात् ॥ मृत्यात्रे तु भिक्षां विधाय त्याज्यमेव ॥ तथा शि
 ष्टाचारदर्शनात् ॥ कलौ स्वपात्रभोजननिषेधाच्च ॥ द्वापारादियुगेष्टे च पात्रभोजनमिवेति ॥ कलौ नेव तु पुंजीत स्वपात्रेणोपायितम्
 इति ब्रह्मवचनं ॥ कण्वः तार्ण्यं च पात्राणि मिति ॥ अत्रिः मृद्वर्वालां तु जं पात्रं वेणवं तांतवोपलं ॥ पार्णं तार्णं तद्वा धाक्षो मं पात्रं प
 र्णं पुटं तथा ॥ उक्ता नियतिपात्राणि ब्रह्मणा विश्वमोनिना ॥ करं कर्पटं केचैव आयसे तान् भोजने ॥ पुंजं क्षिपून् न लिप्येत्तलिप्यंते
 गृहमेधिनः ॥ एवमाह स्य पार्णं नि कृत्वा पार्णं मयी पुटी ॥ भिक्षार्थं पर्मटे द्दिकु स्तेजसेन कदाचन ॥ विष्णुः संस्तुत्य प्रणवेनाथ
 भिक्षापात्रं यथाविधि ॥ भोक्तराभिसुरवो भूत्वा संस्मरन् मनसा हरिं ॥ सव्येनादाय पात्रं तु दंडं च दाक्षिणेन तु ॥ कण्वः ॥ नमः

व्यवहारानुबोधतः ॥ श्रवणाया विबुद्धिर्भो न लभ्यः ॥ शृण्वं तो विबहो यं न्न विदुः ॥ आश्रयो वै काकुशलोऽस्य लब्धः ॥ आश्रयो हा ता कुश
 लानुशिष्ट इति ॥ अधिकारिणा क्रियमाणानि श्रवणादीनि असति प्रतिबंधे ह जन्म न्येव ब्रह्मसाक्षात्कारं जनयंति ॥ सति तु प्रतिबंधे तत्संयज
 मांतरे जनयंति ॥ तथा व्याससूत्रं ॥ ऐहिकमप्रस्तुतप्रतिबंधे तद्दर्शनादिति ॥ प्रतिबंधकं च कामकर्मणि च तथा ॥ यासः काम एव मनुष्याणां
 विधानं ब्रह्मबोधने ॥ तस्मात् कामं त्यजन् धीरो ज्ञानमाप्नोति मोक्षदं ॥ ज्ञानमुत्पत्त्य तेषु सांभवात्पि स्य कर्मणः ॥ यथा दर्शितं प्रत्येकं य
 त्यात्मानमात्मनि ॥ इति श्रवणविधिः ॥ अथ भिक्षाचर्या ॥ ततो मङ्गलार्थाद्देष्टुं पूर्वोक्ते विधिना ज्ञानं ध्यानादी विधाय भिक्षाचर्याचरेत् ॥
 दत्तात्रेयः ॥ याचिताया तत्तयां च भिक्षास्मां कल्पयेत्ति ॥ मधूकरं याचितं स्यात्प्राकृ प्रणीतमयाचितं ॥ प्राकृ प्रणीतमयाचितं दत्तं वि
 उपलक्षणं ॥ मधूकरं मये कान्ते परमहंसः समाचरेत् ॥ उशनाः ॥ मधूकरं मसं कृत्वा प्राकृ प्रणीतमयाचितं ॥ तत्कालिकं चोपपन्नं भो
 क्ष्यं पंचविधं स्मृतं ॥ मनः संकल्प्य राहंतं गृहास्त्रीन्यं च सप्तदा ॥ मधूवदाहरणं यत्तन्माधूकरं भूमिति स्मृतं ॥ रायनोत्थापनात्पूर्वश
 र्थितं भक्ति संयुतं ॥ तत्प्राकृ प्रणीतमित्याह भगवानुशनामुनिः ॥ भिक्षाटनं समुद्योगात् प्रागेवापि निमित्तं ॥ अयाचितं तु तद्देष्टुं भो
 लं व्यं मनुरब्रवीत् ॥ उपपन्नं न यत्प्रोक्तं भिक्षार्थं ब्राह्मणे हि ॥ तत्कालिकं मिदं तद्व्यातं तदन्ते वै मुमुक्षुणां ॥ सिद्धमन्नं मत्तज्जने रानी तं प
 न्य ठं प्रति ॥ उपपन्नं तदित्याहुर्मुनयो मोक्षकांक्षिणः ॥ भिक्षापंचविधा ह्येता सोमपा न समास्मृताः ॥ तासां मेकं तमाया विवर्तयन्मसि

धीउभित्वा तु चात्मानं मत्पानं संप्रयच्छति ॥ सा भिक्षा हिंसा ता ज्ञेया ता दृशी वर्जयेद्यतिः ॥ पंचाहं सप्तरात्रं वा यत्र भिक्षा न लभ्यते ॥ तद्गृहं
 वर्जयेद्विष्णुः चांडालगृहवत्सदा ॥ अग्निः हितं मितं सदा श्रीयता यत्सुखेनेव वर्जयेत् ॥ धातुः प्रकुप्येत येन तदन्नं वर्जयेद्यतिः ॥ धातुपथं
 विता भिक्षा नैवेद्यादिषुकल्पिता ॥ तामभोज्या विजानीयाद्वा ता च नरकं व्रजेत् ॥ आद्यं सेन तु पात्रेण यदन्नमुपदीयते ॥ भोक्ता विष्ठा
 समं भुंक्ते तदा ता च नरकं व्रजेत् ॥ ~~अथ भिक्षा प्रशंसा~~ ॥ विष्णुः ॥ न भिक्षायां भवेद्दोषो न च भिप्रतिग्रहः ॥ सोमपानसमा भिक्षा तस्माद्गृह
 रहश्चरेत् ॥ शातातपः ॥ भिक्षामा भूकरीनाम सर्वपापप्रनाशनी ॥ अन्नं धृता च पोता च सोमपानं दिने दिने ॥ भिक्षाहारो निरहारो भि
 क्षानेव प्रतिग्रहः ॥ श्रोत्रियान्नं च भैक्षं च कुलशेषं च यत्प्रापि ॥ आनं रवाशो ययेत्यापं तु घाग्निश्चिबकां च न ॥ गंगायाः सलिलं पुण्यं
 श्रीलिङ्गामशिला तथा ॥ भिक्षान्नं पंचगव्यं च पवित्राणि युगे युगे ॥ कण्वः अंबिंदुर्यः कुशाग्रैरामा सिमा सिसमं भुजे ॥ निरपेक्षस्तु
 भिक्षाभीस्तु तस्माद्दिशिष्यते ॥ मेधा तिथिः अकार्षण्यं तु बद्धं न मन्यते यत्र मानवाः ॥ निरीक्षंते तमुद्दिग्नास्तद्गृहं यत्नतो ब्र
 जेत् ॥ अग्निः ॥ गोदोहमन्नं याकं वा स कुपेष्णमेव वा ॥ एककालं प्रतीक्षेत दृशनेन विना यतिः ॥ क्षणमेकं न तिष्ठेद्गृहीणं ररी
 नाद्यतिः ॥ संभ्रमं च न चक्षेत भिक्षादानार्थमुत्तमं ॥ न कुप्येत न कंप्येत न हर्षेनेव कुक्षयेत् ॥ अतिग्रहं लोभान्न पुनस्तद्गृहं व्रजेत् ॥
 यावतो दरभृतिरस्या तावदेहं समाचरेत् ॥ शिक्कमप्यधिकं भिक्षुराददानो ब्रजेत्यथा ॥ कर्तुः पंच सप्त गृहाणां च भिक्षामिच्छे

क्रियावतां ॥ गोदोहनमात्रमाकांक्षीनिः क्रांतो न पुनर्विशेत् ॥ वशिष्ठः ॥ ब्रह्मण कुले वा यत्प्रापेत्तद्गृहीतमधुमां सर्वजसां प्रातर्न चतु
 र्येदिति ॥ सायं प्रातरिति तु अशक्त भिक्षुविषयः ॥ एककालं चरेद्देष्टव्यमित्यादि बद्धं बद्धं वाक्यविरोधात् ॥ भिक्षादनमुपक्रम्य केचिद्वि
 शेन भैक्षभुक् ॥ नातिक्रमेद्गृहान् मोहाद्यत्र बाधान विद्यते ॥ गृहातिक्रमणं कुर्याद्यत्र लोभादिना यतिः ॥ प्राणाग्रामशतं कुर्यात्प्रा
 यश्चित्तं तथायते ॥ नक्तभोजी भवेद्दिक्षुर्मोहधर्मानुशासनात् ॥ गृहार्थं न दिवादायरात्रौ शोचादिकं यतिः ॥ सदा भिक्षुरात्रौ
 नेवाहरेत्कचित् ॥ निशायाः प्रथमेयामेजपहोमा चैनं भुजेत् ॥ स्वाध्यायो भोजनं प्रोक्तं वर्जयित्वा महानिशां ॥ पश्चिमे तु तथाया
 मेव स्नानासौ विधीयते ॥ जपस्तानादिकं होमो वर्जयित्वा तु भोजनं ॥ देवोद्याने साधुगृहे महालयसरित्सु च ॥ रात्रौ गृहं न दु
 र्येत तं गके विमले हरे ॥ जमदग्निः ॥ अन्नमा भूकरी भिक्षानेवेद्ये तु विसर्जने ॥ परपाकं न गृहीयात्किंचिदन्नमुपदिष्टं ॥
 सर्वमा भूकरूपेनेवेद्ये समर्पिते सतीत्यर्थः ॥ व्यासः ॥ अन्नधानस्य भोक्तव्यं चोरस्यापि विशेषतः ॥ न त्वेवं बद्धं वाज्यस्य यश्चो
 पनमते बद्धं ॥ अग्निः ॥ उद्यता माहता भिक्षापुरस्तादन्नं चोदितं ॥ भोज्या प्रजापतिर्मेने अपि दुष्कृतकारिकारिणः ॥ दत्तात्रेयः ॥
 हते देशे त्यजेद्भूमं त्रेतायां हारे कुलं ॥ कर्तारं तु कलौ दुष्टं यद्वा भोक्षं चरेद्यतिः ॥ भैक्षद्वयं न याचेत न वैवोपविशे
 त्कचित् ॥ उद्यताना वमन्येत न चैनं श्रावयेत्पुनः ॥ भिक्षादने स्त्रियः कश्चिद् श्रोत्रियाणां तद्गृहे ॥ तासां विलोकनं का

येयथा मातुः स्वसुस्तथा ॥ आत्मसंमितमाहारमाहारेदात्मवान्वतिः ॥ अत्यंतं कृद्भित्तस्यापि समाधिर्नैव जायते ॥ कात्या
यनः ॥ आहारस्य तु द्वौ भागौ तृतीयमुदकस्य तु ॥ वायोः संचारणार्थाय चतुर्थमवरोषयेत् ॥ यमः आहारस्य चतुर्भागम
र्धं वाप्याहरेद्यतिः ॥ युवान्नेवारुजः शक्लः प्रसंगतत्र वर्जयेत् ॥ अन्नसंगादुलं हर्षो विषयासक्तिरेव च ॥ कामक्रोधस्तथा लोभः
पतनं नरके ध्रुवं ॥ तावज्जितो द्रियो न स्यात्तु विजितान्येन्द्रियः पुमान् ॥ न जयेद्द्रसनं यावज्जितं सर्वजिते रसे ॥ सन्यासेन ग्रा
ह्य ॥ अष्टौ ग्रासामुनेः प्रोक्ताः षोडशारण्यवासिनः ॥ द्वात्रिंशत्ग्रहरस्य यथेष्टं ब्रह्मचारिणः ॥ तत्र व्यासपरिभाषायां व्याघ्र
आह ॥ चतुरंगुलमुत्सेधं चतुरंगुलमायतं ॥ एतद्ग्रासप्रमाणं तु व्याघ्रेण परिभाषितं ॥ बद्धं न पच्यते यत्र मन्यं ते यत्र मान
वाः ॥ अनुद्धिग्नाः प्रयच्छंति तं देशं यत्नतो ब्रजेत् ॥ भिक्षादनं प्रकुर्वीणो ह्यमेध्याश्वादिवा स्पृशेत् ॥ भिक्षां गृहीत्वा स्नात्वा
च प्राणायामान् षड्वाचरेत् ॥ अमेध्यानि च यंचेव स्पृष्ट्वा देवकं यतिः ॥ स पात्रो विधिवद्भूत्वा विष्णुं ध्यात्वा विनश्यति ॥
उदक्याशवचां डालचौरनग्नकपालिभिः ॥ स्पृष्ट्वा भेषं त्यजेद्भिक्षुः स चेलजलमाविशेत् ॥ पादत्राणो स्थितो पादा
वस्पृश्यं स्पृश्यते यदि ॥ पादत्राणपरित्यागे आवांते शुचितामियात् ॥ विनादंडोदपात्रं तु न गच्छेद्यतिसत्तमः ॥ भिक्षा

स्वस्तथादित्यं समाश्रितमुपाय हो ॥ सर्वदोषानहो भिक्षुर्न त्यजेत्तु कदाचन ॥ उदपात्रं च भिक्षां च दुष्प्राप्त उपाय हो ॥ विभूत
नमुसले व्यंगारे भुक्तवज्जने ॥ काले पराहे भूयिष्ठे भिक्षादनमथान्वरेत् ॥ आदित्यपुराणे ॥ मेध्यां भेष्यं चरेन्नित्यं सायाह्ने वाग्य
तः शुचिः ॥ एकवासा विशुद्धात्मा मंदगामी युगांतदृक् ॥ यथा तथा श्रियात्सूजासंस्कारवर्जितः ॥ अत्रिः ॥ अनियं वै ब्रजेद्देहं
निघ्नं गेहं तु वर्जयेत् ॥ अनावृते विशेद्द्वारिगेहे नैवावृते ब्रजेत् ॥ न भिक्षुर्द्वारं ध्रेण भिक्षालिङ्गः क्वचिद्यतिः ॥ न कुर्याद्विक्रितं
घोषं न द्वारं ताडयेत् क्वचित् ॥ तष्ठाचोक्तं ॥ प्राणवृत्त्येव संतुष्ये मुनिर्नैव द्रियप्रियेः ॥ ज्ञानं यथा नश्येत्तनावकीर्यत वा अतमनः
अलब्धवानविदेः काले काले शनविन क्वचित् ॥ लब्धवानहृष्ये हृष्येति मानं उभयं देवतं त्रितं ॥ आहारार्थं समीहेत यु
क्तं तन्प्राणधारणं ॥ तत्त्वं विमृश्यते तेन तद्दिताय विमुच्यते ॥ यदृष्टयोपलान्नमद्याच्छेद्यमुतापरं ॥ यथा वा सस्तथा शय्या प्रा
प्तं प्राप्तिं जेन्मुनिः ॥ अत्रिः नैव स व्यापस्येन भिक्षा काले ब्रजेद्दुहान् ॥ अनिद्यातिक्रमे योगी प्राणायामशतं चरेत् ॥ मेधा
तिथिः ॥ अमुष्णपतितं सायं यतिर्यः परिवर्जयेत् ॥ स तस्य मुक्तं दत्त्वा दुक्तं प्रतिपद्यते ॥ तथैव च गृहस्थस्य निराशो भिक्षु
को गतः ॥ कृतं दत्तं तपोधीतं सर्वमादाय गच्छति ॥ असंस्कृतानुमा कन्या उदक्या चोदितं तु या ॥ तया दत्तं न गृहीयात्प्राण्यगे
नायसेन वा ॥ पृथक् कृतानुमा भिक्षाघ्राता मार्जारशूबकेः ॥ वातोपहतशुक्लच भिक्षा योपहता भवेत् ॥ शो न कः ॥

श्रीप्राणावायुमांसाग्निश्वासाभिर्मितिवाहिनां संजोक्ष्य दक्षिणेन स्पृष्ट्वा प्रणवेनाभिमंज्या श्रीवाहिति ॥ यमः ॥ प्रोक्षितं प्रणवेनेव बु-
 तमभ्यासिकादिषु ॥ शरीरं प्रणवत्पश्येदन्तं च प्रणवेन लेखयत् ॥ यतिर्धर्मसमुच्चये ॥ गंगाभिषिक्तं तु भिक्षान्नोश्नाति योगवित् ॥ न त-
 क्रतुशतेरिष्टा फलं प्राप्नोति मानवः ॥ स्नानं पत्रसहस्रं तु चांद्रायणशतानि च ॥ अश्वमेधाष्टकं चैव तद्विष्णोः शेषमुत्तमं ॥ विष्णोर्नैवे-
 द्यं संभुष्टं मुनिभिर्भोज्यमुच्यते ॥ अन्यदेवस्य नैवेद्यं भुक्त्वा चांद्रायणं चरेत् ॥ गंगालोयं च भैक्षं च वैष्णवान् विशेषतः ॥ आनखा-
 मो च यो त्यापं मंत्रैः पूतं हविर्यथा ॥ छांदोग्यश्रुतिः ॥ आहारश्रुत्वा सत्वश्रुतिः सत्वश्रुत्वा भुवाश्रुतिः ॥ स्मृतिलंभे सर्वग्रंथीनां वि-
 प्रमोक्ष इति ॥ शारिताः ॥ गुरवे निवेदितमनुज्ञातममृतसंमितं प्राकुर्यदश्रीयात् ॥ ब्रह्मचारी ब्रह्मसिद्धिमवाप्नोति मोक्षसिद्धिं तु भि-
 श्कः ॥ विष्णुः ॥ भैक्षं यवागुतक्रं वा पयो वा वकमेव वा ॥ फलं मूलं विषकं वा कणपिण्याकसक्तवः ॥ इत्येते वैष्णवाहारा योजिनः
 सिद्धिकारकाः ॥ त्वं नूतलपत्रपुष्पाणि गाम्यारण्यफलानि च ॥ कणायावकपिण्याकशकपत्रपयोदधिः ॥ भिक्षां सर्वरसोपे-
 तां हिंसावर्जं समाचरेत् ॥ उत्तमवर्जं कृत्वा ब्रह्मभावेन भावितः ॥ पंचप्राणाकुतिर्दद्यान्मंत्रैस्तु श्रुतिचोदितैः ॥ ॐ कार पू-
 र्वाः स्वाहांतामंत्रास्तैस्तस्माच्चरेत् ॥ नैवाकुतिस्पृशेद्योगीदंतोष्ठाभ्यां कदाचन ॥ न स्वादये द्रसतत्र जिह्वाधर्मविकल्पा-
 द् ॥ अनेन विधिना कृत्वा पंचप्राणाकुतीः पृथक् ॥ शेषमोषवत्प्राश्य श्रुत्यर्थं श्रुतिरासनात् ॥ मृष्टामृष्टेन कुर्वन्तरागदे-

षोचचेतसा ॥ मिताशनो भवेन्नित्यं भिक्षुर्मोक्षपरायणः ॥ कामदर्पादयो दोषा न भवंति मिताशिनः ॥ अंतर्जानुत्था कृत्वा बाहुं पादौ तथा
 सुवि ॥ भोजनं वै समादाय ॥ भिक्षुः सव्यकरेण तु ॥ दक्षिणेन करेणो वच्चिन्मये नांतराभ्रना ॥ ध्यायन्स भोजनं कुर्यादावन्नावभृथो भवे-
 त् ॥ न स्पृशेत्सव्यहस्तेन भुंजानो न कदाचन ॥ न पादौ न शिरोमास्ति न पदाभोजनं स्पृशेत् ॥ पात्रमधिकृत्य यो विधिरुक्तः तस्याप-
 वादमाह ॥ अन्यपात्रेहा विभुं नैह व्यकथ्येन्नुत्तया ॥ राजते ताम्रसोवर्णं तत्रायं नास्ति वै विधिः ॥ सोवर्णेषु च पात्रेषु ताम्ररोष्ये मयेषु
 च ॥ भुंजे भिक्षुर्न दुष्येत्तदुष्यते तत्परिग्रहात् ॥ भुक्त्वा पात्रं यतिर्नित्यं क्षालयेन्मंत्रपूर्वकं ॥ न दुष्येत्तस्य तत्पात्रं यज्ञेषु च मसो यथा ॥
 क्रतुः ॥ ॐ वीरास्वेदिषी कुष्ठगर्भभर्तृ पृहासती ॥ कन्याघात्री पुनर्भूयो नाददीतो द्यतामभि ॥ न चोत्पत्तिनिमित्ताभ्यां न नक्षत्रां-
 गविधया ॥ नानुशासनवादाभ्यां भिक्षां लिखेत्तर्हि चित् ॥ अग्निः ॥ कुटुंबसंकटं चैव मत्तेनापहतं गृहं ॥ पीडयान्नप्रयच्छेत्ततद्गृहं
 वर्जयेद्यतिः ॥ उद्वेगां चोदितं चान्ते हि जानंश्चोदितं ॥ प्राप्यं गेवायसे कृतं भिक्षुर्मलेन वर्जयेत् ॥ नाश्रंतिस्तु शुचिर्देवानां
 श्रंतिरुषलीपतेः ॥ स्त्रीजितानं न चाश्रंति तदन्वर्जयेद्यतिः ॥ चिकित्सकस्य मृगयाशाल्यहर्तुं श्रव्याशिनः ॥ कुल्लुपीषट्यो-
 रन्नमुद्यंतं संत्यजेद्यतिः ॥ श्रोत्रियानं न भिक्षेत्तत्र भ्रातृभक्त्युत्तमः ॥ ब्राह्मणस्यापि गृहे भिक्षेत्तत्र भ्रातृभक्त्युत्तमः ॥ दूर्या-
 देयं घृतं चान्नं लवणं व्यजनं तथा ॥ अपकृतं लवणं च न तु दूर्याकदाचन ॥ हस्तादेयं तु यदूर्या दूर्यादेयं तु हस्ततः ॥ एतयोत्रा-

लणो श्रीया सो श्रीयान्मूत्रे तसी ॥ विष्णुः ॥ यदि भेक्षं समादाय पथुषे योगवित्तमः ॥ स पुपुषुषित दोषेण भिक्षुर्भवति वैरुमिः ॥
 तस्माद्भिक्षां समादाय पथुषे न कदाचन ॥ भिक्षार्थं प्रविशेद्गममभाववनवासिनां ॥ स्वरुतस्य गृहे भिक्षयेन्न तु ते धेवनित्यशः ॥ अ
 भावे बहु गेहानां तेषु भिक्षुर्दलो लुपः ॥ देवलः ॥ उदक्याशवचोडा लचोरनग्न कपालिका ॥ पतितान् पितृनाम् स्मृष्ट्वा भिक्षां भिक्षुः
 परित्यजेत् ॥ एतद्व्यतिरिक्तं स्पृश्यमात्रं स्पर्शे जाबालः ॥ भिक्षाटने च संन्यासी अमेध्यं यदि संस्पृशेत् ॥ भिक्षां गृह्यततः स्नात्वा
 प्राणायामान् समाचरेत् ॥ जमदग्निः ॥ चैकाक-कोटवेश्या विद्वरो हृस्पर्शने सति ॥ स भेक्षन्तु जले मग्नः शुभोजं स्वाद्यमर्प
 णं ॥ जाबालः ॥ भिक्षाटने च संन्यासी अमेध्यं यदि संस्पृशेत् ॥ भिक्षां गृह्यततः स्नात्वा प्राणायामान् षडुचरेत् ॥ निमंत्रितः
 सुसंन्यासी यदा भेक्षं समाचरेत् ॥ लोभात्तत्र प्रवर्त्तते पतत्येव न संशयः ॥ यत्किंचिद्दीयमानं तु गृहीतकरं संस्थितं ॥ भिक्षां
 भिक्षुर्न गृहीत काकयोनिषु जायते ॥ उपरक्षानाद्यदा पूर्वं भिक्षार्थं देशेनोपवेत् ॥ न गच्छेत्तद्गृहं भिक्षुस्तदहर्बन्धनं च ॥ दू
 वेवाश्रमिणो भोज्यो वानप्रस्थ गृहीतथा ॥ अभोज्यमन्नमन्वेषामितरेषु तु लिङ्गिनां ॥ मेधातिथिः ॥ ब्राह्मणश्च प्रियविशा
 मेध्यानां भेक्षमाचरेत् ॥ तत्राप्यसंभवे पूर्वादाददीतोत्तरोत्तरं ॥ द्विजाभावे तु संप्राप्ते उपवासे त्रये गते ॥ भेक्षं शूद्रादपि ग्रा
 ह्यं रक्षेत्प्राणं हि जेतमः ॥ भिक्षाटनान्नं तस्मै च शेषकालं पुराणे न नयेत् ॥ तथा च दृश्यः ॥ इति पुराणाणां भाषां च सप्त
 होस

काले रं दु मे कं नो दपात्रं कदाचन ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ अप्रमत्तश्चरेद्भेक्षं सायाह्नमभिलक्षितः ॥ रहिते भिक्षुर्के ग्राभे यात्रामात्रमलो लुपः ॥
 अप्रमत्तो वाक्चक्षुरादिचपल रहितः ॥ न क्तात्परश्चोपवासदुपवासादवाचितः ॥ अवाचितत्परं भेक्षं तस्माद्भेक्षेण वर्तयेत् ॥ अग्निः नैव
 सव्यापसव्येन भिक्षाकाले गृहान् प्रव्रजेत् ॥ अनंतरं क्रमाद्भिक्षां प्रशस्तान् तु कीर्तयेत् ॥ संभवे बहु गेहानां न तु ते धेवनित्यशः ॥ शूद्रो
 षेन चाश्रीयाच्छ्रान्तं शिशुकैः सह ॥ दंपत्योर्भुक्तशेषं तु भुक्त्वा चांशयणं चरेत् ॥ इत्येकं भिक्षा विषयं ॥ भुक्त्वा भुक्तोपपुंजीत नियमा
 र्थं यतिः सदा ॥ भेक्ष्या उपवृत्तो भिक्षुः पश्चात्केन चिदाहृतः ॥ फलं मूलं पयस्तं कंदं प्रिपुष्यं च तं तथा ॥ शाकादियं जनपेयं गृह्ये भिक्षु
 र्नुष्मति ॥ जाबालः ॥ एकपात्रं तु भिक्षुणां निर्दिष्टं फलमुत्तमं ॥ नैव दोषो द्विपात्रेण अशक्तो व्याधिपीडिते ॥ आश्वलायनः ॥ उपवृत्तो त
 तो भेक्ष्या कुलातीर्थमर्द्धं ॥ प्रक्षाल्यात्तर्हिते देशे भेक्षपात्रं विधाय तं ॥ मृत्तो येन पृथक् पादो हस्तो प्रक्षालयेदथ ॥ अत्र च भ्याथ त्रिरा
 केभ्यः प्राणास्तु पुनराचरेत् ॥ आपोशनविधिं कृत्वा पंच प्राणा कुतापरं ॥ केशकीटदिभिर्व्यासं पिंडमुत्सृज्य दूरतः ॥ हस्तं प्रक्षाल्य
 वस्त्राद्यं धिस्त्वाश्रीयात्ततः पुनः ॥ केशादिमुखसंलग्नं स्निग्धाग्रा संतु नक्षणात् ॥ अर्णोद्वादशगंडधेः शाल्यास्यभोजनं ततः ॥ वा
 मेनांगेन संसक्तं निधायैककमंडलुं ॥ विष्णुः सर्वेषामेव भिक्षुणां त्यक्तं सर्वममत्वतां ॥ अनेजसा निपात्राणि भुज्यर्थं कृत्वा नम
 नुः ॥ मनुः ॥ एककालं चरेद्भेक्षं न प्रसज्येत विस्तरां ॥ भेक्षे प्रसक्तो हियातिर्विषयेषु पिसज्जति ॥ बोधायनः ॥ पादो प्रक्षाल्या चम्य

भुक्ताद्यान्वाच योनरः ॥ न ह्यव्यतिनचस्तोतिसविज्ञेयोजितेन्द्रियः ॥ विष्णुपुराणे ॥ निःसंगतामुक्तिपदं यतीनां संगदशेषाः
 ध्रुववन्तिदोषाः ॥ आरूढयोगोपनिषास्यतेधःसंगेनयोगीकिमुताव्यवृत्तिः ॥ मनोरथानांनसंज्ञासिद्धिर्वर्षायुवाथथ
 वापिलक्षणेः ॥ पूर्णेषु पूर्णेषु पुनर्नवानामुत्पत्तयः संतिमनोरथानां ॥ यावन्तः कुरुते जंतुः संबन्धान्मनसः प्रियान् ॥ ता
 वतोस्य निरवन्त्यंते हृदये शोकशंकवः ॥ न जालुकामः कामानामुपभोगेन शास्यति ॥ हविषा हृदयवर्त्तव्यं यत्तु वा भिवर्ध
 ते ॥ यत्तु श्रियां नृणां हृदयं शिरः पशवः स्त्रियः ॥ एकस्यापि न पर्याप्तं तस्मात्तृणां परित्यजेत् ॥ यादुस्त्यजादुर्मतिमिज्जि
 यतो यान्जीर्यते ॥ तौ तृणो संत्यजेत्प्राज्ञः सुखेनैवाभिपूर्यते ॥ तत्कर्म यन्नेवंधायसाविद्याया विमुक्तये ॥ आयासाया
 परं कर्म विद्यान्याशित्यनेपुणं ॥ कः केन रक्ष्यते अंतुर्जंतुः कः केन हन्यते ॥ हंतिरक्षति चेत्तवात्मा असदाधुरमाचरे
 न् ॥ तावन्नयेनाभिहतं यदेतदखिलं जगत् ॥ तदाशौच्येषु पुरुषेषु द्वेषं प्राज्ञः करोति कः ॥ यदानकुरुभावं सर्वभूतेषु पाप
 कं ॥ समदृष्टेस्तदाहुः सर्वाः सुखमयादिशः ॥ अन्येषां या निपापानि चिंतयंत्यात्मनो यथा ॥ तस्य पापा गमस्ता
 ते हत्वोभावान विद्यते ॥ कर्मणा मनसा वाचा परपीडां करोति यः ॥ तद्धीजं जन्म कलति प्रभूतं तस्य बाधुषां ॥ सोऽहं

न पापमिच्छामि न करोमि वदामि च ॥ चिंतयन् सर्वभूतस्थमात्मन्यपि च केशकवं ॥ शरीरं मानसं दुःखं देवभूतभवं तथा ॥ सर्वत्र सम
 चिंतयन् तस्य मे जायते कुतः ॥ एवं सर्वेषु भूतेषु भक्तिरव्यभिचारिणी ॥ कर्तव्यापडितेर्त्तात्वा सर्वभूतमयो हरिः ॥ सर्वभूतात्मके ता
 तजगन्नाथे जगन्मये ॥ परमात्मनि गोविंदे मित्रा मित्रकथा कुतः ॥ व्यवृत्तिभगवान्विष्णुर्मन्त्रिन्वा न्यत्र वा स्थितः ॥ यतस्ततो यं मि
 त्रो वै शत्रुश्चेति पृथक् कुतः ॥ देवामनुयाः पशवः पक्षि वृक्ष सरीसृपाः ॥ रूपमेतदनंतस्य विष्णोर्भिन्नमिव स्थितं ॥ एतद्विजानता स
 र्वजगत्कृत्वा वैरजंगमं ॥ द्रष्टव्यमात्मवद्विष्णुर्धृतो यं विश्वरूपं च ॥ एवं ताते सप्तवान्ननादः परमेश्वरः ॥ प्रसीदत्यश्नुयुतस्तस्मि
 न्न सन्ने केशसंक्षयः ॥ मनुः ॥ अस्ति रण्णं स्नायुवधं मांसशोणितलेपनं ॥ चर्मावनभंडुर्गंधिपूणं मूत्रपुरीषयोः ॥ जराशोकस
 माविष्टं रोगाय तनमातुरं ॥ रजस्वलमनित्यं च भूतावासमिमं त्यजेत् ॥ सांतःकरणे संद्रिये देहे आत्मबुद्धिं विवेकबुद्ध्या त्यजेद्दि
 ति श्लोकार्थः ॥ नदी कूलं यथा वृक्षो वृक्षं वा शकुनिर्यथा ॥ तथा त्यजन्निमंदं कृच्छ्राग्रामाद्विमुच्यते ॥ कृच्छ्रादुःखसमुदायात्
 विष्णुः ॥ तत्कालो कांश्च वेदांश्च विषयाणां द्रियाणि च ॥ आत्मन्येव स्थितो यस्तु प्राप्नोति परमां गतिं ॥ दोषदर्शी भवेत्तत्र यत्र रागाः
 प्रवर्तन्ते ॥ अनिष्टं न भित्तं पश्येत्ततः क्षिप्रं विरज्यते ॥ यद्दिनामात्मकायस्य यदंतस्तद्विर्भवेत् ॥ दंडमुद्यम्य लोको यं भुनः का
 कांश्च वारयेत् ॥ यान्मे वमलवाहीनि पुनि स्थि श्णि योषितां ॥ ताम्भ्येव वलुकाम्यानि अहोपुंसां विडंबनं ॥ चर्मखंडं हि

ध्यायिन्नमपानोद्धारप्रवितं ॥ येशमंते नरास्तेष्वः सारसं किमतः परं ॥ पृथिव्यां बीजवत्पुंसि तिष्ठत्येव शुभाशुभं ॥ आब्रह्मणः
 परिज्ञानात्संख्येव नाततः ॥ यथा पृथिव्यां बीजानि रत्नानि निचयो यथा ॥ एवमात्मनिकर्माणि तिष्ठन्ति च विराति ॥ नित्यं ज्ञानं
 समासाद्य नरो बंधात्प्रमुच्यते ॥ धर्मात्कृत्वा च ज्ञानं च ज्ञानमोक्षेधि गच्छति ॥ अत्र दकानुयासं ध्यावा क्राय क्लेशवर्जिता ॥ संधि
 नी सर्वभूतानां सा सध्यात्वे कंदंतिनां ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ ध्यानयोगेन संपश्येत्संस्मर्यात्मात्मनि स्थितः ॥ योगः चित्तवृत्तिविरो
 धः ॥ आत्मैक्यता ध्यानं ॥ योगेन निदिध्यासनपरपर्यायेण संस्मर्या शरीरादव्यतिरिक्तः ॥ हेतुः ॥ आत्मनि ब्रह्मण्यवस्थितः ॥
 इत्येवं तत्त्वंपदार्थयोश्चैवं सम्यक्पश्येत्परोक्षीकुर्यात् ॥ लोहितार्कमुपासीत संध्यामातारकोट्यात् ॥ इत्युक्तकोट्या वा संधि
 आत्रं ज्योतिषं हरिं ॥ ध्यायेन्नारायणं द्यादोत्रीं नृत्वा प्राणसंयमान् ॥ तावत्प्रायेत्पुनः पर्यावन्निद्रावशमुपागतः ॥ सुप्तो स्थितः
 पुनर्ध्यायेत्तिष्ठन् ध्यायेन्न जपेत्पुनः ॥ एकस्मिन्निष्यति काले मुहूर्ते ध्यानवर्जिते ॥ दस्युभिमुषितस्येह पुक्तमाकंदितं भृशं ॥
 प्रागप्येपररात्रे च मध्यरात्रे समाहितः ॥ संध्या स्वपि विशेषेण चित्तये नित्यमीश्वरं ॥ इत्येवं शरीरावस्था ज्ञातव्या ॥ अथ पर्यट
 नविधिः ॥ अग्निः ॥ विमवद्विध्ययोर्मध्ये रव्यातः पुण्यतमश्रुतो ॥ देशः सरस्वतीतीरे नर्मदायास्तु पश्चिमे ॥ दग्धो वै बह्निना प
 र्वपवित्रीकरणाय वै ॥ योगज्ञानतपो ध्यानसिध्यर्थं च महात्मना ॥ तस्मिन् देशे सदा भिक्षुस्वधर्ममनुपालयन् ॥ पर्यट

मको नयेत् ॥ कालाविति शेषः ॥ अंगिराः ॥ पुराणश्रवणे भक्तिर्मुखवस्थापि प्रवर्तते ॥ यत्तया विधि नया मुक्तिस्तस्माद्योशम
 भ्यसेत् ॥ तदभ्यासात्परब्रह्मभावमापद्यते मुनिः ॥ इत्युक्तिः ॥ बंधमोक्षविगाहो बुद्ध्या च मोक्षणे छया ॥ उपकथान्वेषणे यु
 क्तः को न मुच्येत बंधनात् ॥ यथा चित्तं समासक्तं जंतोर्विषयगोचरे ॥ तथानारायणे येवं को नु मु० आदरेण यथा स्तोति धनं
 तंधने छया ॥ तथा चेद्विभक्तं केतुं को नु मु० ॥ यथा स्तुतिपुणः सम्यक्परोक्षेष्टं प्रति ॥ तथा चेन्नपुणः स्वेषु को नु ॥ अर्थार्थ
 यानिकर्माणिकरोति रूपणो जनः ॥ तान्येव यदि मोक्षार्थं को नु ॥ अशास्त्रदृष्टमार्गेषु यथा चित्तं लयो भवेत् ॥ यद्येवं शास्त्र
 दृष्टेषु को नु ॥ यावत्प्रलपते हृष्टो देशराज्यादिकं विभुः ॥ तावच्च प्रलपेच्छास्त्रं को नु ॥ सुतारूपवत्तद्विष्टायथा चित्तं प्रकंपते ॥ त
 था चेत्परदारेषु को नु ॥ सूर्यमानो यथा नित्यं संपन्नो भवेन्नरः ॥ तथैव निद्रमानो पिको नु ॥ अपापमशब्दं तमजिह्वं नि
 त्यमाचरेत् ॥ इन्द्रियाण्युपसंहृत्य कूर्मो गानां सर्वशः ॥ क्षीणं द्रियमनो बुद्धिर्निरीक्षेत निरींद्रियः ॥ निर्द्वंद्वो निर्नमस्कारो नि
 स्वधाकारवच्च ॥ निर्ममो निरहंकारो निरपेक्षो निरापरीषः ॥ निराशः सर्वभूतेषु निराशीर्निःपरिग्रहः ॥ सर्वज्ञः सर्वतो
 मुको मुच्यते नात्र संशयः ॥ दक्षः ॥ वैष्णवेन त्रिदंतेन तत्रिदंतीति कथ्यते ॥ अध्यात्मदंडयुक्तो यः स त्रिदंतीति चोच्यते ॥
 वागादहं उक्तुं प्रत्यगात्मन्यवस्थितः ॥ परब्रह्मणिलीनो यः स त्रिदंतीत्यवस्थितः ॥ यमः ॥ श्रुत्वा स्पृष्ट्वा च दृष्ट्वा च

संचरेत्कचित् ॥ वपनानंतरं स्नायात्तद्विक्रदादराभिर्यतिः ॥ द्वादशैव प्रकुर्वीत शौरांते प्राणसंयमम् ॥ आषाढ्यां पौर्णमा
 स्यात्तु कारयेद्दवपनं यतिः ॥ चातुर्मास्यस्य मध्ये तु वर्जयेद्दवपनं यतिः ॥ **अथ शौरविधिः** ॥ अत्र ॥ संप्रदायविद्वद्भिरिति ६
 गुरुत्वा शिरस्यांभः क्षालनं तदनंतरं ॥ आचम्य वाग्यतो यज्ञात्तवासा शौरमाचरेत् ॥ अंतर्ध्यायत्तु किंचित्त्रनिक्षेपयेयतिः ॥ स्फुरंसे
 दूर्ध्वनिचैव तथानखनिहंतनं ॥ अभिमंथ्य द्विषद्वारं प्रणवेः प्रोक्षयेज्जलं श्करमादाय तारेण श्मश्रुकेशान् निकृत्य च ॥ शिरां रुहांते नासा
 हि स्थितां च प्रयतो यतिः ॥ कार्येत्करपादस्थनखानां च निहंतनं ॥ **द्विषद्वारं** निमज्जाकृत्तीरंगत्वोपविश्य च ॥ प्रतिरुजानं द्विष
 द्वारं केशवारभ्यपादयोः ॥ भुमृदं द्योभुखे चैव प्रतिवारं जनंतथा ॥ ततो जलं प्रविश्याद्य शिरःनालेष्य सन्मृदा ॥ द्विषद्वारं निमज्जाकृत्
 य प्रतिवारं मृदंतथा ॥ पुनराकृष्य तत्तीरंगत्वा गंडुषमाचरेत् ॥ पंचैकादशवारं च सम्यगाचम्य यत्नतः ॥ प्राणापानां स्तनः कुर्यात्
 पंचैकादश संख्यया ॥ शौरस्तनं यतीनां तु व्यासवर्यैः प्रकीर्तितं ॥ ततो मठमागत्य गृहपूजां कुर्यात् ॥ अग्निः ॥ वपनानंतरं स्नात्वा
 पूजयेत्पुरुषोत्तमं ॥ मनसा कर्मणा वाचा पूजयेच्च परस्परं ॥ **यतिधर्मसमुच्चये व्यासपूजाप्रकारः** ॥ देवं ह्येह मुनिं व्यासं भाष्यका
 रं गुरोर्गुरं ॥ गुरुं देवं गणाध्यक्षं दुर्गादेवीं सरस्वतीं ॥ गणेशं गणेशाध्यक्षः क्षेत्रपालः व्यूहः पुनस्तथैव ॥ हृद्य व्यासभाष्यकाराणा
 मेव स माचरेत् ॥ गृहं तत्तत्परिवारयोगात् ॥ परिवाराश्च पुरादिषु दृष्टव्याः ॥ तत्र हृद्यस्य सनत्कुमारस्य नंदनस्य नंदक

जाताः ॥ व्यासस्य स्तुतं तु जैमिनीवैशंपायनेपेक्षाः ॥ भाष्यकारस्य पद्मपादविश्वरूपत्रोटकाचार्यहस्तामलकाचार्याः ॥ तत्र मध्ये हृद्यपं
 चकं तस्य दक्षिणतो व्यासपंचकं वा मतः ॥ आचार्यपंचकं मिति ॥ व्यासाचार्याश्च गुरुपरमगुरुपरमेष्ठी गुरवः ॥ गणेशाग्नये ईशान
 क्षेत्रपालः ॥ वायवे दुर्गा ॥ नैर्ऋत्ये सरस्वती ॥ यथादिशाश्च लोकपालाः ॥ भगवत्याश्च बोधिसत्त्वैः ॥ अत्र भगवान्मूलमंत्रेण पूज
 नीयः ॥ अन्येषु नः प्रणवादिभिर्नमो ते स्तुतः ॥ तन्नाममंत्रैः पूज्याः ॥ एवं पूर्वोक्तप्रकारेण संपूज्य गोविन्दं नमस्कृत्य कोदंतकाष्ठदो
 रकादिदद्यात् ॥ मेधातिथिः ॥ प्रशस्तं मृत्तिकां शुक्लां गृहीत्वा पुच्छिशुक्लयोः ॥ पूरणींश्च तुरोमासान्नाषाढ्याकार्तिकौ दद्यात् ॥ वृ
 क्षयात्तु बभूवः ॥ प्राकृष्टं मृदमादाय शुभ्रां किंचिदपीडयन् ॥ प्राकृष्टैरित्यनेन जेष्ठाषाढयोरित्यर्थः ॥ अत्र प्रथमतः ॥ एवं मृ
 त्तिकासंग्रहोदंतकाष्ठपत्रादीनामपि संग्रहप्रदर्शनार्थं हिंसापरिहारार्थं त्वस्य सर्वत्र समानत्वात् ॥ अधिवास्य मृदं त्वेवं गृहीत्वा
 अशुभे दिने ॥ स्मरन्मन्त्रेश्वरं विष्णुं वाराहं क्रोडरूपिणं ॥ येनोद्धृता सिदेवित्वं क्रोडरूपेण दंष्टया ॥ त्वया सह समायातुं केशवो ध
 रणीधरः ॥ ततः संकल्पं कुर्यात् ॥ तथा चाग्निः ॥ असति प्रतिबंधे तु मासान्नेवार्धिका निह ॥ निवसामीति संकल्प्य मनसा बु
 धिपूर्वकं ॥ प्रायेण प्राकृष्टिप्रासं संकुलं बर्तयते ॥ आषाढ्यादिचतुर्मासान् कार्तिक्यंतं तु संवसेत् ॥ माघवः चतुर्मा
 सान् सर्वभूतहिताय वै ॥ स्वापं यास्यति शेषां के लक्ष्म्या सह अगत्यतिः ॥ स ह्येवोत्थितो यावन्नभवेत्तसनातनः ॥ अहं

तावन्निवत्स्यामि सर्वभूतहिताय च ॥ अत्रिः ॥ नास्मान्न सहायेषु निवसेद्योगवित्कचित् ॥ वसेत्समानशीलेषु सुशीलेषु तपस्वि
 पु ॥ दृष्टः ॥ एको भिक्षुर्यथोक्तस्तु द्वौ वेवमिथुनं स्मृतं ॥ त्रयो ग्रामः समाख्यातः उर्ध्वं तु नगरायते ॥ नगरं तु न कर्तव्यं ग्रामो वा मिथुनं तथा
 एतत्रयं प्रकुर्वाणः स्वधर्मा अवतयेति ॥ वासो बहूनां कलहो भवेद्द्वार्ताद्वयोरपि ॥ एक एव चरेत्तस्मात्कुमार्था इव कंकणः ॥ राजवार्ता
 दिवा तेषां भिक्षा वार्ता पिरस्परं ॥ स्नेहप्रेमन्यमात्मन्ये सन्निकर्षात्प्रवर्तते ॥ निगमये निराबाधं प्रसन्नं सलिलान्वितं ॥ मेध्यान्ने बद्ध
 लं चैव धानिनां कुलसंकुलं ॥ भक्त्या यत्र जनाः सर्वे स्ववृत्तिपरिपालकाः ॥ श्रद्धा नामुदायुः शान्ताः कल्याणवादिनः ॥ प्रयच्छति यथा
 तपः ॥ भिगृहीतं दिव्यग्रामो यत्र यत्र वसेद्यतिः ॥ तत्र तत्र कुरु क्षेत्रं नेमिषं बुद्धिं कुरु तथा ॥ अत्रिः ॥ चतुरो यं वसेन्नासान् द्वौ वा कोषिक
 वार्षिकौ ॥ वृध्वा ननु के मेणो वनमस्त्यविधानतः ॥ अनेन विधिना भिक्षुरावाद्यां तु समाहितः ॥ स्त्रानासा वा द्वौ जेता वधाव
 इव तिपंचमी ॥ प्रायश्चित्तेन युज्यते पंचम्यूर्ध्वं व्रजेद्यदि ॥ कथमेकचरे द्विर्भुक् र्यदिहार्तेन गच्छति ॥ तेषु मासेषु केशादीन् नृत्तु संधौ न
 वात् ॥ नदी च न तरे तेषु क्रोधा शाद्ध्यं न च व्रजेत् ॥ वापयेद्यदिकेशादीन् उत्तरेद्यदि वा नदी ॥ प्राजापत्यं चरेत्तु सो प्राणा वामशतं
 चरेत् ॥ विस्तीर्णे ग्रामसीमांते क्रोशाद्ध्यं व्रजेद्यदि ॥ प्राणा वामान् प्रिशक्तृत्वा उपेक्षितं कशत्तत्रयं ॥ स्थितियोग्या न्बद्धुन्

त्स सदा योगी वीक्ष्य न वसुधा तलं ॥ नरात्रो नैव मध्याह्ने संध्योर्नैव पर्यटेत् ॥ न शून्येन च दुर्गे वा प्राणवाधकरेन च ॥ यत्र प्रभुर्भगवा
 नाथ तत्र वसेत्सदा ॥ भिक्षार्थं प्रविशेद्ग्रामं वा सार्थं वा दिनत्रयं ॥ एकरात्रं वसेद्ग्रामं पट्टने तु दिनत्रयं ॥ पुरे दिनद्वयं भिक्षुन गरे पंचरा
 त्रकं ॥ वर्षास्वेकत्र तिष्ठेत्तस्मान्ने पुण्यं जन्म दत्ते ॥ आत्मवत्सर्वभूतानि पश्यन्निष्कः चरेन्मही ॥ अंधवत् कुलवद्धा पिबधिरौ मत्तमू
 कवत् ॥ नामगोत्राद्वचरणं देशवासं श्रुतं कुलं ॥ वयोवृत्तं व्रतं शीलं रक्ष्यापयेन्न कदाचन ॥ विष्णुः ॥ ग्रामांते निर्जने देशे देशे नित्यं वा
 संनिकेतने ॥ पर्यटेत्कीटवद्भीषणं वर्षास्वेकत्र संवसेत् ॥ वृक्षानामातुराणां च भिक्षूणां संगवर्जितं ॥ ग्रामेथ वा पुरे वा पिवा सो नैकत्र
 दुष्यति ॥ यमः ॥ एका वासा अवासा वा एकदृष्टि रलोत्तुष्टः ॥ दृष्टिपादं न्यसेत्पादं वस्त्रं धृतं जले पिबेत् ॥ सत्यं पूतं वृद्धं
 द्वाक्यं मनः पूतं समाचरेत् ॥ अदृष्टं सृतां मातृगंध्यानां सक्तो महिषि चरेत् ॥ जले जीवाः स्थले जीवा आकाशे
 जीवमातिनि ॥ जीवमालोकुले लोके वर्षास्वेकत्र संवसेत् ॥ अत्रिः ॥ द्वादश्यां पूर्णमास्यां वा कुर्यात्सकल्पमात्मवा
 न् ॥ आसनी श्रुतिः ॥ वर्षासु भ्रुवशीर्षेष्टो मासां श्वेका कीयति श्वरे द्वौ वेवामासां चरेद्द्वौ वेव वा चरेद्द्वौ ॥ कठश्रुतिः ॥
 चतुरो वार्षिका मासान् ग्रामे वा नगरे वसेत् इति ॥ मेधातिथिः ॥ यावद्दृष्ट्यका लेपिया वार्कं नाचमेदिनी ॥ तावन्त
 विचरेद्भिक्षुः स्वधर्माननुपालयन् ॥ कक्षोपस्थं शिखावर्जं नृत्तु संधिषु वापयेत् ॥ न त्रीन् न तू नति क्रामेन्न भिक्षुः

लंघनवर्जितः॥ सायमागम्यनिवसेत्स्वाश्रमः कल्पिते गृहे॥ यतिर्यमनुसंप्राप्यचित्तमस्य प्रसीदति॥ तत्र तिष्ठेन्नरो विद्वान्मो
 क्षमार्गेऽवस्थितः॥ चातुर्मास्ये च कार्तिक्यां शौरे कुर्यान्नचांतरा॥ देशकालविरोधेन भाद्रपदमधिकचिन्मत्तं॥ अत्रिः॥ कार्तिक्या
 दापयित्वा तु स्नापयित्वा प्रविक्रमं॥ परस्परं पूजयित्वा क्षामयित्वा परस्परं॥ मासद्वयं च तु कं वा एकत्र निवसेद्यतिः॥ नैकत्र निवसे
 द्वामेव वर्षाभ्योऽन्यत्र वेयतिः॥ चातुरोऽयं वसेन्मासा बहो वा कौबिकवा विको॥ कश्चोपरश्च शिरवावर्जं ऋतुसंधिषु वापयेत्॥ उर्ध्वं वा
 विंकाभ्यां मासाभ्यां नैकत्र स्थानवासी स्यात्॥ इति शंखस्मृतिः॥ इत्येदाहृतवचनेभ्यो मासद्वयं च तु कं वा एकत्र गमादौ नि
 वसेत्॥ मासद्वयं यदा तदा भाद्रपदां शौरे कारयेत्॥ भाद्रपदमपि कचिन्मत्तमिति वचनात्॥ मासत्रयेण तु यदा ऋतुर्भवति वै हि
 अ॥ तदा शौरे द्वयं कार्यं इति शास्त्रस्य निर्णयः॥ अधिमासो यदा विप्रतदा शौरे द्वयं भवेत्॥ मासे द्वयेन प्रथमं मासे नैके तथा प
 रं॥ वाराणस्यां च गौतम्यां सवदेकत्र निवसेत्॥ शौरे निर्णयः॥ मासद्वये यतीनां च विधेवा चार्धमासके॥ नित्यं नैमिषि कं
 कार्यं वपमं शुभं हि भवेत्॥ कालप्राप्त्यं न कुर्वन्त प्राजापत्यं दिने दिने॥ पंचशौराणि पिश्रूणां भवंति ऋतुसंधिषु॥ प्राच
 ५ उंते तु तत्कार्यं करचार्यं संमतं॥ हरेर्वो धे प्रकुं कर्तव्यं न्यासं शौरं तथा दनं॥ अबोऽननुनः कार्यं संकटे तु यथा स्मरं॥
 तथा च मास्यस्कंदे पुराणयोः॥ अष्टो मासां विहारस्याद्यतीनां संयतात्मनां॥ एकत्र चतुरो मासां वार्षिका निव

सेतुनः॥ अविमुक्ते प्रविष्टानो विहारस्तु न विद्यते॥ न देहो भवेति तत्र दृष्टं शास्त्रं पुरातनैः॥ मोक्षोप्यसंशयं तत्र पंचत्वं तु गतस्य वे॥ इत्य
 मानोपियो विद्वान्सेवेद्विप्रशतेरपि॥ स्यात्ति परमं स्थानं यत्र गत्वा न शोचति॥ गंगाकुले वसेन्नित्यं भिक्षुर्मोक्षपरायणः॥ सिद्धश्चेन्न
 तु तत्र ते मया वधुः शतत्रयं॥ भविष्ये॥ ब्रह्मादिदेवलोकां मुक्तेऽप्राप्तये नृणां॥ गंगेव परमो हेतुः कलिकादे विरोधतः॥ ब्राह्मण
 स्य हि देहोऽयं नोपभोगाय जायते॥ इह क्लेशाय महते प्रस्थानं तस्मिन् वाच्यं॥ यातु वत्सल्यः॥ इत्येतदस्मिन् वत्सल्यस्य मोक्षाय कृत्यसो॥ त
 त्वस्य ते रूपं स्थानात्सत्त्वयोगात्परिहृत्यात्॥ कर्मणां संनिकर्षाच्च सतां योगः प्रवर्तते॥ बृहस्पतिः॥ बंधमोक्षविभागस्तो बंधाच्च मोक्ष
 जेष्ठया॥ उपपायान्वेषणे युक्तः को नु मुच्येत बंधनात्॥ अथाभ्यागताचारः॥ अभ्यागते यतोऽज्ञादियतिर्लिङ्गेन शिष्टतां॥ विज्ञाय सो
 छितो भूत्वा वामवस्त्रादिसंयुतः॥ चातुर्मास्यं कियदिति दृष्ट्वा तेनोत्तरे कृते॥ अभ्यागतो यदि उच्येत तस्मै भक्त्या भिबध्य च च॥
 तस्य दंडमधोऽधत्वा तेन सत्कायथा विधिः॥ योग्ये देशे तु संस्थाप्य तस्मै आसनमादरात्॥ द्वाकोपविष्टे तस्मिन् सुगुरुता सन संस्थितः॥
 तदनुत्तं गृहीत्वा तु पंचांगं नतिपूर्वकं॥ अभ्यागतप्रयुक्तं तु पादग्रहणमादरात्॥ यथोपशं कृत्वा तत्पादौ भूर्ध्वं च धारयेत्॥ आग्रा
 यदक्षिणां सेतुं धारयित्वा ततः सुधीः॥ गरुडोसन आसीनो जोटिका च न पूर्वकं॥ अनुज्ञायास्य पंचांगं नमस्कारपुरःसरं॥ गृ
 हीत्वा पूर्ववत्पादा वस्त्राणां गनमस्त्रिया॥ तदनुज्ञानुसारेण त्रिषट् द्वादश संख्यया॥ जोऽजोदिमादाय विधिवत्कर्णयो आरयेत्पुनः॥

विधायैकां नमस्कारं तां गृहीत्वा यथाविधि ॥ पंचांगेन प्रणम्या धग रुडासनं संस्थितः ॥ समाप्यते यथादेशं शौचं पर्यं कर्माचारः ॥
 अभ्यागतकनिष्ठश्चेत्तेन स्थाप्या भिबंदितः ॥ गृहीत्वा तस्य दंडाग्रं पूर्वध्वजं स्थापयेत्ततः ॥ स्थायी स्वासनं आसीनश्चिह्नद्वारा समं शुचिः ॥
 तस्मै दद्यात्तत्तत्तु मूर्ध्ना दायनिधाय च ॥ अभ्यागतेन भूमौ तु स्थिते गुरु उनासने ॥ प्रार्थितश्चेत्प्रणम्यार्थं स्थाप्यनुज्ञां विधाय
 सः ॥ अभ्यागतेनार्धमुक्तं कटिकं स्थाप्य संयुतं ॥ द्विशुण्ठिं कृतवस्त्रं तु कुर्वोपरि निधाय च ॥ यथोपदेशं पंचांगं नमस्कारे कृते सति
 उत्थाय तस्य स्कंधादिग्रहणं विना चरेत् ॥ स्वासने संविशेद्भूयः स उत्थाय द्वितीयं कं ॥ कवस्त्रं निक्षिप्य वस्त्रेण सम्यक् मुक्तेन सं
 युतः ॥ अभिबंदोपविश्या भुग रुडासनं पूर्वकं ॥ प्रणामानि यथापूर्वं कृत्वा गुरु उनासने ॥ उपविश्यांजलीं कृत्वा स निधुक्तेन भवेत्तदा ॥
 स्थायी तु स्वसमीपे तु स्थापयित्वा सने ॥ अभ्यागतप्रयुक्तं तस्यादग्रहणमादरात् ॥ कारयेत्स्वसमीपस्थे सत्कनिष्ठे यथाविधि ॥ जो
 दीनमस्तु तिरुद्वयार्थकः शौचमप्यच ॥ तद्दिने तस्य निष्ठादि यथाशक्ति विचारयेत् ॥ इत्यभ्यागताचारः ॥ अथ पर्यंकशौचं ॥ वा
 मे अभ्यागतपादाभ्यां स्वहस्तार्थं च दक्षिणे ॥ मृद्भूतं विष्णुज्या धग रुडासनं मास्थितः ॥ पादयोस्तु मृदं पंचचतस्रस्ति स्त्रैव च ॥
 द्वैचैकां च मृदं दद्यात्तानुजं धादितः क्रमात् ॥ करमोर्दशसत्तादौ द्वितीये पंचसहस्रं च ॥ तृतीये पंचचतस्रश्च तिस्रो दूकं च
 तुर्थांके ॥ द्वैचैकां तमृदं दद्यात्तौ चै पर्यंकं संस्थिते ॥ अथ योगपदविधिः ॥ तत्र संप्रदायविदः ॥ अधीतविदः सभ्यश्चेद्दद्याद्योग

सामान्यदिवर्षाकलं घयेत् ॥ प्रत्येकैकं चरेत्कृच्छ्रमेतत्पादात्समुच्यते ॥ वर्णाभेदं धतिः कुर्याद्यदिकश्चिदनापदि ॥ प्राजापत्येन ह
 क्षेणमुच्यते नात्र संशयः ॥ अथ नमस्कारविधिः ॥ आतुरं न न मेत्वा आतुरो न न मेधथा ॥ अत्र संप्रदायविदः ॥ सर्वदा वदनं कुर्याद्
 रोर्ध्वं घृयते स्तथा ॥ आषां मां नमस्कुर्वीदति-क्रांते विषवर्षि ॥ प्रमुहूर्तादिकं याज्ञपर्वक्षोरप्रभामयोः ॥ यतिधर्मसमुच्चये ॥ प्र
 णतानां यतिर्नृयात्प्रभुर्विद्वद्भूयः ॥ दाशिषं व्यासशसनात् ॥ नारायणेति च ब्रूयात्प्रणामायुर्विद्वद्भूयः ॥ धर्मसंकरसंकीर्ण
 स्थाने सोपद्रवेयतिः ॥ मुहूर्तेनोपविष्टे तत्र धर्मपरा उत्तुखः ॥ तस्करो दुते ग्राभे ब्रह्महत्यादिदूषिते ॥ उर्ध्वं क्षेराक्षुसंगे वा वर्षा स्वयाभु
 तं त्यजेत् ॥ अग्निः ॥ पिता माता स्वसाभ्रातास्तुषाजाया कृतस्तथा ॥ तातिबंधुः कृद्गोर्दुहिता तत्कृतादयः ॥ यस्मिन्देशे वसं त्यजेत्
 न तत्र दिवसे च सेत् ॥ द्वेषः शोको भवेत्तत्र रागहर्षादयो मलाः ॥ अश्रुपातं यदा कुर्याद्दिशः शोकेन चार्दितः ॥ योजनानां शतं गत्वा
 तदा वा पात्प्रमुच्यते ॥ दूषः ॥ कथाचोरेखले सार्थे पुरे गोष्ठे त्वसद्गृहे ॥ योजनानां निवसेन यतिः सत्कृत् स्थाने घृतेषु कर्हि ॥ व
 ध्यात्तव क्रयः ॥ चोरे रूपद्रुतं देशं उर्ध्वं क्षेयाधिपीडितं ॥ चक्रेणान्येन वा क्रांतं वर्षा स्वव्याभुतं त्यजेत् ॥ मुहूर्तमपि नासीत्तददेशे
 सोपद्रवेयतिः ॥ उपद्रुते तु मनसि समाधिर्नैव जायते ॥ अधार्मिकराजग्रामे पारवं उजन संकुले ॥ मुहूर्तमपि नासीत्तत्र धर्मो
 विलुप्यते ॥ चतुःक्रोशां तरे मन्त्रनक्षत्रवतिकुत्र चित् ॥ पक्षांते तत्र गंतव्यं आपस्तंबवचो यथा ॥ आश्वे निमंत्रितो गच्छे नदी

दावेनोनविराजेतेविपशतेनकर्मणा॥निरांभोगहस्तश्रवकार्यवांश्वेवभिक्षुकः॥यस्यनननुमोक्तव्यं प्राणेःकंठगतैरपि॥गोमांससदृ
 शंजेयंकराविंदुसमंजलं॥गुरोरप्यवलितस्यकार्यकार्यमजानतः॥उत्पथप्रतिपन्नस्यपरित्यागोविधीयते॥माद्यतीप्रमदादृष्टासुरा
 चीत्वाचमाद्यते॥तस्मादृष्टतमांनारीरुरेतःपरिवर्जयेत्॥नपादपाणिचपलो ननेत्रचपलो द्विजः॥नवाक्चषलेष्वेवइतिशिष्टस्य
 परिलक्षणं॥ज्वलितस्यवनेवद्वेदावदधोसनंस्थितिः॥सर्पस्येवाथचोरादेःसिंहव्याघ्रादिकस्यच॥भयान्नसंयजेन्मार्गमयाद्यतिर्विन
 श्यति॥मोक्षंगच्छत्यसोविप्रोनिर्भयोयस्त्वसंग्रहः॥आरुणीश्रुतिः॥कामक्रोधलोभमोहदंभदर्पाक्रयाममत्वाहंकारानृतादीस्त्य
 जेतु॥अत ऊर्ध्वममंत्रवदाचरेत्॥ऊर्ध्वगमनंविस्तजेत्॥काठकब्राह्मणं॥सन्त्यस्याग्नीन्पुणवर्तयेन्मापत्यंजायामावाहयेदिति॥प
 रमहंसउपनिषदि॥सोवर्णादीनांनैवपरिग्रहेत्॥यस्मादिष्कःहिरण्यंरसेनदृष्टंचेत्सब्रह्महाभवेत्॥यस्मादिष्कःहिरण्यंरसेनस्य
 दृष्टंचेत्सपौकसोभवेत्॥यस्मादिष्कःहिरण्यंरसेनग्राह्यंचेत्सआत्माहाभवेत्॥तस्मादिष्कःहिरण्यंनदृष्टंवनस्पष्टंवनग्राह्यंचसर्वका
 यामनोगताव्यावर्त्तेरनुनदुःखेनोद्विग्नःसुखेनिसृष्टः॥आगोरागेसर्वत्रशुभाशुभयोरनभिस्तेहः॥नद्वेष्टिनमोदंचसर्वेषामिंद्रि
 याणांगतिरूपरमेत्॥यथात्मन्येवावस्थीयतेयःपूर्णांनंदैकबोधस्तत्रब्रह्माहमस्मीतिरुतस्त्योभवतीति॥मेधातिथिः॥
 शुश्रूषालाभपूजार्थंयशोर्धवापरिग्रहः॥शिष्याणांनतुकारुण्यात्सुज्ञेयःशिष्यसंग्रहः॥विद्यादिनंप्रकाशत्वादविद्यारात्रिरु

व्यते॥हारितः॥पंडितस्यापिशूदस्यविद्याभ्यासप्रमादेनसदिवास्वप्नउच्यते॥अध्यात्मिकींकथांसुक्ताभिरुपायांचानरस्तुतिः॥अनुय
 रंथधिप्रज्ञंरुथाजन्त्योन्यउच्यते॥हारितः॥पंडितस्यापिशूदस्यशास्त्रज्ञानरतस्यच॥वचनंतस्यनग्राह्यंशुनोच्छिष्टंरविर्यथा॥अच
 र्मणियथाक्षिरंअपेयंब्रह्मवादिभिः॥तथाशूद्रमुखाद्वाक्यंनश्रोतव्यंकदाचन॥बहुचपरिशिष्टे॥योभवेत्पूर्वसन्त्यासीत्तुल्योबेच
 र्मतोयदि॥तस्मैप्रणामःकर्तव्योनेतरायकदाचन॥अत्रिः॥छेदभेदोपमर्दंचप्राकारंरुहमाश्रमं॥स्वाहास्वधावषट्कारोविषयाणां
 चसन्निधिः॥स्तुतिनिंदाक्रियावादोपरमर्मावधदनं॥तृष्णाक्रोधो नृतंमायालोभमोहोप्रियाप्रिये॥शित्यव्याख्यानियो गश्चका
 मोरागपरिग्रहः॥अहंकारोममत्वंचचिकित्साधर्मसाहसं॥प्रायश्चित्तंतथादानंमंत्रोषध्यगदास्त्रशिषः॥एकान्तंमदमात्सर्यगंध
 पुष्पविभूषणं॥तांबूलाभ्यंजनेक्रीडाभोगकांक्षारसायनं॥कथनंकुत्सनंस्वस्तिज्योतिषंक्रियविक्रियो॥क्रियाकर्मविवादां
 अगुरुवाक्यविलंघनं॥संधिश्चविग्रहोयानंमंचकंशुक्लवाससं॥शुक्रोत्सर्गोदिवास्वापोभिरुपाधारस्तुतेजसः॥विषंचेवायुधं
 बीजंहिंसाचेष्टाचमेधुनं॥प्रतिबिम्बानिचेतानिसेवमानोब्रजत्यधः॥भैरवदेशनृपशक्तिपुत्रमित्रादियोचितां॥उपचारकथा
 मन्योमनसापिनशितयेत्॥आगच्छगच्छेतिस्वागतंरुद्रेविदा॥सन्मानंचनचभूयाशुनिर्मोक्षपरायणः॥नस्तान
 नमाचरेद्विष्कः॥आधुपिंडोद्वेकक्रियां॥त्यक्तं सन्यासयोगेनगृहधर्मादिकं व्रतं॥गोत्रादिचरणं सर्वं पितृमातृकुलं धनं॥वा

पुपुराणे ॥ दंडं प्रदर्शयेद्विष्कर्मणां गत्वानपि उदः ॥ दंडं विष्णुपदे स्पृष्ट्वा पितृभिः सह मोदते ॥ गयायां मुंडपृष्ठे च पूरूपे यूपे वटे तथा ॥
 दंडं प्रदर्शयेद्विष्कर्मणां पितृभिः सह मोदते ॥ विष्णुः ॥ संभाषणं सहस्रं विराळापं प्रेषणं तथा ॥ नृत्यगानं सभा सेवां परिवादोऽववर्जये
 त् ॥ मेधातिथिः ॥ न संभाषेदस्त्रियं कांचिदूर्ध्वं दृष्टानं च स्मरेत् ॥ कथां च वर्जयेत्तासां न पश्येद्विद्वत्समां वि ॥ एतच्च नुष्टयं मोहात् ॥
 स्त्रीणां माचरतो यते ॥ चित्तं विक्रियते वश्यं तद्विकारात्प्रणश्यति ॥ कर्जणीर्णोपि कर्जणीर्णोऽपि विद्वान्स्त्रीषु न विचरेत् ॥ कर्जणीस्वपि
 कथां कस्य सज्जते जीर्णमंबरं ॥ क्रतुः ॥ अर्धशय्यासनानां तु वाक्यस्पर्शनं भाषणे ॥ याजनाध्यापनं व्याख्या वस्त्रभांडपरिग्रहे ॥ मिथु
 नुश्चणसंकल्पेः संस्कारास्युपतेः सदा ॥ मेधातिथिः ॥ स्त्रोवरं जंगमं बीजं लेजसंविषमायुधं ॥ धडेता निनगृह्याद्यतिर्मृगपुरी
 षवत् ॥ रसायनं क्रियावादी योतिषं क्रयविक्रयं ॥ विविधानि च शिल्पानि वर्जयेत्परदारवत् ॥ दक्षः ॥ भयं प्राणोतिके मुक्ता विष्णु
 जोत्सर्ग एव च ॥ नान्यत्र विचरेद्वाजो न मध्याह्ने न संध्ययोः ॥ मनुः ॥ नाष्टष्टः कस्य चित्पूयान्न चान्यायेन दृष्टव्यं ॥ जानन्नपि हि
 मेधावीज उवह्नौ कमाचरेत् ॥ हस्त्यतिः ॥ नेवाद्दीप्तपाथेयं यतिः किंचिदनापदि ॥ पक्कमापत्तुगृहीवाद्यावद्दोषपशुज्यते ॥
 पाथेयं कस्य पात्रीयं दुर्गमे पथि ॥ इष्टीयानाधिकं चान्नं सेषजं तु यथेष्टया ॥ विष्णुपुराणे ॥ जरायुजोऽजादीनां वाङ्मनः
 कर्मभिः क्वचिद ॥ युक्तः कुर्वन् न दोहं सर्वसंगांश्च वर्जयेत् ॥ उरत्रिः ॥ न चैकस्मिन्वसेद्भूमे न चैकस्मिन् नरितरे ॥ श्रुत्यागारे न चै

गपदंगुरुः ॥ पादौ मदात्रिः प्रश्नात्यपादुकाभ्यां गृहं व्रजेत् ॥ द्विगुणं कटिस्तत्र च वध्वा ॥ वासो वगुं च च ॥ उच्चासनं प्रकल्प्याद्यविशेत्तत्रास
 यागुरोः ॥ सभ्यादिष्टमुपन्यस्य वेदांते किंचिदेव तु ॥ गुरुणा विधिवन्प्रातः पूर्वशंखाभिषेचनं ॥ वासो मात्यादिकं दत्वा गुरुणा यतिभिः
 सह ॥ गीताध्यायं विश्वरूपं भुंक्ते राज्यां तमेव च ॥ ततो नाम प्रकर्तव्यं गुरुणा सर्वसंमतं ॥ तीर्थायां नारण्यगिरिपर्वतसागराः ॥ स
 स्वतीभारती च पुराणाः ॥ श्रीपादसंज्ञया वाच्यं नाम तस्य यथा तथं ॥ उरदारं भव्यं वा कार्यं दीक्षायाख्यादिकं तथा ॥ योग
 पटोपि दातव्यः शिष्ये सम्यक्परिहिते ॥ इत्याहु गुरुणा दत्तां गृहीत्वा शिरसा रचयं ॥ उल्हास्य च ततः सम्यक् कुर्यात्प्राग्रहा न्वितं ॥
 स होरकं नमस्कुर्यात् ॥ गुरुज्येष्ठयतीति यतिः ॥ इति योगपटुविधिः ॥ आगतं स्वाश्रमे विष्कर्मणं प्रत्यक्षं याति वद्वत् ॥ विश्राम्य गुरुवद्
 तस्या ब्रह्म जयेत्तद्विनेयतिः ॥ अथ विविधानि ॥ नाम गोत्राद्याचरणं देशं कालं श्रुते कुलं ॥ वयोवृत्तं व्रतं शिल्पं व्यापयेन्नेव सद्यतिः ॥
 वायुपुराणे ॥ द्वावेतौ समवीर्ये तु सरतां बलमेव ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तौ बलं वर्जयेद्यातः ॥ यासिः ॥ माददस्वेति योऽग्र्यागव्य
 ग्नौ ब्राह्मणेभ्यः ॥ श्वानयोनिशतं गत्वा चां डाले च व्रजायते ॥ यः प्रवृत्तां श्रुतिं सम्यक् शास्त्रं च ब्रूषिभाषितं ॥ इषपेदनभिः शोयः स
 भवेद्ब्रह्मघातकः ॥ यतीनां कांचनं दद्यात्तौ बलं ब्रह्मचारिणो ॥ चोराणामभयं दद्यात्ताचनं रक्तं व्रजेत् ॥ दशविधं हिंसां मयि न कुर्यात् ॥ उद्देगजननै संतापजननै रुजाकरणै रोगि तो त्यादनं वै शून्यकरणं सुरवापनं यत्नं मतिर्कर्मः ॥ संरोधो निर्दोषं वै शतं ॥

नः॥ चांडालगर्भसंभूतो जायते नात्र संशयः॥ क्रमेण लभते मोक्षं तु तस्योत्पादनेन च॥ अंगिराः॥ नतीर्थसेवी नित्यस्यान्नो
 पवासपरोपतिः॥ न चाध्वयनः स्यान्न व्याख्यानपरोपवेभवत्॥ न किंचित्प्रेषजादन्यन्न चान्यदंतधावनात्॥ विनाभो
 जनकाले तु भक्षयेदात्मवानुपतिः॥ यतिधर्मविहीनस्तु संसारान्नातिवर्तते॥ हर्षकोधोनकुवत्तजनः पूतं समाचरेत्॥ प्रति
 गतं न गृह्णीयात्तैव नान्यं प्रदापयेत्॥ प्रेरयेद्वा तथा भिक्षुः स्वप्नेपिन कदाचन॥ विदुः॥ वानप्रस्थगृहस्थाभ्यां प्रातिपत्ये
 न वर्जयेत्॥ इहात्रेयः॥ जाया भ्रातृ सुतादीनां बंधूनां च भ्रातृभ्यो भ्रातृभ्यः॥ श्रुत्वा दृष्ट्वा न कं पेत शोकहर्षोऽप्यजेद्यतिः॥ दारितः॥
 छेदने भेदेनैवाके यतिर्मरुतु प्रवर्तते॥ तादृशं कर्म लंघ्य दृष्ट्वा प्रेताशौचं विधीयते॥ तिलधान्यहिरण्यं च गोभृदासीमृहादिकं॥
 तदा दायनि विधुं तु यो श्रुतेन त्यजेद्यतिः॥ स साधुभिर्बहिः कार्यः स्मृतो सोपतिर्यतिः॥ तं दृष्ट्वा भिन्नमर्यादं स्नानं कु
 र्यात्सहं वरं॥ अंगिराः॥ संन्यासं चे वयः कृत्वा पुनरुत्तिष्ठते द्विजः॥ न तस्य निष्कृतिः कार्या स्वधर्मात्प्रवृत्तस्य च॥
 विदुः॥ आरूढो नेष्टिकं धर्मं पुनरावर्तयेद्यदि॥ आरूढपतितो ज्ञेयः सर्वधर्मविरिष्कृतः॥ स निंद्यः सर्वभूतानां पितृ
 ध्नश्चैव जायते॥ चांडालाः प्रत्यवसिताः परिव्राजकतामसः॥ तेषां जातान्यपत्यानि चांडालैः सह वासयेत्॥ नेष्टिका

नां वनस्थानां यतीनां मवकीर्णानां॥ श्रुत्वा नाम पिलोके स्मिन्नमत्यापतिर्न विद्यते॥ बबहिस्तु मयथा वापि स्मृतेराचाराश्चेत्यथापि क
 तप्रायश्चित्ता अक्षतप्रायश्चित्ताश्चेत्ते सद्भिः सहाध्यायनाशनादिव्यहाराहीत्येव इतिकृतः॥ यतः प्रायश्चित्ते निरस्येत पारलोकिक
 कश्चुलता॥ नेही कीदृचनान्या यथाधो बालवधादिकं वत्॥ मनुः॥ बालं प्राञ्चकृतं प्राञ्चविश्रुत्या नपि धर्मतः॥ शरणागतं हृद
 स्त्री हंतुं श्वनसंबदेदिति॥ न भोजनादिसर्वव्यवहारमाचरेत् इत्यर्थः॥ आधिक्येन अधिकं वस्त्रं तूली तूलपटी तथा॥ प्रतिगृह्यति श्वेव पत
 तेनात्र संशयः॥ उत्तमां वृत्तिमाश्रित्य पुनरावर्तयेद्यदि॥ आरूढपतितो ज्ञेयो सर्वधर्मवहिः कृतः॥ यदुच्यते परिशिष्टे॥ पतत्यसौ ध्रुवं क्षि
 ष्क र्यस्य भिक्षोद्वयं भवेत्॥ धीपूर्वरेत उत्सर्गोऽप्यसंग्रह एव च॥ कांचनं च तिलागावो कृमिधान्यं च न स्त्रियः॥ प्रतिगृह्यति श्वेता
 न्यतस्त्वेव न संशयः॥ भूमिर्गोहिष्मं च यत्तेर्यस्य परिग्रहः॥ तादृशं कर्म लंघ्य दृष्ट्वा स चेलजलमाविशेत्॥ अमयं सर्वभूतेभ्यो द
 त्वा यस्तु निवर्तते॥ हंति जातान् तातांश्च प्रतिगृह्णाति यस्य च॥ दिवा स्वप्नं च दानं च स्त्रीकथालोत्यमेव च॥ मंचकः शुकं वा स
 ष्य यतीनां पतनानिषद्॥ अन्नदानपरो भिक्षुश्च तारो हंति दानतः॥ दातारमन्नमात्मानं परमे चान्नं प्रयगच्छति॥ क्रतुः॥ मा
 धूकरं समीहस्य ब्राह्मणेभ्यो ददाति यः॥ समातिनरकं विप्रो भोक्तुं चांडालं चरेत्॥ कात्यायनः॥ इव स्त्रीमांससंपर्कान्म
 धुमाक्षिकलेहनात्॥ विचारस्य परित्यागाद्यतिः पतनमिच्छति॥ व्यासः॥ कोधलोभपरो नित्यं निशालस्य परस्तथा॥ विवारी

विश्वेश्वरः ॥ अपरश्चैव श्रेयसो भवत्येते द्विजः ॥ दृष्टः ॥ परिब्राज्य ब्राज्य गृहीत्वा तु यः स्वधर्मेन तिष्ठति ॥ श्वपदेनां कथित्वा तं राजाशीघ्रं प्रवासये
त् ॥ क्रतुः ॥ बीजघ्नं तेजसं पात्रं शुक्रोत्सर्गं सितं वरं ॥ निशाजं च दिवा श्वपदेनं यत्तीनां पतनानिषद् ॥ दासीदासं गृहं यानं गोभूभा
न्यधनं रसान् ॥ प्रतिगृह्यति ग्रामं हन्यात्कुलं शतत्रयं ॥ उवाचिकं पादिकं मांसं त्रलिकं मधुमं चकं ॥ शुक्रं वस्त्रं च यानं च तां बृहन्नि
यमेव च ॥ प्रतिगृह्यत्कुलं हन्यात्प्रतिगृह्यति यस्य च ॥ पुष्पं शाखोपद्रवं वा फलमूलतृणारिकं ॥ शुक्ला तु यस्तु स न्यासी नरके पति
तं ध्रुवं ॥ यः स्वधर्मे परित्यज्य यदन्यत्कुरुते द्विजः ॥ न त्वस्य निष्कृतिः कार्य स्वधर्मात्प्रकृतो हिंसः ॥ अंगिराः ॥ आनृप पतितो
हेति दृष्टा पूर्वान् दृष्टा परान् ॥ निस्तार्य तितानेव यदि सम्यग्यवास्थितः ॥ श्वेनं गावो हिरण्यं च यतिर्यस्य परिग्रहः ॥ तादृशं कर्म तं द
ष्टा स चेत्सो जलमाविशेत् ॥ विधवां कंचुकोपेतां सधवां कंचुकं विना ॥ यतिं च कंचुकोपेतं दष्टा च दृष्टीर्मीलयेत् ॥ चत्वारिपतनी
यानि यतीनां मनुरब्रवीत् ॥ जेषज्यं सन्निधानं चैकात्म्यं कांस्यभोजनं ॥ एकाली द्वित्रती चैव जेषजीवस्तु संग्रही ॥ चत्वारो नर
कं याति मनुः स्वायं भुवो ब्रवीत् ॥ इति संन्यासीनां त्याज्य विधिः ॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

कस्मिन् वसेत्त्यालये तथा ॥ लोकपात्रप्रयत्नेन बर्जयेदात्मचिंतकः ॥ नान्योपनिषदं विद्यो उवाच येन मुक्तिरेतु कीं ॥ ग्रासादा
च्छादनादन्यन्न गृहीयात्कथंचन ॥ यावदाहरयेत्तावत्प्रतिगृह्णीत नान्यथा ॥ परार्थेन प्रतिग्राह्यं न च दद्यात्कथंचन ॥ दैन्यभा
वात् शुभ्रतानां संविभाजं यतिश्चरेत् ॥ क्रतुः ॥ निरुजश्च युवाश्चैव पिशुनं विसर्जयेत् ॥ स दूषयंति तत्क्षणं दधानं पीडय
तीति च ॥ मनुः ॥ अतिवाहंस्ति तिष्ठेत्तना वमन्येत केचन ॥ न चैवं देहमाश्रित्य वैरं कुर्वीत केनचित् ॥ कुप्यं तं न प्रतिकुप्ये
दाकृष्टः कुशलं वदेत् ॥ सत्यद्वारा बद्ध कीर्णं च न वाचमनृतं वदेत् ॥ अंगिरः ॥ पकं वा यदिवापकं वा च घेघः क्वचिद्यतिः ॥ स
धर्मलुलोपेनतिर्यग्यो निद्रजे यतिः ॥ जामातुः ॥ अन्नदानपरो पिशुनं वस्त्रादीनां परिग्रही ॥ उभौ तौ घं दबुद्धी स्यात्तू
ती नरकशायिनौ ॥ वायुपुराणे ॥ यस्तु प्रव्रजितो भूत्वा पुनः सेवेत मेधुनं ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि विष्टाय जायते क्रिमिः ॥ भू
यागारेषु घोरेषु उवाचुर्भवति दारुणः ॥ सतिर्यक् स्यात्ततो गृध्रः श्वावे द्वादशवत्सराः ॥ खरो विंशतिवर्षा दशवर्षा
पिशुकरः ॥ अपुष्पो फलितो दृष्टो जायते कंठकां चितः ॥ ततो दावाग्निना दग्धः स्यात्पुनर्भवति कामुकः ॥ स्याद्वराहं
परित्रष्टो यो निमन्यो स गच्छति ॥ पूर्ववर्षसहस्रांते जायते ब्रह्मराक्षसः ॥ क्षुत्पिपासापरिश्रान्तः कव्यादोरुधिराश

चतस्रयं ॥ ब्राह्मण्यं सकलं तस्य इति ब्रह्मविदो विदुः ॥ इदं यज्ञोपवीतं च परमं यत्परायणं ॥ विद्वान्यज्ञोपवीतिरस्य तस्य
 तस्य यज्ञिनो विदुः ॥ इदमेवास्य तस्य यज्ञोपवीतस्य दातृमघ्यान् विद्याविशिखानरेः ॥ सर्वत्रावस्थितं यं निवर्तयेदिति ॥ अथ
 ब्राह्मणेन हर्तुं उपायभगवंतमात्मने न स्मृत्या मुन्नपुरीषोत्सर्गविधिवत्कुर्यात् ॥ तत्र बह्वचपरिशिष्टे ॥ ततस्तु दि-
 शिने क्रत्याकर्णसूत्रं उदङ्मुखः ॥ अंतर्दायत्तणे भस्मि शिरः प्रावृत्त्य वा सप्तः वा चं नियम्य यत्नेन नष्टी वनश्वास्व
 जितः ॥ कुर्यान्मुन्नपुरीषेतुश्चैशे देशे समाहित इति ॥ कर्णसूत्रं इत्येतद्गृहस्थादिविषयं ॥ अन्यत्साधा-
 रणत्वेनैरयं ज्ञेयः ॥ तृणग्रहणमुच्यते लक्षणांथं ॥ तिरस्कृत्य चैरत्वाष्टं पत्रं लोष्टं तृणादिना ॥ नियम्य प्रयतो
 याचं संवीतां गोवर्गं विततः ॥ उभे मुन्नपुरीषेतु दिवा कुर्यादुदङ्मुखः ॥ रात्रौ तु दक्षिणे कुर्यात्तु उभे संध्ये दिवा
 यथा इति ॥ प्रत्यादित्यप्रत्यनिलं प्रतिगां चाच प्रतिदि जान् ॥ मेहं त्रिये च पाथिषु ते सावंति गता युतः ॥ नमु-
 त्रमेहं न कुर्याद्भिस्मनि गोमयेन च ॥ उपजीयस्ते यान्त्रो च गोष्ठे नोग्रे न शाडुले ॥ शतं हस्तं परित्यज्य मुकुं-
 रं योजिता शयात् ॥ शतहं पुरीषेतु तीर्थे चैव चतुर्गुणं ॥ छायायामंधकोरे वारात्रौ वा हनिवादिजः ॥ यथा

सुरवं मुखं कुर्यात्प्राणवाधापयेषु च यथा स्वल्क्यः ॥ गृहीतशिशनश्चोपायमृद्धिरभ्य हृतेर्जलेः ॥ गंधलेपक्षयक-
 रशोचं कुर्यादतंद्रतः ॥ उद्धृताभिरिति जलांतः शोच निषेधः ॥ अथ गंधलेपक्षयकरमिति सर्वाश्रमिणां साधार-
 णमिदं शोचं मृत्संख्यादिनियमस्त्वदृष्टार्थः ॥ भारद्वाजः ॥ अपरुष्य च विष्णुमुत्रे काष्ठलोष्टतृणादिना ॥ उद-
 स्तवासा उत्तिष्ठेद्दृढं विधत्तमेहनेः ॥ अत्रिः ॥ शय्यार्थं च त्रिभिः काष्ठैस्तृणैर्वापि निःकर्षयेत् ॥ यस्मिन्दशच य-
 तो यथा तयत्र च मृत्तिका ॥ सेवतत्र प्रशस्ता स्यात्तया शोचं विधीयते ॥ विष्णुपुराणे ॥ वल्मीकमुषकां रत्नं वा
 तो मृदे चातर्जला तथा ॥ शोचावशिष्टां गेहा च मृदाः शोचं विवर्जयेत् ॥ विष्णुः ॥ अंतःप्राण्य वपन्नां च हलो-
 त्वातां च नाहरेत् ॥ आहृता मन्यशोचा र्थं बालुकां पांशु रूपिणीं ॥ नमार्गान् नृशमशाना च नादेया कु-
 र्यात्तः कचित् ॥ धर्मः ॥ आहरेत्तृणं तिकां प्राज्ञः कुलात्स शिकता कंती तु या ॥ कुलग्रहणं मुपुलक्षणं ॥ शुचि-
 देशात्तु संयात्या शर्कराश्मादिवर्जिता इति ॥ कपिलः ॥ चतुरंगुलमतिस्वननपरिग्रहेन दोषः इति यमः ॥ उभे
 मुन्नपुरीषेतु पूर्वगृहीतमृत्तिका पश्चाद्गृहीतयो विप्रः स चैलोजलमाविशेत् ॥ तीर्थे शोचं न कुर्यात्तु कुर्वी-

ताहलवारिणा येतीनसः अन्तदकं सुत्रपुरीषकरणे सचैलस्नानमिति उदकपात्राभावे तीर्थे पितृशौचं
मुक्तं मादित्यपुराणे रत्निमात्रं जलं सत्त्वाकुर्यात् शौचमनुर्धतैः पञ्चाक्षरौ धये तीर्थं मन्यथा लक्ष्मिर्वर्जने
स्तु ॥ मनुः ॥ यावन्नापैत्य मेधाक्तो गंधले पञ्चतत्फलः ॥ तावन्मृद्वारिः देयं स्यात् सर्वा सुद्वयशुद्धिः ॥ उद्ध
लाभ्यां जलाभ्यां च गंधले पक्षयं करं ॥ शौचं विधाया दृष्टार्थं कुर्यात् ॥ शालातपे ज्वीत ॥ एका लिंगे करे
तिस्रः सव्ये द्वे हस्तयोर्द्वयोः ॥ पुनः शौचं समाख्यातं शुक्ले तद्विगुणं स्मृतं गृह्यशास्त्रे ॥ लिंगे च मसमाख्यालात्रि
पर्वं सूर्यतियथा ॥ दालव्यमुदकं तावन्मृदभावे यथा भवेत् ॥ एका लिंगे तिस्रो वामे उभये द्वे हस्तिके ॥ पं
चांगुदे पाने दशौकस्मिन्मुभयो सप्तमस्तिका ॥ एतत् शौचं गृहस्थस्य विगुणं ब्रह्मचारिणः ॥ त्रिगुणं वान
प्रस्थस्य यतीनां तु चतुर्गुणं ॥ अर्धप्रस्तरि मात्रा च प्रथमा स्मृतिका स्मृता ॥ द्वितीया च तृतीया च तद्वर्ची
प्रकीर्तिता ॥ वामे करे मृदो देह्या दध्वा मलकं संमिताः ॥ उभयोर्हस्तयोर्द्वयोर्दध्वा मलकं संमिताः ॥
मनुः ॥ एका लिंगे करे तिस्रस्तथैकत्र करे दश ॥ उभयोः ॥ सप्त दालव्या मृदः शुचिमभीप्सता ॥ एतत्

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ मनुष्ये ॥ अमुक्तयोस्तगतयो दृष्ट्वा स्नात्वा परे हनि ॥ विष्णुधर्मा मतेऽपि ॥ अहोरात्रे तत्र शौक्त्यं स्नानं क
त्वा ततः परं ॥ इतीदमपि प्रस्तासु विषयः ॥ चंद्रसूर्यग्रहे नाद्यात्तस्मिन् न हनिष्यते ॥ राहो विष्णुके जालाय स्नानं कुर्यात् ततो ज
ने ॥ गाले वापि ॥ यस्मिन् रात्रिमुपोष्ये ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः ॥ स्नात्वा दत्वा च विधिवन्मोदते ब्रह्मणा सह ॥ एकरात्रमुपोष्ये वस्ना
त्वा दत्वा च शक्तितः ॥ कंचुकादिविषयस्य निष्कृतं ततः पापकथितः ॥ आदित्ये हनि संकोतो ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः ॥ नोपवा
सं गृही कुर्यात् पुनर्दारधनं सूर्यः ॥ सायान्ते संगे वस्नीया छारदे सगवा दयः ॥ मध्याह्ने पतोऽनीया नोपवासं विग्रहे ॥ न
नु अस्ति चेदाश्रमा चित्तधर्मव्यधिकारो यतस्तस्मिन् हि तदंगभूताभ्यां शिखायज्ञोपवीताभ्यां पवित्रं मेव ॥ मेव ॥ बहिष्क
तशिखायज्ञोपवीता गाभावेपि सामगजद्वयचारिणः शिखाभावेपि वचनात् ॥ कर्मण्यधिकारवदधिकारोपपत्तेः ॥ आ
तर्शिखायज्ञोपवीतसंभवाच्चोक्तस्येव ॥ तथा चाप्यर्थः ॥ स्नानशिखा स्नाननिष्ठा स्नानयज्ञोपवीतिनः ॥ स्नानमेव
परं तेषां पवित्रं स्नानमुच्यते ॥ अग्निरिव शिखानान्या यस्य स्नानमयी शिखा स शिखा तु च्यते विद्वानप्यितरे केशधा
रणाः ॥ तथा चारुणि श्रुतिः ॥ खल्विह ते ब्रह्मसूत्रं ॥ सूचनात्सूत्रं ॥ ब्रह्मसूत्रमहमेवेति ॥ विद्वान्निवत्सूत्रं तस्य जेहि
द्वानय एव वेदेति ॥ अग्निः ॥ स्नानशिखा स्नाननिष्ठा स्नानयज्ञोपवीतिनः ॥ स्नानमेव परं तेषां पवित्रं कायशोधनं ॥
मैत्रायणि श्रुतिः ॥ अथ यज्ञोपवीती शौचनिष्ठः कल्माषवैणवदं उमाददी तेति ॥ शिखा स्नानमयी यस्य उपवीत

विश्वे

श्वरी ३

चांतः शुद्धेदिति ॥ ततो धौतं कौपीनं परिधाय दादरा गंडुष पूर्वकमाचम्य घट् प्राणायामान् कुर्यात् ॥ तथा संप्रदायवि
द्वचनं ॥ वासित्वा धौत कौपीनं गंडुषान् दादरांश्चरेत् ॥ आचम्य प्रयतो भूत्वा प्राणायामान् षड्वाचयेत् ॥ केवले लघुशौ
चे विशेषः ॥ षट् गंडुषांस्ततः कृत्वा प्राणायामत्रयं चरेत् ॥ अथ दंतधावन विधिः ॥ चूर्द्धरा तातपः ॥ मुखे पर्युषिते नि
संभवत्यप्रयतो नरः ॥ तस्मात्सर्वप्रपत्नेन भक्षये दंत धावनं ॥ अप्रयतो शुचिः ॥ भक्षयेदिति दंतसंबधा दुपचारेण
दंतान् घर्षयेदित्यर्थः ॥ अन्ये तु ॥ भक्षयेच्चर्वयेन्मुख्यार्थे बाधकाभावात् ॥ भक्षणं च दंतकाष्ठाय स्य प्रसिद्धं ॥ सि
थिलं वयवता पादानपर्यंतं न तु निगिरणं ॥ तथा च विलुः ॥ कनिष्ठाग्रसमस्थौ लं स कूर्चं दादरांगुलं ॥ प्रातर्भु
क्तौ च यत वाक् भक्षये दंत धावनं ॥ सकूर्चं चूर्णि कृत्वा यं यथा भवति तथा भक्षयेदित्यर्थः ॥ एतच्च दंतधावनं ॥ प्रातः
संध्यायाः प्रागुष्णायनेने प्रक्षाल्य शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥ परिजप्य चर्मन्त्रेण भक्षये दंत धावनं ॥ नारदः ॥ खट्विर
श्च करं जश्च करं वीरकं दंबचौ ॥ सर्वं वृं दकिनः पुण्याः क्षिरिणश्च यशस्विनः ॥ जंबुनिंबकचूलाश्च कदंबो लो ध

चंपकः ॥ बदरी वृं दु कस्त्वेते प्रशस्ता दंत धावनं ॥ कोविदारः कंदवश्च कुटजः हृक्षमालती ॥ शालां कोलः प्रियंगुश्च
तमालः शाक एव च ॥ आन्नात को रि मेदश्च प्रशस्तान्येपि येदमाः ॥ बज्या निशाल्मली पीतु भव्य किं शुक्र तिंदु कः ॥ अरि
ष्टोक्षः पारि पंद्रो गुगुलु स्ति स्ति जी तयेति ॥ विहितानां मलाभे अत्रि विद्वा एव ग्राह्या न तु निविद्धाः परिमाणमुत्तं नरसिंह
पुराणे ॥ अंगुष्ठांगुलि न मानेन तत्प्रमाणा क्मुच्यते ॥ प्रादेशमात्रमथ वा तेन दंतान् विशोधयेत् ॥ विलुः ॥ दादरांगु
लं वृं विप्रैः काष्ठमाहुर्मनीषिणाः ॥ क्षत्रविद्भूज्जातीनां न वषट् चतुरांगुलं ॥ कंटकी क्षीर वक्षो हं दादरांगुलमप्र
णं ॥ कनिष्ठिकाग्रवत्पूलं कूर्चाग्रं सत्त्वपूर्वकं ॥ दंतधावनं चाग्रेणैव कर्तव्यं सत्त्वचंदंतकाष्ठं स्यात् ॥ तदग्रेण प्रधापये
दिति वचनात् ॥ परिजप्य चर्मन्त्रेण लुक्त्वात् ॥ ब्रह्म प्रज्ञानं मेधां च त्वन्नो देहि वनस्य तोष्यनेन वा प्रणवेन वा का
ष्ठमभिमं स्य दंत धावनं कुर्यात् ॥ प्राङ्मुखश्चोपविष्टस्त्वं भक्षये दाम्यतो नरः ॥ प्रक्षाल्य च शुचौ देशे दंत धाव
नं मुत्सरजेत् ॥ प्रक्षाल्य भक्षयेत्सर्वं प्रक्षाल्येव च संसृजेत् ॥ अमां वर्जयित्वा दंत धावनं कार्यं सदा ॥ अमावा

स्यात्ते प्रातर्भक्षये दंतधावनं॥ आमावास्यां तु नाश्नीयात्तदंतकाष्ठं कथंचन॥ नरसिंहपुराणे॥ अत्माभेदं
तकाष्टस्य प्रतिषिद्धे तथादिनो॥ अपो द्वादशगंडूषैर्मुखशुद्धिर्भविष्यति॥ वृद्धया त्वल्क्यः॥ इष्टकालोष्टपाषाणे
नखरंगुलिभिस्तथा॥ सुक्ताभ्यानाभिकां गुह्यौ चर्जयेत्तदंतधावनं॥ यमः॥ मध्याह्नस्नानवेलायां यो भक्षेदंत
धावनं॥ निराशास्तस्य गच्छंति देवतापितृभिः सह॥ एवं दंतधावनं विधाय द्वादशभिर्गंडूषैर्मुखं शोधयेत्॥ ततो
भस्मस्नानं कृत्वा वासुदेवं चिंतयेत्॥ उत्तं चेशिवगीतासु॥ महात्मा मनमयो भस्मगृहीत्वा ह्यग्निहोत्रजं॥ ते
नाधूल्यं तु सर्वंगिं अग्निरित्यादिमंत्रतः॥ चिंतयेत्स्वात्मनीशानं परं ज्योतिः स्वरूपिणं॥ एष पाशुपतयोगः पशुपा
इदं भस्म मन एतानि यस्त्वं भीमस्यानीत्यपि मंत्र्य॥ प्रणवेन सर्वांगेषु निक्षिपेत्॥ तत्रासुकरिं श्रुतिः॥ त्रिसंध्यादौ
स्नानमाचरेत्॥ संध्या समाधायामन्याचरेदिति॥ व्यासः॥ प्रातर्मध्याह्नयोः स्नानं वानप्रस्थग्रहस्य योऽपि

शौचं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम्॥ त्रिगुणं तु वनस्थानां यतीनां च चतुर्गुणं॥ अत्र वसिष्ठेन शौचमुक्तं वेदितव्यं॥ तत्त
श्चाश्रमभेदेन द्वे गुण्याद्यभिधानं तद्विषयमेव एतदिति सर्वनाम्ना प्रकृतस्यैव परामर्शात्॥ द्विगुणादिव संख्यापेक्षं न
परिमाणापेक्षं तस्या एव प्रकृतत्वात्॥ पादशौच एवैकमुदेकैव पादयोर्द्वयेति॥ ब्रह्मपुराणे वचनात्॥ यत्र त्रहारीतवचनं
॥ तिसृभिः पादौ प्रक्षाल्येदिति॥ तल्लेपशंकायामिति वेदितव्यं॥ पंचापा नैत्यादिसंख्याविशेषपक्षौ राक्ष्यपेक्षया विक
ल्पितौ वक्तव्यौ॥ सूत्रशौचं पुरा कृत्य बहस्यौ च समाचरेत्॥ पश्चाच्च पादशौचं तु शौचविधिरुदाहृतः॥ शौचे यत्नः स
दाकार्यः शौचमूलो द्विजः स्मृतः॥ शौचाचारं विहीनस्य समस्तानि फलाः क्रियाः॥ न्यूनाधिकं न कर्तव्यं शौचे शुद्धि म
भीप्सता॥ दक्षः॥ यदि वा विहितं शौचं तदंशं निरिक्ता कर्तितं॥ तदंशं मालुरे प्रोक्तं आलुरस्यार्द्धमध्वनि॥ देवलः॥ धर्म्यं वै
दक्षिणं हस्तं अधः शौचेन योजयेत्॥ तथैव वामहस्तेन नाभेरूर्ध्वं न शोधयेत्॥ ततो मुत्र पुरीषस्य शरीरांकापनोदाय कठि
शौचं कुर्यात्॥ तत्र विष्णुः॥ नाभेरधस्ताद्बाह्वुचकाय कैर्मलैः॥ सुराभिर्मद्यैर्वीर्यहृतो मृतो ये स्तदंगं प्रक्षाल्य

विश्वे

जपेत् ॥ शयनादुत्थितो यस्तु कीर्तयेन्मधुसूदनं ॥ कीर्तनात्तस्य पापानिराममायात्यशेषतः ॥ अथ दंडं मुद्रा सहितं गृही
त्वा स्नानार्थं गच्छेत् ॥ तथा च संप्रदायविदः ॥ नागमुद्रा त्वधो धार्ये धेनुमुद्रा तु मध्यतः ॥ तृतीयं दंडं भागे तु धार्य पर
शुमुद्रिका ॥ तस्या उपरि संधार्य शिखमुद्रा तु वैष्णवी ॥ धेनुमुद्रायां विशेष उक्तः ॥ भाग द्वयं विहायोर्ध्वं चतुरं लघु
मानतः ॥ दंडं कार्पाससूत्रेण वेष्टयेत्संप्रदाय इति ॥ एवं विधं दंडं दक्षिणे करे गृहीत्वा ॥ नामो सेवस्त्रं कृत्वा गुरोर्द
क्षिणभागे स्थित्वा गुरुमभिबंद्य तदनुज्ञां प्राप्य गच्छेत् ॥ उक्तं च अभिवंद्य गुरुनृज्ये शानदेवादीन् परगृह्य च ॥
द्वाराद्वहिर्वा मपादो दंडमूलं पुरा दधत् ॥ ततो निर्गत्य विप्रादीन् दृष्ट्वा दक्षिणतो ब्रजेत् ॥ ततो जलशयं गत्वा गुरु
नृज्ये शान् विलोक्य च ॥ तेषामथः प्रदेशे तु शुचौ देशे कुमंडलुं ॥ संस्थाप्य चामवस्त्रं च कृत्वा विष्णुस्मरेज्जले ॥
ततो दंडस्य मूलेन तथा ग्रेण स्पृशेज्जले ॥ कुर्याज्जलस्य च दिशां दिशानां बंदनं क्रमात् ॥ ततो गुरुगौज्ये शानो
यतीनां बंदनं क्रमात् ॥ ततः संस्थापयेद्दंडं उर्ध्वाग्रं जलमध्यतः ॥ अथ बाभ्रुचि वस्त्रादौ स्थापयेत्प्रागुदं शुभं ॥

ततो मृदं समानीयथोक्तं शुचिदेशतः ॥ प्रक्षाल्य त्तोरे संस्थाप्य कुर्याद्भागत्रयं ततः ॥ तत एकेन भागेन पादशोचं
समाचरेत् ॥ अचम्यान्येन भागेन कटिशोचं समाचरेत् ॥ जलोत्तस्ति सृष्टि मृद्धिः कृष्टिं प्रक्षालय ततः ॥ कोपिनेति
सृष्टि मृद्धिः पुष्टे प्रत्येकमेव तु ॥ ग्रहस्थस्य लुप्यजे च तत्कार्यं यतिना ततः ॥ आचम्य विधिना पश्चात् प्राणायामत्र
यं चरेत् ॥ ततश्च क्षालयेत्सम्पूज्य जलभ्यां कुमंडलुं ॥ वामहस्तस्य पृष्ठे तु संस्थाप्य स्नानमृत्तिकां ॥ दंडं कुमं
डलुं चैव स्पृष्ट्वा चामेयथाविधि ॥ वामवस्त्रं ततो दंडे स्थाप्य यदा शुचि स्थले ॥ दक्षिणे स्नानमृदं संस्थाप्य विभजे त्रि
धा ॥ चुल्लके जलमादाय तदामेन विधाय च ॥ प्रणवेन द्विषद्धारमभि मंत्र्य च तेन तां ॥ संप्रोक्ष्य प्रणवेनैव द्विषद्दे
नाभि मंत्रयेत् ॥ ततः प्रथमभागं लुगृहीत्वा स्वल्पकां मृदं ॥ करावलिप्य सूर्याय प्रदर्शात् क्षालयेत्करो ॥ पुनः
किंचित्समादाय हस्तयोरुपलिप्य च ॥ सूर्याय दर्शयित्वा र्द्धमुखं कक्षे पिलेपयेत् ॥ जलेनाधो मुखं कक्षो समा
लिप्य जलं स्पृशेत् ॥ एवं वारत्रयं कुर्यात्तृक्षयोरुपलेपनं ॥ द्वितीयं किंचिदादाय हस्तयोस्तप लिप्य च ॥ सूर्याय

विश्वे-

श्वरी

प्रदर्शयित्वा तु लिखेद्भालं भुजो हृदं ॥ पुनश्चैव समादाय पृष्ठमारभ्य लेपयेत् ॥ जलं स्पृशेत्ततश्चैव किंचिदादाय मलिकां ॥ हृदयमारभ्य चानाम्नेरालिप्य सलिलं स्पृशेत् ॥ आपादात्तु जलं स्पृष्ट्वा दक्षिणेन करेण तु ॥ तृतीयं भागमादाय वामेनोरु विशोधयेत् ॥ गंगायां तन्मुखो न्यत्र सूर्यदेवादिसन्मुखः ॥ यस्य प्रसादादित्यादिमंत्रेण त्रिर्नमो ह्यस्तु ॥ ततो दक्षिणभागे तु स्थित्वा बंदेत तं गुरुं ॥ जेष्ठानां वंदनं कृत्वा जेष्ठानुक्रमतः पुनः ॥ ततस्मान् दक्षिणे कृत्वा वामहस्तेन दक्षिणं ॥ पादं स्पृष्ट्वा विशोक्तो येनाभिदघ्नं शनैः शनैः ॥ प्रवाहे विप्रा गुदं मुखः ॥ प्रवाहाभिमुखो नैद्यां मन्यत्र रवि सन्मुखः ॥ त्रिर्निर्मल्यमंदं स्कंधं संस्थाप्य प्रागुदं मुखः ॥ आचम्य द्वित्रिः राचम्य प्रणवेः मंत्रचक्रो क्षाम्यति कां पूर्ववत् च स्कंधादादाय हस्तयोः ॥ उपलिप्याथ सूर्याय चक्षुषौ र्वा प्रदर्शयेत् ॥ तल्लोटबाहु हृदयं क्रमेणैव लिपयेत् ॥ एवं शरन्नं कृत्वा गृहीत्वा शेषमलिकां ॥ प्रणवेनाप आलोढ्य कुर्यात्षड्वारमज्जनं ॥ द्विराचम्य त्रिराचम्य प्राणान्यहो यथा विधिः ॥ न्यासादिकृत्वा प्रणवं जपेदष्टोत्तरं रातं ॥ अथ वापि यथा शक्तिस्तथा ब्रह्मानुचिंतयेत् ॥

क्षूणां त्रिषवर्गं प्रोक्तमेकं तु ब्रह्मचारिणः ॥ सर्वे चापि सत्कुर्युररात्तौ चोदकं विना ॥ आसिरस्त्रं भवेत्स्नानमरात्तौ कर्मणोऽसदा ॥ आर्द्रेण वा स सावापि पाणिना वापि मार्जने ॥ चतस्रो घटिका प्रातरुणोदयमुच्यते ॥ यतीनां स्नानकालो यं गंगां भः सदृशं स्मृतः ॥ उषस्य षसि यत्स्नानं संध्यायामुदिते रवौ ॥ प्राजापत्येन तत्तुल्यं सर्वपापप्रनाशनं ॥ ब्रह्मांडपुराणे ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि तेषां स्नानेषु यत्कृतं ॥ विष्णोः पादोदकं भूर्भुवः स्वर्गं मवाप्नुयात् स्कंदपुराणे ॥ अयमेव परो धर्मस्त्विदमेव परंतपः ॥ इदमेव परं तीर्थं विष्णुपादां बुयः विवेत् ॥ स चैवावभृत्स्नातः स च गंगाजलाप्लुतः ॥ विष्णुपादोदकं कृत्वा शंखेयस्नाति मानवः ॥ यतिपादोदकं राजनूहंति पापं पुराकृतं ॥ सप्तजन्मार्जितं सद्यः श्रद्धया शिरसा दधत् ॥ कौधायनः ॥ संध्यासु स्वमात्मानं प्रक्षया च संधत्ते ॥ यश्चिंतयते वायमपि वर्द्धयते तस्माध्यानमेव संध्यापासनमिति ॥ प्रातर्मध्यं दिने काले स्नानं विधिबदाचरेत् ॥ शौचं मात्रं नैव संध्याध्यानमतं इति ॥ उल्लाय परपात्रे तु विरूपमूत्रे विधिनोत्सृजेत् ॥ शौचं कृत्वाथ आचम्य तदास्तोत्रादिकं

विश्वे

या॥ द्वितीयया ललाटे तु हृदये तृतीयया॥ प्राणायामत्रयं कृत्वा ऋष्यादिन्यासपूर्वकं॥ प्रणवार्थं नुसंधानं पंचोपकरणपूर्वकं॥
संध्यालुविधिवत् कुशालिं चिकालं समाहितं॥ अष्टोत्तरशतं वापि सहस्रं वा वृत्तं युतं॥ प्रणवं तु जपेत्पश्चात् प्राणायामत्र
यं चरेत्॥ ततो न्यासं विधाया सुपत्रमष्टदलं लिखेत्॥ संविं त्यस गणं विष्णुं तत्र पंचोपचारितरसं युज्यतर्पयेत्॥ तत्र ता
रेणाष्टोत्तरं शतं ततो दक्षिणहस्तस्थितो यं द्वा दशवारतः अभिमंत्र्य शिरः प्रोक्ष्य तथा न्यदभि मंत्रितं॥ जलं पिवेद्यथा
च भ्यद्वोरं प्रक्षालयेन्मृदा॥ कर्णयोरुपरि संस्थाप्य कौपीनं क्षालयेन्मृदा॥ अंगवस्त्रं च घटिकांतयोः कृत्वा यथावि
धि॥ नामहस्तस्य पृष्ठे तु संस्थाप्य च मनं चरेत्॥ आर्द्रं मुद्रांततो बद्धादंडमूले तु तर्पयेत्॥ ततो दंडस्य मूले तु प्रण
वेनैव तर्पयेत्॥ द्विषड्वारं तथा ग्रे तु तर्पयित्वा समुद्दिष्टं॥ अन्ये तु त्रिस्त्रितारेण दंडाग्रे त्रिपितृस्ततः॥ तत उल्हाष
पदंडस्य मूलाग्राभ्यां स्पृशेज्जलं॥ जलद्विकूगुरुवृद्धो नां वंदनं च यथाक्रमं॥ कृत्वा भिषेकं देवस्य कृत्वा यायान्म
ठं प्रति॥ देवं संस्थाप्य विधिवत् गुर्वादिनभिवादयेत्॥ शोषणयोगवस्त्रादिप्रसांयै च शुचिस्थले॥ प्रागयमुदग

श्वरी

ग्रंवा दंडं नभसि धारयेत्॥ ततः प्रक्षाल्य पादौ द्विराचम्य भुचौ देशे विष्णु पूजा प्रणवजपश्रवणादिकुर्यात्॥ तथा च सं प्रदाय विदः॥
गुरुदिष्टमार्गेण न्यासध्यानादिवाचनम्॥ स्वयंपतीता लुत्तसी पत्राद्यैः स्वाहृतैर्यतिः॥ गंधपुष्पाद्युपचारान् कृत्वा सुस्थि
रआसने॥ जपमालां शोभित्वा तु प्रणवार्थं मनुस्मरन्॥ जपेत्तद्वा दशसहस्रं प्रणवस्य प्रयत्नतः॥ सहस्रं श्रवणार्थं तु योगाभ्या
सी शतं जपेत्॥ नारदवचनं॥ पि क्षाटण जपो ध्यानं स्नानं शौचं सुरार्चनं॥ कर्तव्यानि षडैतानि यत्नीनानि पदंडवत्॥
सुरार्चनमित्यनेन विद्मोः शिवस्य वार्चनमुच्यते तयोरेव ज्ञानमोक्षप्रदात्तत्वात्॥ ६५॥ तथा शौचं॥ आरोग्यं भास्वरा
दिष्टेन मिष्टेन शान्तात्॥ प्रणम्य दंडं च द्रुमौ नमस्कारेण योर्चयेत्॥ स्नानं महेश्वरादिष्टेनोक्षपिष्टेनोक्षनादेनात्॥ सं
यागं तिमं वाज्रौ तिन साकलुशतैरवि॥ कात्यायनः॥ त्रिकालमेककालं वा पुजेत्पुरुषोत्तमं॥ व्यासः॥ अन्यैरातीतकुरु
मैस्त्वये जगदीश्वरं॥ श्रद्धा नीलैः क्रियः क्रीतैः नार्चयेद्भक्तिमान्यतिः॥ पक्षं च लुत्तसी पत्रं पुष्पं पथुषितं वयत्॥ आनीय

तस्यपत्नेन पूजयेत्पुरुषोत्तमं ॥ भावपुष्पैर्यजेद्भोगीवाद्यैर्वाश्रद्धया शिवं ॥ तदर्थं पुष्पहिंसायं न भवेद्विंशतः क्वचित् ॥ वि
 श्वरी ६
 श्वरीः पादोदकं जुष्टं नैवेद्ये स्य च भक्षणं ॥ निर्मालं शिरसाधार्यं महापातकनाशनं ॥ यदि वाग्यमलोपस्याज्जपादिषु कथं क्वा ॥
 व्याहरेद्देह्यं मंत्रं स्मरेद्वा विष्णुमव्ययं ॥ कृष्णालयसमीपस्थान् कृष्णदर्शनलाभसाधनं ॥ चांडालान् पतितान् प्राप्ता
 न् स्पृष्टवान् स्नानमाचरेत् ॥ पूजयेद्दरिचक्रेशालग्रामसमुद्भवे राजसूयसहस्रेण तेनेष्टं प्रतिवासरं ॥ महाकाष्ठच्छित्तो व
 हिर्मथि स्थाने प्रकाशते ॥ यथा तथा हरिर्व्यापी शालिग्रामे प्रकाशते ॥ विना लीप्यैर्विनादानैर्विनायज्ञैर्विना मखैः ॥ मुक्तिं यतीति न
 रोपश्यन् शालग्रामशिलार्चनं ॥ शालिग्रामसमीपे तु क्रोशामात्रं समंततः कैकटे विमृशेयाति वैकुण्ठभुवनं नरः ॥ कथि
 लः ॥ प्रातस्नाने त्वं शक्यं कृत्वा पितृस्नानमाचरेत् ॥ नाभेरधः प्रविश्यात्तु कटिं प्रक्षाल्य मज्जुत्तैः ॥ जलाद्वैकपटे
 नांगशोधनं कापितं स्मृतं ॥ स्नायं प्रायतर सामर्थ्ये स्नायमेवाथ वा पुनः ॥ परिवर्त्य च कौपीनं मंत्रस्नानं विधीयते ॥ पारा
 शरः ॥ चक्षुरोगी शिरोरोगी कुंडरोगी कृपाधिकः ॥ कुंडस्नानं प्रकुर्वीत शिरः स्नानं फलं लभेत् ॥ कालदोषाद्यसामर्थ्या

नाम्ना लुक्केशवादीनामेकैकं नाम संस्मरेत् ॥ उत्कृष्टादरावारं तु शिरोवदनबाहुषु ॥ हृदयेषु निविचेतु सिस्त्रिंशत्वा
 र्थमुद्राया ॥ जले न तिलकं कृत्वा द्विराचमनपूर्वकं ॥ ततस्तत्तर्पणं कृत्वा गत्वा गुरुसमीपता ॥ तेषां पादोदकं सिंचेद्दि
 रस्मदौ लुपूषवत् ॥ ततस्तन्निगप्ये देवं विष्णोः पादोदकेन च ॥ ततः प्रक्षाल्य कौपीनं निःपीड्य परिधाय च ॥ वुरुप्रक्षाल्य
 मलौये हस्तौ प्रक्षालयेन्मृदा ॥ एकं पादं स्पृष्टे कृत्वा द्विराचम्य यथाविधिः ॥ प्राणायामं त्रयं कृत्वा द्विषद्वाराभिर्मंत्रितैः ॥ जलैः
 सं प्रोक्ष्य गुह्यं गंगं कस्त्रेण मार्जयेत् ॥ ज्येष्ठानां सन्निधौ द्विद्वानुपविश्य तु मार्जनं ॥ कंटादूर्ध्वं यतिः कुर्यादित्तरत्रयथासु
 र्वं ॥ सुखं त्वष्टगुणेनादौ प्रदक्षिप्ये न मार्जयेत् ॥ शिरश्चतुर्गुणे नैव मानाभे द्विगुणे न तु ॥ एवमेकगुणे नैव पादपर्वतमार्जयेत् ॥
 कौपीनं सहितं दोरमादौ बद्धीत वाग्यतः ॥ कौपीनं चांगवस्त्रं च जले चोप्लुत्या नक्षिपेत् ॥ वामवस्त्रं ततः कृत्वा विसृजे चांग
 वस्त्रं च ॥ कौपीने मज्जुत्तैः क्षिप्त्वा पादौ प्रक्षालयेन्मृदा ॥ तत आचम्या विधिवत् प्राणायामान् षड् अचरेत् ॥ अज्ञानकृतहिं
 सादि प्रसवाय निवर्तयेत् ॥ अथोर्ध्वं पुंड्रं तर्जनीं कुर्यात्स्नानत्रये यतिः ॥ प्रथमं धारयेन्मृद्विप्रणवस्याद्यमात्र

नपिनेष्वच कदाचन ॥ पीतातुहस्तो प्रक्षाल्य पादावोष्ठावलोमको ॥ वारिणां गुष्ठमूलेन दिः प्रमज्ज्या ततो मुखं ॥ तिस्र
भिर्मध्यमाभिर्वासिर्वाभिर्वारिणां स्पृशेत् ॥ अंगुष्ठेन प्रदेशिन्या घ्राणं पश्चादन्तरं ॥ अंगुष्ठानामीक्राम्यां च वक्षः श्रोत्रेषु
तः पुनः ॥ किं निष्ठां गुष्ठयोर्नाभिं हृदयं लुललेन वै ॥ सर्वाभिश्च शिरः पश्चाद्वाहु चायेन सं स्पृशेत् ॥ आपः स्पृशेत्
सर्वत्र मध्ये मध्ये द्विजोत्तमः ॥ आशक्तस्त्रिचतुर्वापि पीत्वा प्रक्षाल्य येत्करं ॥ मुखं प्रमज्ज्य विधिवन्नाभिश्चैव लु सं
स्पृशेत् ॥ यतिश्च ब्रह्मचारी च नाच मे कर्म वारिणां ॥ वान प्रच्छेत्तु हस्तश्च देवचैत्रे च कर्मणि ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ अंत
र्जानुशुचौ देशे उपस्थिं विष्टे उदङ्मुखः ॥ प्राक् ब्राह्मेण तौर्धेन द्विजो नित्यमुपस्पृशेत् ॥ शुचौ अशुचि दद्या
संस्पृष्टा देशे इत्युक्तं पानं हस्तं च रायाना सनादि निषेधः ॥ उपविष्टो न स्थितः ॥ शयानः प्रक्षौ गच्छन् ॥ वा उद
ङ्मुखो वेति ॥ दिगंतरं निवृत्तिः ॥ शुचि देशे इत्येतस्मात् प्रादप्रक्षालनं प्राप्तिः ॥ ब्राह्मेण तौर्धेन वक्ष्यमाणं द्विजो
न श्रद्धादि ॥ नित्यं सर्वकालमाश्रमं तन्तरोपि ॥ उपस्पृशेत् दां च मेत् ॥ कथं पंतर्जानुनाभिर्ध्वेहस्तौ कृत्वा

दक्षिणेन हस्तेनेति ॥ कनिष्ठिकादेशिन्यंगुष्ठमूला न्यग्रं कूरस्य च ॥ प्रजापतिपितृब्रह्मदेवतीर्थान्येतुक्रमात् ॥
तिर्थानियथा ॥ कनिष्ठियास्तर्जण्याश्च उगुष्ठस्य मूला निरकरस्याग्रं प्रजापतिपितृदेवतीर्थानियथा वेदितव्यानि ॥
त्रिः प्रास्यापो द्विरुन्मज्जनं रवान्यद्विः समुस्पृशेत् ॥ अद्विस्तु प्रकृतिरूपाभिर्हीनाभिः प्रेन बुद्धुदैः ॥ वारयेत्रे मपः
पीत्वा मुखं गुष्ठमूलेन द्विरुन्मज्जनं रवानिच्छिद्राणि उर्ध्वकायगतानि घ्राणादीनि अद्विरुपस्पृशेत् ॥ अद्विर्द
व्याताराः संस्पृष्टाभिः पुनरद्विरिति ग्रहणं प्रातिष्ठिदकस्य त्रिनाथं पुनं स्तान्येव विविचि नष्टिः ॥ प्रकृतिरूपाभिः गंध
रूपरसस्पर्शीतरमप्राप्ताभिः प्रेन बुद्धुदैरहित्ताभिः सुराद्याद्वर्षधारागतान् श्रद्धाद्यावर्जितानां च निषेधः ॥ हस्तं
उत्तालुकाभिस्तथैव संख्याद्विजातयनाशुद्धेरन्स्त्रिचतुर्दशसकृत् स्पृष्टा पिरंततः ॥ यमः ॥ अयः परमं
स्पृष्ट्वा यथाचामेति वै द्विजाः ॥ सुरां पिबति चेत्तं यमस्य वचनं यथा ॥ उद्धृत्य वामहस्तेन यः पिवेत् ब्रह्मणा जलं

विश्वे:

सुरापानेन तत्तुल्यमनुस्वायं भुवो ब्रवीत् ॥ करकात्को बुकाष्टे नताभरणेनेनोरिपुटेन च ॥ स्वरुस्तत्तमनं कार्यं स्नेह
लेपांश्च वर्जयेत् ॥ आलांबुदारुपर्णेन नारिकेलैः कपिह्वैः ॥ तणकाष्टजलाधारैरन्यां तरितमनये ॥ वामेनोद्धृत्या
चाचमे दन्यदाहुरसंभवे ॥ भविष्यपुराणे ॥ सोपानको जलेच्छो वा मुक्तकेशोऽपि वा द्विजाः ॥ उद्धीर्षी नापि नाचा मेतवस्त्रे
णा छाद्य वा शिरः ॥ न गच्छ न रायानश्च न चलं न परामृशेत् ॥ न हसं नैव संजल्पन् नात्मानं नैव वीक्षयेत् ॥ केशान्नि
वमधः कायं स्पृशेन्न धरणीमपि ॥ यदि स्पृशति चे तानि भूयः प्रक्षालयेत्करं ॥ गोभिलः ॥ जानुभ्यां मूर्ध्नि माचम्य ज
ले तिष्ठन् न दुष्यति ॥ ॥ ॥ येदणसिः ॥ अंतरुदकमाचंते ॥ तरेव शुद्धो भवति ॥ बहिरुदकमाचंते बहिरेव शुद्धस्या
लस्मादंतरै कपादं कृत्वा बहिरेकपादं कृत्वा च मेत सर्वत्र शुद्धो भवति ॥ बौधायनः ॥ पादप्रक्षालनशिष्टेन नाचमेदया
चमेत् ॥ भस्मोश्चावयित्वा चामेति ॥ भस्मौश्चावणं वर्जोदकं मात्रोपलक्षणं ॥ यमः ॥ तावन्नयः स्पृशेद्विप्रो यावदा मे
न संस्पृशेत् ॥ वामे हि दादस्यादित्यावरुणस्त्रिदशेश्वरः ॥ शौचशेषं पादशेषं पीतशेषं तथैव च ॥ मध्यतुल्यतु

नराक्रोतियथायसो ॥ ऋषिभिस्तदाज्ञात्वा मंत्रैर्दिष्टं तु मार्जनां ॥ आनेयं भस्मना स्नानं आवगाह्यं च चारुणं ॥ आपो हि ष्ठे
ति ब्राह्म्यं च वायव्यं जरसा गवां ॥ यत्तु सातपवर्षा द्विस्तत्स्नानं दिव्यमुच्यते ॥ स्नानान्ये तानि चापत्स्नानाधितस्योदकं विना ॥
स्नानेप्यशक्तः स्नायौ तनिस्य मुह्येन्न वारिणा ॥ तैत्तिरीययोगेन दुष्येत्तत्राणीनां वातशो गिरां ॥ अत्रिः ॥ स्नानं त्रिषण्वं प्रोक्तं
नियमास्य त्रिदंडिनां ॥ नैतत्परमं स्नानं मुक्तानामात्मदार्शनां ॥ मेधातिथिः ॥ स्नानं त्रिषण्वं प्रोक्तं बहू दकवनस्पृशोः ॥
हं सेलुसकृदेव स्यात्परमं सेन विद्यते ॥ अथाचमनविधिः ॥ तत्र दक्षः ॥ प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च त्रिः पिवेदंबु वीक्षितं ॥ स
मृज्यां गुष्ठमूलेन द्विः प्रमृज्यात्तो मुखं ॥ संहतां गुलिभिः पर्वमास्य मेव मुपस्पृशेत् ॥ अंगुष्ठेन प्रदेशिन्या घ्राणं पश्चा
दनंतरं ॥ अंगुष्ठानाभिकाभ्यां च चक्षुःश्रोत्रे पुनः पुनः ॥ कनिष्ठिकां गुष्ठेनार्धमिह दयं च तले नवे ॥ सर्वाभिश्च शिरः प
श्चाद्वाहुचाग्रेण संस्पृशेत् ॥ शंखः ॥ प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च संस्थाप्य चरणौ भुवि ॥ सान्निभं हृदयं शिरवास्मृत्वा चैव
षु देवतां ॥ दक्षिणं बुकरं कृत्वा गोवर्णी वृत्तिवधुन ॥ भावमजनमात्रं स गृह्यात्त्रिः पिवेदपः ॥ ब्रह्मतीर्थे न देवे

नां च संभवे दक्षिणं श्रवणं स्यरोत्तरं ॥ मार्कंडेयपुराणे ॥ कुर्यादाच मनं स्पर्शं गोपय स्यात्कंदरीने ॥ कुर्वीत लं मनं वापीद
 क्षिणं श्रवणं स्यच ॥ यथा विभवलो ह्येतत्पूर्वाबाधे ततः परमिति ॥ आचमनापवादः ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ मुषको जा विलुषो
 मेध्या तथा च मनविंदवः ॥ रमश्चास्यगतं दंतं सत्तं त्यक्ता ततः शुचिः ॥ मनुः ॥ दंतं वदंतं लभे बुद्धिं ह्यस्यरोत्तुचि
 नलु ॥ परिच्युतेषु च स्नानानि गिरं ने वल्लुचिः ॥ शांतात्तपः ॥ दंतं लभे फले मूले अयु प्राणा हुती पुच ॥ स्नेहे
 सोमे चेक्ष्मदे नैवो छिद्ये भवे द्विजः ॥ स्यरोति विंदवः पादौ यस्याचामयतः करात् ॥ न तै रस्तिष्ठ भाव स्या स्तुत्या
 स्तेभ्यमिमेः सह ॥ ॥ अथ प्राणायामः ॥ शौनक परिशिष्टे ॥ अथ प्राणायामं व्याख्यास्यामः ॥ यावत्परं रक्ते मात्रा
 द्विगुणारे च वेषु वकुं भवे चातुर्गुण्या च प्राणायामो यमुच्यते अष्ट मात्रे परवृः शोडश मात्रे रेचको द्वात्रिंश मात्रा
 कुं भवति ॥ शिशु प्राणायामः ॥ द्वादश मात्राः एतवृः चतुर्विंशति मात्राभिः रेचकः ॥ अष्टा चत्वारिंश मात्रा कुं भ
 वति ॥ मध्यमः ॥ षोडश मात्रा एतवृः ॥ द्वात्रिंश मात्रा पूरवृः ॥ चतुःषष्टि मात्रा कुं भवति ॥ याति प्राणायामः ॥

अक्षरकालो मात्रा प्रायश्चित्तं चैतत्सर्वेषु दुस्तरं ॥ रेचकं दक्षिणे नासे पूरवं वामनासिचे ॥ अंगुष्ठांगुलिभिश्चै
 व प्राणायामं समाचरेत् ॥ प्राणायामे न निष्ठस्य न विं चिदपि दुर्लभं ॥ मार्कंडेयपुराणे ॥ त्वद्यु द्वादश मात्रा त्रैस्तद्विगुणं सानु
 मध्यमः ॥ त्रिगुणं पित्रमात्रा मिततमो य उदाहृतः ॥ राक्षसापेक्ष्या लधा दिव्यवस्था चैव स्यतः ॥ द्वादशावर्तं नैव तु प्रण
 वस्य मनो हृदि ॥ प्राणायामो यलेः प्रोक्तः प्राणायामो म्ये चो मिति ॥ कूर्मपुराणे ॥ प्राणस्तदेहजो वायुः आयामस्तं निरोधनं ॥
 मात्रा द्वादश क्रोमं दश्चतुर्विंशति मात्राः ॥ मध्यमः प्राणायामो रोधः षट्त्रिंश मात्रा कोत्तमः ॥ भगवत्प्राणायामः सहजपमगर्भं
 विजपं बुधाः ॥ रेचकः पूरवृः श्चैव प्राणायामो यकुं भवः ॥ रेचको ज्ञेय निश्वासः पूरवृः संनिरोधकः ॥ साम्येन संस्थि
 तिर्यो संकुं भवः परिगीयते ॥ वसिष्ठः ॥ प्रणवे नैव कुर्याच्च प्राणायामान् रयाति मुहुः ॥ सर्वेषां मावि पापानां संघाते समु
 पस्थिते ॥ पूरवृः पूरणं वायो कुं भव स्थापनं हृदि बहिर्निसरणं तस्य रेचकः परिकीर्तितः ॥ अभ्यसेद्दशसाहस्रं प्रणवं
 शोधनं हितम् ॥ रेचकं वाममार्गेण पूरवं दक्षिणे तथा ॥ कुं भवतु तयोर्हीनं मध्यमं हृदि तिष्ठति ॥ निरोधाज्जाय

विश्वे.

श्वरी १२

तेवायुर्वायोरग्निरिजायते॥ताभ्यामापोभिजायतेततोऽतः शुद्धतेत्रिभिः॥चतुर्वैरातिमावृत्तिं षट्त्रिंशद्वादशा
थवा॥प्रणवस्यस्मरेत्सस्यात्प्राणायामोयतानिलः॥भिन्नलक्षणप्राणायामविधानंयथाधिकारंदृष्टव्यं॥प
रमहंसस्यतुप्राणायामः प्रणवयुक्तवस्यान्मान्यः॥प्राणवाभ्यासविक्षेपमानंदात्मस्थितिप्रियं॥यत्तिपर
महंसारम्यंयस्तेनार्चितुमर्हति॥तस्यदोषःस्यादितिशेषः॥वेदोवक्षस्तस्यमूलं प्रणवोयस्यसोस्ति सः॥
वक्षमूलीयतिःसस्यात्यक्त्वावेदपरियहं॥इतिस्मृतेः॥नन्वतोऽर्धममंत्रवदाचरेदित्यादिश्रुतिवच
नविरुद्धमेतत्स्मृतिवचनंनविरुद्धं॥सर्वेषुवेदेष्वारण्यकमावर्तयेदित्यादिवेदवचनंनपरमहंसस्यापिआ
रण्यावृत्तेर्विहितत्वात्॥मनुः॥आत्मज्ञानेशमेवास्यावेदाभ्यासेचयत्नवान्॥वेदाभ्यासःप्रणवा
भ्यासःअतुर्ध्वममंत्रवदाचरेदिति श्रुतिवचनं तु प्रणवव्यतिस्तिप्रतिषेधार्थमित्यविरोधः॥दृष्टं
तेध्मायमानानां धालुनांहियथामलाः॥तथेन्द्रियाणांदृष्टंतेदोषाः॥प्राणस्यनिग्रहात्॥प्राणायामेद्वे
दोषान्धारणाभिश्चकिस्त्रिषं॥अस्याहारेणसंसर्गादध्यानेनानर्थाश्चरान्मुणान्॥ ७ ॥

ततोऽयं पर्युक्षकरणं विना॥आचमननिमित्तानिमनुः॥सुखादुत्वाचमुक्तावनिष्ठिव्योक्तान्तं वचः॥पीत्वापो
ध्येष्यमाणश्चआचमेत्यतोपिसन्॥ब्रह्मपुराणे॥अधोवर्णस्यसंलापेसुप्तेवाहंतथावने॥आचम्यप्रयतो
भूत्वात्ततः शुद्धोभवेन्नरः॥अधवर्णश्चांजलादिः॥यमः॥उत्तीर्योदकमाचामेदेवतीर्थतथैवच॥हारितः॥स्त्री
शूद्रोद्यिष्टाभिभाषणेआचमेत्॥मूत्रपुरीषोत्सर्गदर्शनेदेवताभिर्गतकामआचमेत्॥अथद्विराचम्यनिमित्तानि॥
याज्ञवल्क्यः॥स्नात्वापीत्वाक्षुतेसुप्तेषुत्कीरथ्योपसर्पणे॥आचान्तःपुनराचामेदासोविपरिधायवा॥यमः॥स
कृदमेतुवर्षासुप्रविश्यग्रामसंक्रमं॥जंघयोर्मलिकास्त्रिष्वः पद्भ्यांचद्विगुणं स्मृतं॥एवंविधरथ्याप्रसर्पणेएवंवि
धप्रक्षालनानंतरमाचमनं॥उदकाभावेआचमनानुक्रमः॥बृहस्पतिः॥पित्तमंत्रोच्चारैरोद्रेआत्मात्तमेधमेक्ष
णे॥अधोवायुसमुत्सर्गेआत्तंदेकोर्ध्वसंस्पृशेत्॥मातारमुषकस्यशेप्रहासेनतभाषणे॥निमित्तेषुचसर्वेषुदक्षि
णंश्रवणंस्पृशेत्॥आर्द्रलृणंगोमयवाभ्रमिवासंस्पृशेद्विजः॥क्षुलेनिष्ठीवनेचैवदंतोद्यिष्टेतथानृते॥पत्नीता

विश्वे.

श्वरी १३

मा॥ कनिष्ठः पंचविंशत्यापरिमाणं विधीयते॥ बौधायनः॥ वक्षस्मल्लिको वेदः संन्यासी वेदो वक्षः प्रणवस्त
स्य मूलं प्रणवात्मको वेदः प्रणवं ध्यायन् प्रणवो ब्रह्मभयाय कल्मस इति होवाच प्रजापतिरिति॥ वैवस्वतः॥
पादमाक्रम्य पादेन जपं नैव तु कारयेत्॥ शिरः प्रावृत्य वस्त्रेण ध्यानं नैव प्रशस्यते॥ व्याहरेदक्षरश्रेण्यां व
र्णद्वयं पदापदं॥ शब्दार्थचिंतनाभ्यासात्स उत्क्रोमानसोजपः॥ पमे॥ परमहंसव्रती न स्तु प्रणवाभ्यासशालि
नः॥ यद्यनुपेन विज्ञानो विरक्तः संयतेन्द्रियः॥ यावज्जीवं जपेन्नमंत्रं प्रणवं ब्रह्मणो वपुः॥ स्वोदहति पापा
निदीर्घो मोक्षप्रदायकः॥ पुलस्तकसर्वसिद्धो स्यात्प्रणवस्त्रिविधं स्मृतः॥ अक्षरवेद उच्यते वेदः मकारः सा
मसंज्ञका॥ काठके॥ सर्वे वेदायत्यदमामनंति॥ तत्ते पदं संग्रहेण ब्रवीम्येतत्॥ तपसि सर्वाणि ब्रह्म
दंति॥ यदि छेतो ब्रह्म चर्यं चरंति॥ एतदात्मं ब्रह्म न श्रेष्ठमेतदात्मं ब्रह्म न परं॥ एतदात्मं ब्रह्म न ज्ञात्वा ब्रह्म लोके
माहीयते॥ यस्तु द्वादशासाहस्रं नित्यं प्रणवं मभ्यसेत्॥ तस्य द्वादशभिर्मसै परं ब्रह्म प्रकाशते॥ अथ

वर्णविधिः॥ तत्रेयमिति कूर्तव्यता॥ कूर्मपुराणे॥ अचम्य संयतो नित्यमधीयात् हृदं ह्रस्वः॥ उपसंगृह्य तप्तसौ
वीक्ष्यमाणो गुरो

दोषान्धारणापि श्रुति लिख्यं ॥ प्रत्याहारेण संसर्गान्ध्यानेनानीश्वरानुगुणान् ॥ ० ॥ अथ जपविधिः ॥ १ ॥
योगयाज्ञवल्क्यः ॥ उपांशुजपयोगस्तत्तस्माद्वलगुणोभवेत् ॥ सहस्रो मानसः प्रोक्तो यस्माध्यानसमो हिसः ॥
तस्माद्वाचिकालः ॥ न चक्रमत्राह सन्नपार्श्वमवलोकयन् ॥ नापाश्रितो न जलमंश्च न प्रवृत्तशिरास्तथा ॥ कौ-
र्म्येन जपकालेन भाषेत नान्यानि प्रेक्षयेद्बुधः ॥ न वं पयोद्युरोग्रीवादन्तान्नैव प्रकाशयेत् ॥ व्यासः ॥ अंगुल-
ग्रेषु यज्जप्तं यज्जप्तं मेरुलंघने ॥ असंख्यातं च यज्जप्तं तज्जप्तं निष्कलं भवेत् ॥ अनामिकायां मध्ये च मध्या-
द्याधः क्रमेण तु ॥ तर्जन्या विजयांते च अक्षमालाकरे स्थितः ॥ मध्यमादिद्वयं वर्ज्यं जपकाले विपश्चिता ॥ त-
मेरुं विजानीयादुषितं ब्रह्मणस्वयं ॥ शिवपुराणे ॥ अंगुलमाजपसंख्यानं मेरुमेकमुदाहृतं ॥ इष्ट्याष्टगुरां
धियात्पुत्रजो वैर्दशाधिवां ॥ रातं स्याद्वंखमणिभिः प्रवालैस्तु सहस्रवै ॥ स्फुटिवैर्दशसहस्रं मोलिकैर्ले-
क्षसहस्रैरनंतं गुणीतं भवेत् ॥ वराहे ॥ अक्षमालायाः परिमाणमुक्तं ॥ उत्तमानुरातं पूर्णं पंचावडिश्च मध्य

भांडं च मूषकां विधर्मा ॥ अपविष्टमसन्मार्गं चित्तिकां चित्तितथा ॥ वसनं नीलिकारत्नं धर्मतेनारमेव च ॥ अमेध्यनिचयं खड्गं स्पृष्ट्वा
 देवैः कं मृच्छति ॥ स्थाप्य पात्रं मुचो देशे भुभंगे जलशायं ॥ शोचं कृत्वा यथा न्यायं शालयेत्तु मृदं स ॥ यदेवापहतं द्यौं
 मृद्धिर्द्वादशाभिर्यति ॥ निमज्जेत ततस्तोये कुर्यादचमनं ततः ॥ प्राणायामत्रयं कृत्वा त्रिजपेदद्यमर्षणं ॥ अंतर्जले यथा न्या
 यं श्रुध्यर्थं योगदीक्षितः ॥ भेषाभारं समाधाय त्रिकेणाभ्युध्यवारिणा ॥ निमज्जेत ततस्तोये श्रुध्यर्थं संकरेत दश ॥ एव
 मेधा हि संस्पृष्टा भिक्षा भिक्षुर्विशुध्यति ॥ यदा पात्रं न संलभ्यते तदा श्रुध्यति नान्यथा ॥ संलभ्येत्तु भेषात्रे तु सद्यस्सा गोवि
 धीयते ॥ उडुसस्य हस्तेन तोयं पिवेति वेद्विजः ॥ सुरापानेन तत्तुलापी चान्द्रायणं चरेत् ॥ तां वृत्ताभ्यां जनेन चै
 व कां स्थपात्रे च भोजनं ॥ कृत्वा चोपवसेद्विष्टुः स्वर्गो धादिविभूषणं ॥ जाबालिः ॥ सन्यासं कुरुते यस्तु श्राद्धं तस्य
 विधीयते ॥ तस्यान्नं नैव भोज्यं व्यभुक्त्वा चांद्रायणं चरेत् ॥ भर्तृहीना तु या नारी स्वतंत्रा बधुवर्जिता ॥ तदन्नं नै
 व भोज्यं व्यभुक्त्वा चांद्रायणं चरेत् ॥ स्वधर्मात्प्रयुजायेव पुरुषा योषितोपि वा ॥ अविरास्ते सदा ज्ञेया नि सं स
 दिर्विगर्हिताः ॥ जमदग्निः ॥ आहारग्रहणो रात्रौ प्राणायामदशस्मृताः ॥ जलप्रग्रहणो रात्रौ प्राणायामा
 मस्तथैव च ॥ पुनश्च न कुर्वन्त प्रमादात् कुरुते यदि ॥ प्रतिप्रासंत दश कुर्यात्स्त्री नृत्री नृप्राणायामा

यतिः ॥ विशीर्णं च सले पंचपात्रं सोपहतं यदा ॥ तत्र मोहाद्यतिर्भुले चरेद्दीडव्रतं सकृत् सकृत् ॥ देवलः ॥ दहं भृगुं पारं देः कुल्या
 दिभिर्हृदयमा ॥ श्वपंडका कंचां लै रसै रसवसायिभिः ॥ एते स्पृष्टे न भुंजीत भुक्त्वा चांद्रायणं चरेत् ॥ यतिना न्नं सकृद्
 क्वाप्रायाश्चिती भवेद्यतिः ॥ तप्तकृच्छ्रत्रयं कृत्वा श्रुध्यते नात्र संशयः ॥ यमः ॥ उपाने हो विना भिक्षुः कृत्वा भिक्षाटनं
 द्विकं ॥ मार्गे भुत्रादिसंकीर्णैः सभ्यकृत्स्नानेन श्रुध्यति ॥ अज्ञानाद्या भवेद्विस्मयते भिक्षाटने क्वचित् ॥ प्राणायामत्र
 यं कृत्वा तत्राचम्य विभुध्यति ॥ जाबालिः ॥ स्वस्थावस्थायदाभुंक्ते पुनराहसतद्दिने ॥ अथ ग्रामेथवा तस्मिन् नृत्य
 कृच्छ्रं समाचरेत् ॥ यदा ग्रामदूयो भिक्षुश्चरेद्द्वैष्टं प्रमादतः ॥ स्वधर्मात्कुत्रो लोडुष्यस्तराचांद्रायणं चरेत् ॥ अ
 शक्तः प्राणरक्षां धुनर्भूल फलादिकं ॥ भक्षयेन्नेव दुष्येत भेषजं दंतधावनं ॥ यथानप्रीड्यते कायो नेवांतकं व
 शां नृजेत् ॥ तथा धर्मं चरेद्विष्टुः पश्यन्नेवास्त्रचक्षुषा ॥ एकान्नं मधुमांसं च अन्नं विष्टादिदूषितं ॥ हंतका
 रं निवेद्य च प्रसक्षलवणतथा ॥ एतान् भुक्त्वा यतिर्मोहात्प्राजापत्यसमाचरेत् ॥ यस्मिन् यतिर्पोत्रस्थं यति
 नात्र रितं च यत् ॥ अन्नत्रयं न भोज्यं व्यभुक्त्वा चांद्रायणं चरेत् ॥ अत्रिः ॥ सक्तुषेष्मणो हातु अन्नपानादिका

लतः॥ उर्ध्वयदिप्रतिश्रुतिभिर्हार्थभैक्षमाचरेत्॥ कालातिक्रमदोषेण स्वधर्मात्सच्युतोभवेत्॥ द्वादशोवतथा कुर्यात्प्रा
 णायामांश्च भुधये॥ ज्ञातीनां तु कुले भिक्षुर्न भिक्षेत कदाचन॥ आचरेत्तदा भिक्षोस्तदा चांद्रायणं चरेत्॥ प्राणायामो
 मशानं कुर्यात्भुक्त्वा भूद्रान्नमापदि॥ सगोत्रमासगोत्रं वा मद्रहंस्तकं भवेत्॥ नत्वा वधुध्यते भूमि यावन्नस्या
 दनिर्देशः॥ भिक्षो भिक्षुर्न भिक्षेत भिक्षो चांद्रायणं चरेत्॥ निषिद्धं न यदाश्रीमादनुज्ञायन्न नास्ति हि॥ अति
 कृच्छ्रं तदा भिक्षुः कुर्याच्छुध्यर्थमात्मनः॥ जमदग्निः॥ गंधप्रात्तासुरायाश्च तथा पुरीषयोः॥ कृत्वा दूतं निगंधं
 च प्राणायामो विधीयते॥ उष्टस्य वामहस्तेन भाजनं यो नमस्ते वै॥ गृध्रोऽपि हंतुं तत्र ज्ञेयं भुक्त्वा चांद्रायणं चरे
 त्॥ भुंजानस्य यदा भिक्षोः कदाचिच्छ्रवते गुरुं॥ अन्नं च चास्य गतं यत्काकत्वाच्चोचं समाहितः॥ स्नानं कृत्वा यथा
 व्यायमि शस्त्राणाममाश्चरेत्॥ अहोरात्रोपितो भूत्वा पंचगव्यं पिबेन्नतः॥ आश्वलायनः॥ विना गृध्रेन नाश्री
 यान्न लेहेति कुर्यात्करं॥ अश्वत्थमदिलिहेतुस्तदा चांद्रायणं चरेत्॥ विश्वामित्रः॥ मत्स्यमांसादिबहुलं य
 द्दृष्टं च तैश्च शो॥ न कुरुवर्जयेद्भिक्षुर्न भिक्षोः समाचरेत्॥ द्वादशांस्तथमानूकत्वायतिः पापाश्च मुनेः॥

अथ प्रायश्चित्तं॥ प्रयोगसारे॥ तिष्ठेन्न चिरमादिसमुपस्थायेव भिक्षया॥ स्थित्वा द्वादशांस्तथ मानूकत्वायतिः पापाश्च मुनेः॥ वाचं विसृज्य चाभा
 ष्यन्निरेव तु निश्चिद्यः॥ उदस्या चोदितं चान्द्रिजान् भूद्रा चोदितं॥ प्रायगेचायसे चान्द्रिभिरर्थकल्पितं तथा॥ देवादिकर्मणि क्लृप्तं तथा पोषेक
 दादृतं॥ मोसन्ना संततिः काचित्स्त्रियः पुंसोऽपि वा गृहे॥ नाश्रीयात्तदो भिक्षुश्चंद्रायणं चरेत्॥ अशोचं वा गृहे यत्र यावत्सुनकमेव
 वा॥ पार्श्वं डिकुष्ठं भुण्क्ते ईष्टं चान्द्रिमुदक्ष्यया॥ श्वघंटका कचां डालै रये रंसावसायिभिः॥ चांद्रायणं चरेत्तुक्त्वा भिक्षित्वा तु यदृच्छया॥
 पात्रे तु पतिते भोक्षेय कभिक्षां करोति यः॥ कुर्यात्सां तपनः श्रान्तः प्राणायामान् विभुधये॥ जमदग्निः॥ अथ वा यद्रुक्त्वा त्रूमादिका
 र्थमभिज्ञां कया॥ निग्रहे नुग्रहे रापि गुरुः सर्वत्र कारणं॥ विहाय दंडं गृह्णानो द्वादशो वतु धारयेत्॥ बहिर्दंडं प्रनिष्ठोऽप्यगृह्णानः
 कोऽशो वतु॥ भैक्षमिति शेषः॥ अग्निः॥ भैक्षं च परपाकान्नं समिश्रं यो न निवेयति॥ त्रिशत्रोऽपि भिक्षो भूत्वा प्राणायामान् नान्
 चरेत्॥ श्वपाकगर्भं भेहेतुं जंबुके वी नरेस्तथा॥ चांडालं पतितैः स्पृष्टं यतिः पात्रं विसर्जयेत्॥ ये तु शोषितमांसैस्तु स्पृष्टं
 मूत्रपुरीषयोः॥ श्लेष्माश्रुतेन संस्पृष्टयतिः पात्रं विसर्जयेत्॥ यमः॥ यदि पुरुषितं भैक्षमद्यादिरुः कथंचन॥ तदा चांद्रायणं
 कुर्यात्प्रतिः शुध्यर्थमात्मनः॥ भिक्षुर्द्विभोजनं कुर्यात्कदाचित्ज्ञानदुर्वलः॥ स्वस्थावस्थो यदा भोक्तुं तदा चांद्रायणं
 चरेत्॥ आश्वजंबुकभाजो रखलरकाकोष्ठशूकरान्॥ भासवानरवेत्रमश्वनरास्थिग्रामकुंकुटान्॥ न कुलं मद्य

भुञ्जते ॥ बहुचपरिशिष्टे ॥ सुवर्णरजतं ताम्रं तैलं संयाज्यं किंचन ॥ स्पृष्ट्वा परिब्राह्मणं च सवासाजलभाविनोत् ॥ इयं समुद्रितं स्पृष्ट्वा त्रिशरेण शु-
 चिर्भवेत् ॥ अग्निः ॥ श्वाव्युष्टं जंबुकैर्दृष्टे नरशसभे ॥ कव्यादर्दृष्टिभिश्चाग्नेः प्रायश्चित्तं याति श्वरेत् ॥ स्नात्वा स्मृत्वा हरिकुर्यात् द्वादशप्रासं यमा-
 न् ॥ स्वकाये च स्वमुसाद्यशोपितं वैयतिकं चित् ॥ प्राणायामत्रयं कृत्वा तथा च मयि विमुह्यति ॥ अग्निः ॥ आरूढपतितं दृष्ट्वा विना स्नानं तु यश्चरेत् ॥
 पानभिक्षादिकं कर्म तदा चांशायणं चरेत् ॥ कपिकः ॥ स्वप्नस्त्री सहसंभोगे स्नात्वा त्रिसहस्रं जपेत् ॥ कंडूयने नक्षत्रे उपवासस्तदा चरेत् ॥ श-
 तं त्रयं वा जपेद्यतिः ॥ देवः ॥ स्वप्नस्त्री दुर्बलत्वात् प्राणायामस्तप्नोऽश ॥ रेतः सेकं क्वचिद्विद्वत् कुर्यान्मोहात्तु कामतः ॥ प्राजापत्यत्रयं
 कृत्वा प्राणायामं शतं चरेत् ॥ स्वभावतो दिवा स्कन्ने प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ स्त्रियं दृष्ट्वा यदा स्वप्ने रेतक्षरति वै क्वचिन् ॥ सवासाधुस्य शु-
 ध्यर्थं कुर्यात्षोडशसं यमान् ॥ उपवासं यत्निकुर्यात्पुनः पुनः क्षरेद्यदि ॥ प्राणायामे विष्णुनात्मा विरजो जायते पुनः ॥ वृणात्तु कर्मि सं-
 भूतो भक्षणे माधुमांसयोः ॥ उपवासत्रयं कृत्वा प्राणायामं शतं चरेत् ॥ यूकाया शतं संभूतो उपवासं समाचरेत् ॥ तां बृहस्पतेः स्य
 जेकां स्य पात्रे च भोजने ॥ एकेकाति क्रमेण प्राणायामं च शतं चरेत् ॥ अहं न प्रहंगच्छेदिषुक्षेपत्रिकाद्वये ॥ यदि गच्छेत्प्रतिग्रहं
 प्राणायामत्रयं चरेत् ॥ हारितः ॥ गुरुवचनाति क्रमेण स्वधर्माति क्रमेण च पर्णचांशायणं चरेत् ॥ वर्षाकाले विना विघ्नशरणं संय-
 जेद्यतिः ॥ शुध्यर्थं तु तदा कुर्यात्कृच्छ्रं च शतं संयमान् ॥ अतिक्रोशं चरेत्कृच्छ्रं लोभमोहादिना सजेत् ॥ सत्यकामः ॥ द्वादशहणं क-

पुत्रमित्रादिसंभाषणं न कुर्यात् ॥ अज्ञानात्तु संभाषणं कृत्वा प्रायश्चित्तेन युज्यते ॥ उपवासं कुर्यात्कृत्वा प्राणायामं शतं कुर्यात् ॥ तद्ग्रहं छति
 स्वजने कशेति ॥ भिक्षा गृह्णाति प्राजापत्यत्रयं कृत्वा प्राणायामं शतं चरेत् ॥ तं दृष्ट्वा दुःस्वकरोति अश्रुन्यातयन् प्रायश्चित्तेन युज्यते ॥ उपवास-
 त्रयं कृत्वा प्राणायामं शतं चरेत् ॥ अग्निः ॥ अधिकश्विस्त्रमादेन विना स्नानं समाचरेत् ॥ श्वानपानादिकं कर्म प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ सत्यकामः ॥
 संध्यादिक्रमो भिक्षुः प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ जपे त्रिकं सहस्रं च प्राणायामांश्च जपेत् ॥ कपिलः ॥ पूर्वसंभोगं न स्मरेत् ॥ प्रमादा-
 त्स्मरणं द्वाचम्य प्राणायामत्रयं कृत्वा पुनराचरेत् ॥ स्वप्नसंभोगे स्नात्वा त्रिकं सहस्रं जपेत् ॥ अग्निः ॥ तीक्ष्णध्यानं सुवर्णाग्निगोभूया-
 नगृहादिकं ॥ कासीदासं ग्रहं भंभावितायाचितं तु यत् ॥ इदिशोकं पुरा कृत्वा तत्सर्वं च परिसृजेत् ॥ संसृज्य सर्वं इयं च चरेच्चोदयणं
 यतिः ॥ ग्रहणं तु यदा दद्याद्यतिस्तिलकुशादिकं ॥ प्रक्षिप्य तद्धनं भूमौ चरेत्कृच्छ्रं जपे त्रिकं ॥ वायुपुराणे ॥ संन्यासी यो हि भूत्वा तु हि-
 रण्यं संप्रहेद्यदि ॥ तत्स्पर्शनमात्रेण सचैल्लो जलभाविनोत् ॥ इयं दानं यतीनां यो करोति च नराधमः ॥ पचते नरके घोरे याव-
 द्दहृतं संपूर्वं ॥ अहं न भावमाश्रित्य देताचारं वर्तते ॥ रुदति पितृरस्तस्य हा कष्टपतितं पुनः ॥ लब्ध्वा इव्यान्परिसृज्य उ-
 पवासत्रयं चरेत् ॥ प्राणायामं शतं कृत्वा तत्पुनं जपमाचरेत् ॥ स्वर्गार्थं विविक्तान्धंगं जंबुधर्मवन् ॥ शकटं वारधं वापि
 सगारुद्रं च कामतः ॥ भ्रंतं सानपनं कुर्यात्प्राणायामं शतं चित् ॥ अस्मान्धस्य समारुद्रं ध्यानं पूर्वादि तं न ॥ कृच्छ्रं क-

शोधनं तत्र प्राणायामांस्तु कामतः ॥ स्वयं पक्ता तु यो भुंक्ते तस्य सांतपनत्रयं ॥ पाचयित्वा तु यो भुंक्ते तस्य कष्टं विधीयते ॥ गंडूषपादशौचा
 दिग्गन्धनपात्रे च संक्षिपेत् ॥ षण्मासं निक्षिपेद्भूमौ दशक्षारेण भुंक्ष्यति ॥ मार्कंडेयः ॥ भुञ्जेत्सर्गं तु यः ॥ कृत्वा शौचमात्मनः मेहा कृत्वा अ
 दुक्ता त्रिशं सगव्यं पीत्वा विभुंक्ष्यति ॥ गव्यं घृतं ॥ भूयं कृत्वा भुञ्जेत्प्रागं स्मृतिं ॥ त्रिंशं जलं पिबेत् ॥ उपोष्य व्रजनी भेकां पंचगव्ये
 न भुंक्ष्यति ॥ छागलेपः ॥ व्रताभिधानि भिक्षुणां तथैवोपव्रतानि च ॥ एकेकांति क्रमेणैषां प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ अहोरा
 त्रे विलोपत्वा कृष्टं चांद्रायणं चरेत् ॥ यमज्ञानो जपो ध्यानान्मात्रं विद्वेति शोधनं ॥ तस्मान्नानि सदा कुर्याद्यतिः कुर्या
 द्यतिः शुभार्थमात्मनः ॥ उपवासं किं नो भिक्षोर्लब्धाहारो जपस्ततः ॥ मोन कालत्रये स्नानं विहितं निविशेत्ततः ॥ सहस्राणि
 यमान् कुर्यात्सणवस्या युतं जपेत् ॥ अरण्ये व्रतमेतत्तु कृत्वा भिक्षुर्विभुंक्ष्यति ॥ महापातका व्रतोपायं भुंक्ष्यं तु सदा यतिः ॥
 त्रिंशं क्षुद्रं जपेद्योगी प्राणायामो युतं तथा ॥ ततः शतसहस्रं तु प्रणवानां जपेद्यतिः ॥ स्त्रीसंभोगसकृन्मोहादिभिर्ना
 नेन भुंक्ष्यति ॥ स्मृत्यंतरे ॥ अंतः प्रक्षाल्य लिंगं यतिश्चांद्रायणं चरेत् ॥ रेते त्स्वर्गं यदा कुर्यात्प्रायश्चित्तं भवेद्यतिः ॥
 प्राजपसत्रं कुर्यात्प्राणायामं शतानि च ॥ कपिलः ॥ कंडूयनक्षरणे उपवासः ॥ क्षिंतने त्रिशं ॥ प्रभुमांसादिस्वादे च स
 कं तस्त्री गमने द्वादशानां उपवासः ॥ त्रिंशं जपेदध्यासे संकल्प्य त्यजी गमने ऽरण्यं गत्वा बिल्वादिफलैः स्वपति तैर्ध

भुञ्ज्येत्सोदकमन्त्रं वा भोज्याददतेयतिः ॥ आदहनः प्रमादेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ त्रिंशं प्राणायाममान् कृत्वा जपेन्निकशतत्रयं ॥ अज्ञाना
 र्धं एवैतं प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ अभ्यासादधिकं किंचित्त्वं वर्धते दिनसंख्यया ॥ एकान्तं तु व्यहंभुक्तानि रंतमनापदि ॥ प्राणायामशतं
 कुर्याद्युध्यं च त्रिशं वा ॥ जमदग्निः ॥ कृत्वा शौचं क्षीरं गले मंडूके गृहगोधिके ॥ कुंकुरादिपुष्पैः पुदशाहे चार्धभोजनं ॥ माजीरे मूष
 के सर्पस्थूलभक्ष्येषु पक्षिषु ॥ न कुल्पादिपुष्पैः चरेच्चंद्रायणं ॥ पिपीलिकां मोक्षदायां प्राणायामस्त्रयः ॥ भूकायामे
 तु षोडशमेशकेयं च निर्दिशेत् ॥ मूलां कुरूपपत्रेषु पुष्पेषु च फलेषु च ॥ स्थावराणां चोपमर्दं प्राणायामस्त्रयः ॥ धान्यरसल
 तांश्चास्तु स्थावरं जंगमं तथा ॥ उत्पाद्यति मूढात्मा आर्वात्तं नरकं व्रजेत् ॥ अकामादपि हिंसेत पशून्भृगादिकान् यतिः ॥ कृष्णाति
 कृष्टो कुर्यात्तच्चंद्रायणं तथापि वा ॥ हारितः ॥ अन्ताराध्याचयान् जंजतुं नृहिनस्य ज्ञानतोयतिः ॥ प्राणायामान् दशाष्टौ वा प्रा
 यश्चित्तं यतिश्चरेत् ॥ वायुपेदश कुर्वीत वा चैवं विनातिमेव च ॥ मानसे त्रिशतं वा पिपातके प्राणसंयमान् ॥ यमः ॥ दिवसे दि
 वसे वैव प्राणायामास्तु षोडश ॥ अपिष्टं पुहं मासान् पुमंसहस्रहः कृताः ॥ कणपिण्या कतकं वा शाकमूलफलं दिकं ॥
 पक्वं वा प्यभवापक्वं च ज्ञानतोयतिः ॥ आचरेत्त्रीणि कृष्णाणि प्राकृता येव भुंक्ष्ये ॥ अभ्यासाद्युभिर्पूर्वदिपाकरोपान्

खरोष्ट्रांतर्गमने प्राणायामान् पञ्चवेत्त ॥ श्वश्रुक रचांतां तर्गमने प्राणायामान् द्वादश ॥ विहितानि क्रमं कृत्वा प्राणायामान् द्वादशैव वेत्ति ॥
 वायवे ॥ अहंतेनैव तिष्ठेत्तथातिः कुत्रचिदात्मवान् ॥ अदितिष्टेत्तदिति दिवं प्राणायामान् शतं चरेत् ॥ इति स्तनस्तु चोत्तरे अवधानेन भिक्षुकः ॥ प्रा
 णायामनां कुर्यान्प्राणाभेदे स्तथैव च ॥ शूत्रेण व्यवधानेन प्राणायामास्तुपोऽश्व ॥ द्वादशाष्टौ च चत्वारि विदुः श्रेयसि ज्ञानमेः ॥ अतस्तदिति
 क्षिते पुनः कश्चिदेष भागं वेत्त ॥ भद्रं दंडादिकं चैव जले गार्धे क्षिपेदतिः ॥ मद्यमूत्रपुरीषेष्वशुक्रकीला लश्रोणिनेः ॥ स्पृष्टं दंडं सज्जिह्वः ॥
 शेषे संस्कारमहति ॥ प्रातः स्नानं विना कामास्त्राणायाम शतं चरेत् ॥ एवमेव तु सायाने मध्याह्ने तु सहस्रकं ॥ अत्रैतन्मार्गं धर्मनिष्ठुक्ता
 चरेत्तुं प्रायणत्रयं ॥ पितृस्थानं विना न्यश्नाद्येन पुक्ता तथैव तु ॥ एकश्चैतत्तु के स्थाने द्वितीये वैश्वदेविके ॥ आध्यात्मिने विना आध्या
 त्मासांतपनं चरेत् ॥ ब्रह्मो ज्येयनिष्ठुक्ता कुर्यादत इतं पुनः ॥ वाग्दंडो हंति वेदानं मनो दंडः परंगतिं ॥ कर्म दंडस्ते त्रीन् लोका नूह
 न्पारिपरिक्षितः ॥ वाग्दंडो मोहमातिष्ठेत्तु कर्म दंडो त्वभोजनं ॥ मानसे तु कृते दंडे प्राणायामो विधीयते ॥ एकस्मिन्निमित्ते गुरु
 लघुप्रायश्चित्तविधानं तु विदुः विदुः सुबुद्धिपूर्वा प्रसज्याः प्रसज्यादिविभागतो दृष्टं ॥ तत्रापि मंदमध्यमोत्तमाधिका
 रिभिरवशिष्टा कृतचित्तेस्तु कृष्णशायनप्रणवजपप्राणायामादयः कार्यः ॥ वशीकृतचित्तेस्तु ध्यानमेव कार्यं ॥ उक्तं च ॥
 प्रायश्चित्तेषु सर्वेषु यतः ध्यानं विशिष्यते ॥ प्रणवस्य जपे वाथ मूलमंत्रस्य संस्तुतिः ॥ आध्यात्मश्रुत्येन श्रुत्या प्रणवस्य जपः

मायातिगिरिर्वज्रहता यथा ॥

दिषु ॥ तस्मात्सर्वप्रभलेन प्रणवेकपरे भवेत् ॥ जपात्तज्ज्ञानात्तथा ध्यानात्तान्यद्विशोस्तु शोधनं ॥ तस्मात्तानि सदा कुर्याद्यतिशुध्य
 र्थमात्मनः ॥ सर्वपापप्रसङ्गेऽपि ध्यायन्निमित्तमच्युतं ॥ द्विजस्तपस्वी भवन्ति पंक्तिपावन एव सः ॥ ध्यानेन सदृशं नास्ति शोधनं पा
 पकर्मणां ॥ श्वपाकेष्वपि भुंजानो ध्यायी नैव तु लिप्यते ॥ कृष्णानुस्मरणादेव पापसंघातपंजरं ॥ शतधा भेदतो विष्णुर्नराणां सर्वकिल्बि
 षं ॥ यथा विष्णोः स्मृते सद्यः संक्षयं याति पातकं ॥ तथा स्य नाशमभ्येति यत्तदुःखं व्याधितो भवेत् ॥ यथा निरुद्धतसि रेव कक्षं द
 हति सानिलः ॥ तथा चित्तः स्थितो विष्णुर्नराणां सर्वकिल्बिषं ॥ ज्ञानं हृदे ध्यानं जले रागद्वेषमलापहं ॥ यः स्नाति मानसे तीर्थे
 समाति परमां गतिं ॥ कलौ पित्रादिदोषादयो विषया कृष्णमानसः ॥ कृत्वा पिसकलं पापं गोविंदं संस्मरन् शुचिः ॥ शुचिरप्र
 यतो वापि सर्वावस्थां गतोऽपि वा ॥ यः स्मरेत्पुंडरीकाक्षं स वा द्वाभ्यन्तरः शुचिः ॥ कलिकल्मषमृत्युं नरकान्तिप्रदं नृ
 णां ॥ प्रयातिसंक्षयं सद्यः सकृद्विष्णो हिसंस्मरेत् ॥ अग्निः ॥ उपपातकेषु सर्वेषु पातकेषु महत्कृत्वा ॥ प्रविश्य राजनीपा
 दं ब्रह्म ध्यानं समाचरेत् ॥ ब्रह्म हत्या सहस्राणि आगम्या गमना निच ॥ एकेन ध्यानयोगेन नश्यत्यनाप्यपि शणा
 त् ॥ यदि स्नात्वा कंकिचिद्योः कुर्यात्स्नानं ॥ योगमेव निषेवेते नान्यमलंकदाचन ॥ विष्णुपुराणे ॥ प्रायश्चित्ते

तान्यशेषाणि तपः कर्माणि कानि वै ॥ यानि तेषां भूतानि पापानि कुच्छानुस्मरणं परं ॥ कृते पापेनुतापो वै यस्य पुंसः प्रजायते ॥
 प्रायश्चित्तं तु तस्यैकं हरि संस्मरणं परं ॥ प्रातर्निशी तथा संध्या भयान्तादिषु संस्मरेत् ॥ नारायणमवाप्नोति सद्यः पापक्ष
 क्षयान्नरः ॥ विष्णुस्मरणं संधीया समस्त कुत्रा संशयः ॥ मुक्तिं प्रयाति स्वर्गातिस्तस्य विघ्नो नुमीयते ॥ वासुदेवमनो
 यस्य जपहोमा च नादिषु ॥ तस्यां तरोयो मे त्रेय देवेन्द्र त्वादिकं फलं ॥ कृताकष्टगमनं पुनरावृत्ति लक्षणं ॥ कृते पापे वासु
 देवेति मुक्तिं बीजमनुत्तमं ॥ तस्मादहर्निशं विष्णुं संस्मरन् पुरुषो मुने ॥ नयाति नरकं शुभः संक्षीणादिव लपातकः ॥
 मति धर्म समुच्चये ॥ अश्वमेध सहस्रैस्ते राजपे न्य शतैरपि ॥ यसा पं विलयं याति स्मृते नश्यति तथैव ॥ गंगा स्नान सहस्रै
 श्व पुष्कर स्नान कोटिभिः ॥ यसा पं विलयं याति स्मृते नश्यति तथैव ॥ ब्रह्म हत्या सहस्राणि अगम्या गमनानि च ॥ ये के
 न ध्यान योगेन नश्यन्ते तान्यपि क्षणात् ॥ गृहस्थोक्ता निपापानि भवंसां भ्रमिणो यदि ॥ शौच वस्त्र धनं तेषां प्राकृ ब्रह्म
 ष्य नुदर्शनात् ॥ ज्ञानिना सेवना छिदिर्ज्ञानस्येति न संशयः ॥ भिद्यते शोक मोहादिः छिद्यंते सर्व संशयाः ॥ क्षीयंते
 चास्य कर्माणि ज्ञाते ब्रह्मणि तद्दिने ॥ सर्वमन्यस्य सत्यं यस्तु ब्रह्मणि वर्तते ॥ लिप्यते न स पापेन पद्म निवाभासा ॥
 यद्वा ल्येयं च कामारे यसा पं येनैव नृते ॥ तसा पमा रिव लंक्षि प्रं स्मृते विच्छेदाः प्रणस्यति ॥ भगवद्गीतासु ॥ अपि

यतिश्चोदयण जती ॥ ब्रह्मवर्तयन्मावज्जीवं वसेत्तः सिध्यति ॥ अपस्तंबः ॥ राजकश्वर्भकारश्च नरो बुरह एव च ॥ केवर्त्तभेदभिर्बुधैश्च सत्तेनेष्टं स
 जास्मृताः ॥ इत्यानेयः ॥ उपेत्य तु त्रिभंगमास्त्रायश्चित्तं विधीयते ॥ प्राणायाम समाश्रुतः कृच्छ्रमयं समाचरेत् ॥ तथैव च पुनः श्रातः कुर्या
 त्सां तपन व्रतं ॥ तपश्चरो तनिर्देशात्कृच्छ्रस्य ते समाहितः ॥ पुनश्चाभ्रममागल चरेद्दिक्षु रतं दितः ॥ परा कंत्रिकं लक्ष च सकृत्त गत्वा स्त्रि
 यं चरेत् ॥ त्रिशजं मभ्यसेद्दिक्षुः संवत्सरत्रिकं जपेत् ॥ गृहस्थश्च याति श्वेव रवंडितो यदि कामतः ॥ परा कंत्रिकं संयुक्तं भवकीर्णं ब्रह्म चरेत् ॥
 स्कं जं इंद्रिये दोषा ल्यास्त्रिभंगं दृष्ट्वा यते र्यदि ॥ तेनाधारयितव्या वे प्राणाया मास्तु वोऽरा ॥ इच्छा यदि ता पत्रय न्याया मा मास्तु वोऽरा ॥
 रात्रौ तु क्षरणे स्नात्वा दशैव तु धारयेत् ॥ स्वप्न सेके प्रबुधमग्निः दूदशभिर्धनिः ॥ शौचं कृत्वा विभु भेत्त पोऽश्राण सयमे ॥ पुनः प्र
 संजे सुप्तस्य दिगुणं च विधीयते ॥ स्कन्धो ज्ञाते तु सुप्तश्चेदुपवासस्तदा भवेत् ॥ आतिंग ॥ नादिषु रक्तं नो विभोगे चेंद्रिये र्यदि ॥ कृच्छ्रा
 र्हेन जपे लक्षिततः शुभिमिया धातिः ॥ संशयश्चे कृते तस्मिन् पुनः शौचं समाचरेत् ॥ प्राणायामं शतं कृत्वा तस्माद्दिक्षु विभु
 भवेति ॥ कतुः ॥ तां बलभक्षणाभ्यंगे कां स्य पात्रेषु भोजने ॥ एकेकातिकं मेतेषां प्राणाया मा दश स्मृताः ॥ आश्विनं जं बु
 केदं नररा सभवा नैरे ॥ केवर्त्तभेदभिर्बुधैः प्रायश्चित्तं यतिश्चरेत् ॥ स्मरन् हरिं हरिं गणं कृत्वा स्नानं यथा विधिः
 द्वादशैव बुभुक्ष्यार्थं प्राणाया मा नृषो चरेत् ॥ सत्यकामः ॥ स्निग्धं द्योर्दं नर्गमने प्राणाया मा नृषीः नृकरोति ॥ भ

लभं यथा न्युते कीर्तिते ॥ एवं स्तुवं नरो राजन सदाना रायणं विभुं ॥ यमलोकं न पश्येत्तु नरकांस्तु कुतः पुनः ॥ शृण्वन्नपि स्तु
 वन्नि संस्मरन् अपि युधिष्ठिर ॥ महापातकजातमर्थो मुच्यते सर्वकिल्बिषात् ॥ कलेर्दोषनिधेराज नृपस्तिष्ठे को महाव
 गुणः ॥ कीर्तनादेव कृच्छस्य मुक्तबंधः परं व्रजेत् ॥ ये हर्निशं जगधर्तुर्वासुदेवस्य कीर्तनं ॥ कुर्वन्ति तां नरया प्रकलिर्वा
 ध्यते नरात् ॥ वक्रा युधस्य नामानि सदा सर्वत्र कीर्तयेत् ॥ नाशो च कीर्तने तस्य सच विव्रकरो यतः ॥ सर्वेषामेव पापा
 नां संधाते समुपस्थिते ॥ अभ्यसे सद्गुरुसाहसं प्रणवं शोधनं हितम् ॥ दिक्नेदिने तु वेदांतश्रवणाद्भक्ति संयुता ॥
 गुरुश्रुश्रुषया लब्धा कृष्णार्शीतिफलं भवेत् ॥ वेदांतश्रवणादेव नश्यन्ते चोपपातकाः ॥ महापातकसंधाश्रवणित्यवे
 दांतसेवनात् ॥ महाभारते ॥ एष मे सर्वधर्माणां धर्मो धिकतमो मतः ॥ यद्भक्त्या पुंडरीकाक्षं स्तवे रचयन् नरः सदा ॥ अ
 नादिनिधनं विष्णुं सर्वलोकमहेश्वरं ॥ लोकाध्यक्षं स्तुवन्नि सं सर्वदुःखातिगो भवेत् ॥ मनुः ॥ जपानैव तु संसिध्येत
 ब्राह्मणो नात्र संशयः ॥ कुर्यादन्यत्र वा कुर्यान्न ज्ञेनो ब्राह्मणो न च्यते ॥ जपस्तु सर्वधर्मेभ्यः परमो धर्म उच्यते ॥ अ
 हिंसायाश्च भूतानां जपयज्ञः प्रवर्तते ॥ रामाय लं जलं रत्ने स्तमसो भास्करोदयः ॥ शान्तिः कलेर्यो यस्मिना

उ

मसंकीर्तनं हरेः ॥ स्तुवं नृविष्णुवासुदेवं विपाप्मा जायते नरः ॥ विष्णुष्टोः संपूजनान्नि सं सर्वपापं प्रणश्यति ॥ वेदस्मृतिपुरा
 णेभ्यो राक्या न्येतानि यत्नतः ॥ विश्वेश्वरेण मुनिना संग्रहीतानि भागवतः ॥ यतिधर्मप्रकाशा यज्ञानमोक्षप्रसिधये
 एकत्र परहंसा नां मुमुक्षुणां विशेषतः ॥ इति श्री परमहंस परिव्रजक विश्वेश्वर सस्वरस्वती संग्रहीते यतिधर्मसमु
 च्येनिसाध्याचारः ॥ ॥ अथ ग्रहस्थितिः यतिः पूज्या ॥ उक्तं च भगवता ॥ एकदंडी त्रिदंडी चोत्तरी च मंडीतये
 व च ॥ काषायमात्रधारो यतिः पूज्यो मुधिष्ठिर इति ॥ अत्रिः ॥ चतुर्विधो भिक्षुकः स्यात्तु कुटीचक बहुदको ॥ हं
 सः परमहंस प्रयोयः पञ्चाक्ष उत्तमः ॥ ब्रह्मचारी सहस्रं च वानप्रस्थश्चात्तानि च ॥ ब्राह्मणानां तु कोऽप्यस्तु यतिरेको विशिष्य
 ते ॥ अत्रिः ॥ साक्षाद्दिदृष्टा कृतिर्विप्रो नमस्येयं सुरासुरैः ॥ वर्णाश्रमेः समस्तैश्च परहं सोऽपि ज्ञोत्तमः ॥ हेतुवैवा सुदेव स्वचल
 चाचलमेव च ॥ चलं स न्यासिनां रूपं अचलं प्रतिमादिकं ॥ देवता प्रतिमा दृष्ट्वा यती दृष्ट्वा कदंडिनं ॥ नमस्कारमकुर्वान्नर
 कं रो रवं व्रजेत् ॥ विष्णुलिंगाभितं विष्णुं दृष्ट्वा च नराधमाः ॥ स्थिताः शय्या सने या ने न स्य जंति विमोहिताः ॥ अभ्युत्थानेन
 भस्कारः प्रसन्नवदनादिकं ॥ कर्मणा मनसा वाचा मेन कुर्वन्ति सक्रिया ॥ सदाचारप्रतिबद्धो स्ते पापामां त्यधोगतिः ॥ होरितः ॥
 सर्वेषामाश्रमाणां तु स न्यासी शुभ्रतनाश्रमी ॥ स एवात्र नमस्यः स्यात्तु भक्तिः सन्मार्गवर्तिभिः ॥ ब्रह्मिष्ठः परमो हं सो साक्षा

नारायणः स्मृतः ॥ यस्तु संपूजयेन्निःसंविद्युस्तेन प्रपूजितः ॥ अष्टाक्षरेण मंत्रेण यतस्तु नमस्कृतः ॥ स्मृतेनारायणोऽंति प्राप्तिनोपायमंज
 रं ॥ अष्टाक्षरेण मंत्रेण नमो नारायणात्मना ॥ नमस्त्यो नमिभावेन विदुः सुप्रीयति र्यतः ॥ दृष्ट्या ज्ञेयः ॥ उपवर्गसदा भिक्षुः श्रमस्यो विचक्षणो ॥
 व्रतलोपो यथा स्यात् नमवेदं यथा तथा ॥ जायातुः ॥ असनं शयनं ध्यानं यतिदृष्टानयस्त्यजेत् ॥ समतो विचित्रुत्वाभ्यो नावेव जायते ॥ उर्ध्वं तैर्वा
 सुवृत्तेर्वा यते निदानकारयेत् ॥ यतिवैदृषमाणस्तु नरकं याति दारुणं ॥ याति हस्ते गतं द्रव्यं गृहीयात् ज्ञानतो यदि ॥ अथः सनीयते मूढो कुला
 तामेकविंशति ॥ दृष्ट्या ज्ञेयः ॥ शुभमनं पृथक् पाकं यो यतिभ्यः प्रयच्छति ॥ समूहो नरकं याति तेन पापेन कर्षणात् ॥ यतिभ्यः ॥
 श्रद्धया दद्याद्दिक्षां पात्रप्रपूर्णा ॥ नक्षीयते च तत्तस्य कल्पकोटिशतैरपि ॥ भिक्षाकाले याति र्यस्य गृहं प्राप्तो यदा भवेत् ॥ दे
 याः सर्वे रसास्तस्यैवात्मनः शुभनिष्ठतां ॥ पूरयित्वा हविष्येण यतयेभ्यः प्रयच्छति ॥ पात्रं स उभरेत्सुर्वी नपि येन नरको
 श्रिताः ॥ यावन्ति याति पात्राणि यावन्नां प्रयच्छति ॥ तावदूर्ध्वं सहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ संवर्तः ॥ ब्रह्मचारी
 यतीनां च वपनं यस्तु कारयेत् ॥ न स्वकर्मादि कुर्वाणं चक्षुष्मान् जायते नरः ॥ कर्तुः ॥ नाक्रिया गोत्रनाचारं
 त्रैवात्रौ च शुभा शुभं ॥ पृष्ठे न्मा भूकरायाते कुलं त्रीं कुलं श्रुतं यते ॥ आश्रमे पुनर्यस्य भूतं मपि वि
 श्रमेत् ॥ किं तस्या न्येन धर्मेण कृतक

चेतसि पञ्चस्थितं येभ्यः सर्वेभ्यः पापकृतमः ॥ सर्वज्ञानपूर्वे मेव वृत्तिनं संतरिष्यसि ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ भूतात्मनस्तपो विदो
 बुधितानविशोधनं ॥ श्रेयज्ञस्यैव रजानादिशुद्धिः परमामता ॥ स्कंदपुराणे ॥ अपरक्षभक्षणाद्यापमगम्यागमनादिजं ॥ न
 श्यते नात्र संदेहो गोविंदस्य च कीर्तनात् ॥ गोविंदे कृतमात्रेण हेतुमा कलिवर्धनं ॥ विष्णुमंताति पापो घंदा नमश्चोत्रिये
 यथा ॥ तन्नास्ति कर्म जलोके वा गुं मानसमेव वा ॥ यत्तु नक्षीयते पापं कलौ गोविंदकीर्तनात् ॥ वासवपुराणे ॥ अश्वमे
 धादिभिर्यज्ञैर्नरमेधैस्तथैव च ॥ याजितं तेन मे नोक्तं हरिरिह सक्षरद्वयं ॥ विष्णुपुराणे ॥ अवरो नापि यन्नामि कीर्ति
 ते सर्वपातकैः ॥ पुमांस्तु भुज्यते सद्यः सिंहं तस्मै र्गौरिव ॥ यन्नामकीर्तनं भक्त्या विल्लापनमनुत्तमं ॥ मेनेया
 शेषपापानां धातूनामिव पावकः ॥ कमलं नमनवा सुदेव विष्णो धरणि धरा न्यूनं शंखचक्रपाणे ॥ भवशर
 णामितीरयंति ये वै सज्जभाटदूरतरेण तानपापान् ॥ ध्यायन् कृते यजन् यज्ञैस्त्रेतायां द्वापरे च यन् ॥ यदा
 प्रोतिकलौ संकीर्त्यं केशवं ॥ यस्मिन्मस्तमनिर्नयाति नरकं सर्गोपि मञ्जितं ने विदो यत्र निवेदितात्मन
 सोऽग्रहोपिलोकोत्पकः ॥ भुक्तिं चेतसि संस्थितो मलधिमां पुसां ददास्युतः ॥ किंचितं यदद्यं प्रमा निवि

अंतर्जालं सागरोपमं ॥ विष्णुः ॥ चतुर्मासं यतीनां तु यः कारयति धर्मवित् ॥ स यो ह्येहि के मे श्रयसा सुमिक
 सुखमहत् ॥ शिष्टादाने सदा शिष्टाः सन्ति त्वं दक्षिणकरे ॥ दत्त्वा शिष्टां प्रयत्ने तु पात्रे सव्यकरे स्थिते ॥
 शिष्टां सद्यो दद्याद्द्विष्टं रूपाय शिष्टवे ॥ दत्त्वा स्नात्वा पृथिग्दद्यात्तेन तु त्वं न तत्फलम् ॥ हरिः ॥ सा
 र्वभौमपराधानं यतिनिंदो गरीयसी ॥ यतिनारायणः ॥ साक्षात् समात्तां परिवर्जयेत् ॥ बोधायनः यतवा
 गते स्वागतमित्युक्ता ॥ श्रुत्वा यास नंपादशोचमभ्यंजुनं दक्षितस्योपचार इति ॥ ब्रह्मांडपुराणे ॥ का
 ले वा यदि वाऽकाले श्राद्धं कुर्यादत्तं द्रितः ॥ पितॄणां ह्येते कामस्तु यतीनां प्राथ्यं हि ज्ञातमः ॥ दक्षः ॥
 विना मां सेनमधुना विना दक्षिणया तथा परिपूर्णं भवेद्द्राघं यतिपुत्रादिभोजिषु ॥ स्कंदपुराणे ॥
 शिववाक्यं ॥ ब्रह्मा विष्णुश्चरुद्रश्च स साध्यास्तस्तथा ॥ सहस्रं भुक्तेन यतीनां पितॄन् देवाः सवासवाः ॥
 सर्वे ते पितृमायांति दशवर्षाणि पंचव ॥ जन्मकोटिस्तहस्रेषु पूजितस्तेन शंकरः ॥ गृह्यस्य समा

याति महाभाग तोयति ॥ यतिभिः पूज्यमानैस्तु सर्वदेवासु पूजिताः ॥ अपमानेच्छते तेषां दे
 वाः सर्वपमानिताः ॥ संदोषं निर्गुणं वापि यतिं पुत्रन कीर्तयेत् ॥ अज्ञाना कीर्तयेद्यस्तु स या
 तिनरकं ध्रुवं ॥ येन पूज्यमानो ह्यस्तेनाह्वायमानितः ॥ हरिब्रह्मादयो देवाः पितरो मुनिपुंगवाः
 आगच्छन्ति सुराः सर्वकृष्या मुनिपुंगवाः ॥ तीर्थानि क्रूतेवः सर्वे शिष्टके गृहिमागताः ॥ यतियस्य
 गृहं स्वस्य सत्तुष्टो वसंत गृहे ॥ तुष्टो भवति देत्यारिया वदा भूतसंपुवं ॥ येन मंति यतिदरा इष्टा
 काषायवाससा ॥ राजसूयफल्गानितेषा भवति पुत्रक ॥ यती रूपेण सर्वत्र विष्टः पर्यटते मही ॥
 भक्तानाममनुकंपार्थमहं विवदुः ॥ यदा करिष्यते स्मानं यतीनां यो हि ज्ञातमः ॥ स्नानं जं
 तं भते पुण्यं गंगायाः शतवर्षिकं ॥ कैपीनाय्यादने दंडं बहिर्वारिष्य पादके ॥ यो ददाति य
 थ शतं पुण्यं तस्य वदाम्यहं ॥ दशवाजिस्तहस्रेषु पूजितस्तेन शंकरः ॥ गायतस्य सहस्रस्य फलं

मोतिमानवः॥ कौपीनाद्यादनेपात्रं भिक्षुकेयः प्रयच्छति॥ वाजपेयसमं पुण्यं विष्णुमुद्दिश्यत्क
 ते॥ ज्ञानाद्भिस्तुमतिभ्यः प्रयच्छन् भोजयद्गृही॥ नतस्कृतमवा मोतिसर्वं गोत्रप्रतापयत्सुडयतेदियं
 शांतं ध्यानं भिक्षुमकिंचिद्विष॥ तन्निभं भोजयित्वा देवे पित्र च कर्मणि॥ अग्निचिकपिलासत्रीरा
 जा भिक्षुर्महोदधी॥ दृष्टमात्राः विष्णुपुनात्यतस्मात्प्रयत्नं नित्यशः॥ पक्कनस्वामिके भिक्षुः॥ यदि
 तस्मै न दीयते॥ चांद्राय चरीतयोरभमद्वालुभुको चांद्रायणं चरेत्॥ लक्ष्मणं दद्यात्॥ शिष्यो दद्यात्॥
 ब्राह्मणे वेदपारगे॥ तथा तत्र विदे भिक्षुं तयोस्तु फलं भवेत्॥ संन्यासदिवसस्य यति भिक्षुं
 समाचरेत्॥ पुत्रसुखं भवेत्तस्मै फलं तस्य जिवितं॥ द्वितीयं दिवसे भुवत्तृतीयं भुवमेव हि॥ अतः स्त्रि
 दिनमध्यतु यति भिक्षुः प्रयत्नतः॥ पाराशरः॥ अह्मते वै श्वदेवतु भिक्षुं कर्हमागतं॥ उदसं वै
 श्वदेवान् भिक्षुं कंतु विसर्जयेत्॥ यतिश्च ब्रह्मचारीव विद्यार्थि गुरोर्पाषण्डः॥ अधुगः क्षीणव

यो हि संस्मृतः॥ जन्मप्रभृतियसापंग्रहस्त्वेन तु संचितं॥ तत्सर्वं नाशयेत्प्राप्तुं एकरात्रौ पितो यतिः॥ य
 तियोगि ब्रह्मचारी शतायुः सत्यवाक् सती॥ सत्री वदान्यः शूरश्च स्मृताः शुभाश्च ते सदा॥ कृतुः॥ व्या
 धितानां तु भिक्षुणां कुर्यादिराममंडपं॥ पथ्यादेः परिचर्यं च तेषु ज्ञेयं दुपचरेत्॥ कितस्यान्येन धर्मेण
 स्वर्गसो मृतया भवेत्॥ यतिप्राप्यं प्राप्य लोकं सेनेतु सुखमश्नुते॥ अदुष्टापतित विप्रं यतिर्यः परिव
 र्जयेत्॥ सतस्य सुखं तदवा दुष्टं प्रतिपद्यते॥ तथैव च गृहस्थस्य निराशो भिक्षुको ब्रजेत्॥ इष्टं दत्तं तपो
 धीतं सर्वमादाय गच्छति॥ सचितं यद्गृहस्थस्य पापमाश्रणांतकं॥ निर्दह्यति तत्सर्वं मेकरात्रौ पितो य
 तिः॥ यतिर्यस्य गृहे भुंक्ते तत्र भुंक्ते हरिः स्वयं॥ हरिर्यस्य गृहे भुंक्ते तस्य भुंक्ते जगन्नाथः॥ बेटो तु समद
 तस्या तद्गृहस्थो हि गुणं स्मृतं॥ वानप्रस्थे शतगुणं यतो दत्तं मनसुक्तं॥ कुर्यादावस्यं यद्दत्तं दद्यात्
 ये अपि॥ शान्तिं न तु विशेषणं सयाति ब्रह्मणः पदं॥ यतो हस्तं जलं दद्याद्देहं दद्यात्पुनर्जले॥ तद्देहं मरणान्तु

शयति पातकं ॥ कुरीचकं सप्रदेहं तूष्णं हृदयजले क्षिपेत् ॥ हंसं चैव तु निक्षिप्य परमहंसं विकीरेयेत् ॥ बौ-
धायनः ॥ यतीनां श्रेतसंस्कारविधिर्व्याख्याश्यामः ॥ गृहस्थः ॥ मुहुर्माशेषतः ॥ रत्नावागधपुष्पादि-
भिरुत्तुल्य शिवेशरीरमाराप्य चोषितं जयशङ्खैः ॥ दुन्दुभीनां स्वनैरपि ग्रामास्त्राचीमुदीची गन्वा-
मुद्गुदशसमाश्रयेत् ॥ नदीतीरे स्वयं ब्रह्मस्य ब्रह्मस्य धस्ता देवयजनं दंडो यामप्रमाणं स-
निताल्लण्डाप्रक्षिप्य देसनि संस्तीर्य ॥ गायत्र्या शरीरं प्रक्षाल्य पुरुषसूक्तेन स्नापयित्वा ॥ शरीरे-
न प्रणवेन शतसंख्येन स्नाप्य षोडशोपचारैर्गंधपुष्पैरुत्तुल्य विदुर्हव्यं ब्रह्मस्वति ॥ शरीरं कु-
डे निधाय दंडं विदुर्विचक्रमशति दक्षिणो हस्तो दंडं संत्कानि धाय ॥ इदं विदुर्विचक्रमं ॥ हंसः शु-
चिषदिदिति हृदये जपेत् ॥ ब्रह्मजज्ञानमिति मुहुर्दशे जपेत् ॥ पुरुषसूक्तेन स्नुवामध्यजपेत् ॥ ७५
सुमीक्षुमिन्मागान्मागामप्यन्तरमप्यगात् ॥ क्षुयास्तपुमेः पशुधियो नो दृष्टिः सक्षिद्यतामिति

मंत्रेण मृधुनिभिद्यादश्यना परमृन्नावा ॥ ७० ॥ शुभः स्वरोमित्यसि मंत्र्यदे भैरावाद्यमध्वेत्तव
 णेन धुनतेरुणस्य हतिभिः प्रणवेन देवयजनपुरयेत् ॥ अग्निनाग्निसंयुत इत्यनुमंत्रयेत् ॥
 नेतत्र शेषसंस्कारोस्ति ॥ अन्यथाग्राभ्यादिष्वक्षणेनादि भवति ॥ तस्माद्भूमौ भृशं खात्वा मृदा
 द्यादयेद्भृशं ॥ सर्वसंगानि वृत्तस्य ध्यानयोगरेतस्य च ॥ न तस्य दहनं कार्यं न शौचं नोदकक्रियाः ॥
 निदध्या ॥ स्रग्गुर्विनेव ध्यानमिहोः फले चरं ॥ प्रोक्षणां रवनेन चैव सर्वं तेनैव कारयेत् ॥ यतीन्
 बहून्स्पर्शं च वस्त्रानमात्रेण मृधुनि ॥ अश्वमेधफलं सर्वं प्राप्तुं वंति एथ कुर्यात् ॥ ७१ ॥
 द्विष्टं जलं पिंडं न शौचं प्रतसक्रिया ॥ न कुर्यात्पार्वणादन्यत्तु वस्त्रं भूताय कर्त्तव्यं ॥ कपिलः ॥
 ब्रह्मोतीर्थं च संन्यस्तं ताते च पतिते तथा ॥ एभ्य एव पिता दद्यात् भौदद्यात् सुतः स्वयं ॥ यतेः कार्यं
 क्रियायस्य एते ब्रह्मणि संरिडतिः ॥ ब्रह्मो भूतस्य तु यतेन दाहाद्याः कथंचन ॥ पुनः कुथंच कस्य

३ अर्घ्यादिशरीरसंस्कारः ॥

तिश्वपेतेभिर्हृक्काः स्मृताः ॥ वैश्वदेवाद्यंतदोषं भिक्षुः शक्त्यो व्यपेहितुं न हि भिक्षुः स तदोषं वैश्वदेवो
 व्यपेहति ॥ निवेशयति यत्राद्देपित् कर्मणि भिक्षुः ॥ आकर्त्तव्यं कर्त्तव्यं कर्त्तुं न हि पितृणां पुत्रजायते ॥
 बोधायनः ॥ ब्रह्मनिष्टं च संन्यस्तं पितर्युपरतः श्रुतेः ॥ सपिंडीकरणं नैव न शौचं नोदकक्रिया ॥ अहं
 न्येकादशमासे पार्वणं तु विधीयते ॥ सपिंडीकरणं नैव कर्त्तव्यं तत्पुतादिभिः ॥ सद्यः संन्यस्तं देवप्र
 तवं नैव जायते ॥ एको द्विष्टं न कर्त्तव्यं संन्यस्तं न कर्त्तव्यं ॥ शौनकः ॥ ब्रह्मो भूतं च संन्यस्तं तातु च
 निधनं गते ॥ न तस्य स्तुतं कर्त्तव्यं न च पिंडोदकक्रियाः ॥ ब्रह्मो भूतस्य तस्यात्र कर्त्तव्यं नैव विधेते ॥
 दशाहं तु व्यक्तीकृतं पुनः कुर्यात्पार्वणं ॥ अथ द्वादशमासे पार्वणं कुर्यात्पार्वणं ॥ द्वादशाहं मन
 ध्यायं कुर्यात्पार्वणं ॥ समाहितः ॥ रवनं न बहून्स्पर्शं संस्मृतः शुद्धिमुच्छति ॥ रत्नानमात्रेण लभेत्त
 श्वमेधं पदे पदे ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं चिरं जीवितं मुत्तमं ॥ निरीकोदिसंज्ञानां ताविधयो ब्राह्मणा

स्वधेतिवर्त्तनीनहरति॥ एवयः कुरतेविद्वाभारायणवलिंदिजः॥ विसृल्लोकमवानेतिपु
 रषोनात्रसंशयः॥ इतिर्यतिसंस्कारविधिसमाप्तमगमत्॥ ॥ इतिश्रीपरमहंसपरिव्राजका
 धार्यविश्वेश्वरसरतीभिः संगृहीतयूतिसमुच्चयेयतिपूजाफलं॥ ॥ इदानीमधुकरादिव्य
 रितित्ताभेदोषदर्शकानितिरिस्थते॥ ॥ आदित्यपुराण॥ भेदेणवर्त्ततेनित्यंमैकाभा
 दिभवेद्वचिन्त॥ एकाभादिभवेद्युक्तकदाचिद्विद्येयदि॥ निःसृतिनैवतस्यास्तिधर्मशा
 स्त्रेषुसर्वदा॥ पराभेनेवगृणीया॥ इतिहृःस्वाभमपातकः॥ पराभेवजनादेवभिक्षाभिह
 रितिसमृतः॥ अप्येकपुस्तयानाश्रीयात्संयुक्तःस्वजनेरपि॥ कोहिजानातिविकस्यप्रयुज्य
 पातकंभवत्॥ भस्मस्तुजलद्वारमार्गःपत्तिचक्षुदयत्॥ यद्विश्रादितथैकाभेरागाद्यस्तु
 वसेते॥ नाममात्रोभवेद्विद्वत्सएवपरवेचकः॥ पराभविमुरवाभिक्षुपरशानमवामुयात्॥

तस्मात्परित्यजेद्विद्वःपराभेनपदंउवत्॥ अत्रगुं ब्रह्मचर्यंचेवेराग्यंज्ञातमेवच॥ चतुर्थीता
 निनश्यतिपराभविरेतस्वेवः॥ ॥ अथसंन्यासीमाश्राद्धभोजननिषेधप्रकरणं॥ मह
 भारते॥ नारदः॥ हव्यकव्यचराजेंद्रनाश्रीयादामवानूयतिः॥ हव्यकव्यपरोभिक्षःपतयेवनसंशयः॥
 आपस्तवः॥ आद्विभोजीयतिनिर्गुंआमगद्यतिमृदुता॥ तादृशंकः॥ अपदृष्ट्वासेचेलजलमाविरो
 त॥ जेसिनिः॥ आद्विभोजीयस्यकुक्षीतुमृहत्तमपिवर्त्तते॥ शिष्टोक्तवृत्तारिनश्यतिअयुःप्रजाप
 शाबलं॥ मेधातिथिः॥ भवस्याबाहयाभितियावदुधारयेद्विजः॥ तावत्प्रतप्तमाभेतिभिक्षुः
 छुतसहयात्॥ बहस्यातिः॥ अत्रगुंमननंध्यानंज्ञानंस्वाध्यायमेवच॥ सद्योनिष्कलतायादिस
 हतम्राद्विभोजीजनात्॥ अतःकरणमुद्दिस्तुनतस्येवतुसर्वदा॥ तदभेप्रतयाग्यंचभवेसंक
 ॥ ममात्रतः॥ तीर्थश्राद्धममाश्राद्धमष्टकापार्वणतथा॥ मासिश्राद्धगयाश्राद्धकोद्विष्टमहोत्त

यं ॥ अवश्यं भिहरेतानि वज्रिये सरदारवत् ॥ संक्रांतौ पर्वणि शुभे व्यतिपाते च संक्रमे ॥ एकं भं
यती शुक्रादेव तदिशोधने ॥ यस्य भं ब्रह्मचार्यं अविराजं तथैव च ॥ मद्रा भं च तथा भिहः व
ज्रिये सरदारवत् ॥ चरेत्तमा धुकरं च तिम्लं कुदपि ॥ एकान्नं न तु भुज्जीत ह स्पृति समादपि ॥
क्ष्वा सर्ववर्णं भ्यः कान्तिं वा द्विजं तेषु न चैकान्तिं द्विजेषु स्यात् कामस्यास्तव वंशिकं ॥ भिह्यार्थं च
५ थं कथं यत्तु संस्कारवर्जितं ॥ तदन्नं सर्वथा त्याज्यं यतीनां भवेद्भवेत् ॥ मा धुकरादिव्यतिरिक्ता
भेदोपकारणमाह ॥ पराशरः ॥ अन्नदोषेण चित्तस्य कालुष्यं सर्वदा भवेत् ॥ कलुषी ह्येतच्चित्ता
नां धर्मः सम्यग्भासते ॥ अधर्माधर्मरूपेण विभ्राति च न सूरायः ॥ स्वयं भ्रातं परं ब्रह्म न भा
ति चावभासते ॥ ब्रह्मविद्याभिवांछां च कदाचिन्नेव जायते ॥ मणिमंतौ पध्वं किं सुदि
योपियथ धनं ॥ अदधुनैव शक्तः स्यात्प्रतिबधस्तथैव च ॥ शानागिरिपिसंजातः सुदीप्तः सु

ब्रह्मविदो दहनादिका क्रिया कलापः कार्या एव कुतः सन्निह्येयं तो बतस्य पितर्युपरेते सु
ते ॥ देहं न तस्य कर्तव्यं प्राहुः पिंडोदकक्रियाः ॥ इति स्मृतेः ॥ अन्नमेदहं कथं पूर्वीं सिद्धीयथा
विधिः ॥ विदुषस्तु न तत्कार्यं नैकादिष्टादिकं हि चित् ॥ पूर्वाभिहः कुटीचकः ॥ बोधायनः ॥
नारायणवर्ति च तस्य कर्तव्यं तद्वा दशो हनि ॥ कथं त्रिविष्टोर्महा पूजापायसं च निवेदयेत् ॥ अ
न्नो ह वाच ततो ज्ञेयं ह्युति सिः समाहितः ॥ यतीनां गृहस्थान्साधुन्वा गृहीत्वा दश
व्रतं ॥ अश्वयुजं धूपं च मे भद्रं दशनामभिः ॥ संपूज्य हव्यं नान्नं दक्षिणं च निवि
दयेत् ॥ त्रयोदशं द्विजं त्रैलोक्यं समासृजं संयतद्वियं ॥ विसृज्यथा तथा भ्युच्य पाद्याद्या च विधान
तः ॥ दद्यात्पुरुषं सुतेन पुण्यं हव्यादिकं क्रमात् ॥ वस्त्रात्तत्कारकाद्यानियथाशक्तिं प्रह
पयेत् ॥ उचिष्टं सन्निधातुं तस्य दर्शनास्तीयं भूतले ॥ ॐ भुः स्वधा ॐ भुवः स्वधा ॐ स्वः

स्तोत्रं ग्रसे आसंदेहो वेत्ति तया वता ॥ ग्रहान्नहिंसेनातिरेह सिंमा धूकरीं मुनिः ॥ प्राणव
 र्थे वसंतुष्ये न्मुनिने वाद्रिय श्रियः ॥ धाने येथानुपूरयत नावकीर्यत वाष्पनः ॥ हितं मितं सदा
 श्रीयता त्रय तसुरेन विजयीते ॥ धातुः प्रकुप्यते येन तदन्नं वज्रयद्यतिः याचितो याचिताभ्यां
 च भिक्षाभ्यां केचन ये स्मृतिः ॥ याचितं माधूकरादि ॥ अयाचितं प्राकप्रणितादि ननु ॥ भक्ष
 पंचविधं स्मृतमिति चेत्तद्यद्यपि तदिहितं तथापि निवृत्तिरेव श्रेयसी साह ॥ प्रवृत्तिरेव
 श्रुतानां निवृत्तिस्तु महाफलयादि ॥ निवृत्तं कर्म सेवेत ॥ यमाः सेवेत सततं मिथादिना ॥
 इदानीं भिक्षाप्रशस्नानि भिक्षायां भवेद्दोषो नैव भिक्षां प्रतिग्रहः ॥ सोमपानसमाभिक्षा
 तस्मादहं चरत ॥ भिक्षा माधूकरीनाम सर्वपापप्रनाशनी ॥ अवधूतचपुत्तुचसेमपानं दि
 नेने हि ॥ श्रोत्रिया नैवेद्यं नैवेद्यं हुतशेषं च यद्विः ॥ नरवाग्राह्ये धयेत्प्राप्य तं मिश्रिकं

चने ॥ गंगायां सलिलं पुण्यं शालिग्राम शिला तथा भिक्षा नैवेद्यं च पवित्राणि युगेयु
 मेम केवुः ॥ अदिदुर्यः कुराग्रेण मासि मासि समुत्ते ॥ निरपेक्षस्तु भिक्षा शीघ्रं तु तस्मा
 दिशिष्यते ॥ ततः काचन वर्णं नगवामत्रेण यावकं ॥ पिवद्वा दश वर्षाणि न तद्भक्ष्यं समं भवेत् ॥
 शाकं भक्ष्यापयो मूत्राः ये च यावकं भक्ष्यकाः ॥ सेवेत भिक्षु भक्ष्यस्य कलनां हि तिषोऽङ्गुली ॥
 मृतिरपि ॥ कामक्रोधलोभमोहं भक्ष्यं हिंकारं ममकारानृतादींस्त्यजेत् ॥ चेतुर्भुवो
 षु भिक्षुं चरेद्भिक्षामपुनितं वज्रपाणी पात्रेण शानं कुर्यादोषधं वस्त्रं श्रीयो प्राणसंभ
 रणार्थं यथामेदे ॥ इदि न जायते ॥ अरण्ये निवृत्तिं भिक्षायां ग्रामप्रविशेत् ॥ इदानीं यतिभि
 रशानवसनादिषु न काप्येयं कार्यं मिर्येयं ॥ प्रारब्धं कर्मणामवश्यं भक्ष्यादि साह ॥
 अवश्यं भवति नैवेद्यं कर्म मुभा मुभा ॥ नाशुक्तं ह्ययते कर्म केचन को दिशेतेरपि ॥ भारते ॥

भवितव्यं यथा येन न तद्भवति नान्यथा ॥ नीयते तेन मार्गेण स्वयं ना तन्न गच्छति ॥ प्राप्तव्यं
 यत्कर्म ते मुमुक्षो देवो पितृवरयितुं न शक्नुः ॥ तस्मान्मृशो चानि न विस्मये मे यदस्मदीयं
 न हितं त्वेरेषां ॥ गृहे स्थिते तिर्यक्ति देवरक्षितं ॥ गृहे स्थितं देव हतं विनश्यति ॥ जीवित्यनाथो
 पिवन्म विसृजितः ॥ हितं प्रयत्नोऽपि गृहे विनश्यति ॥ लिखितं विनश्यति ॥ लिखितं विनश्यति ॥ लिखितं विनश्यति ॥
 न सा मा जपितुं शक्यं पांडिते स्मिन् देशे अपि ॥ नाहरा चित्तयेत्त्राप्तो धर्ममेकमुच्यते ॥ आहारेऽपि म
 नुष्याणां जन्मना सह जायते ॥ यो वै गतं गतस्यापि वसि कं कृतवान् प्रभुः ॥ शेषवृत्तिविधानाय स
 किं सु सोऽथ वामृतः ॥ अवश्यं भावि भावानां प्रतिकारं भवेद्यदि ॥ तदा दुःखे न लिप्येरन्न तत्रास्यु
 धिः पिराः ॥ अवश्यं भावि नोप्यथाः स्वधर्मफलहेतवः ॥ ताभ्यं संतो नुरोत्वेति शास्त्रतवा र्थविद्वजः ॥
 यदभावि न तद्भावि यय ॥ विनतदत्यथा ॥ इति चित्ता विषयप्रयं वेधो भ्रमनिवृत्तकः ॥ यस्यैव
 विहितं स तेन सुखदुरवयः ॥ आत्मानं तोषयेद्वै हीतमसः पारम्यति ॥ येनैव यद्यथा पूर्ववत्

हृदोऽपि वा ॥ प्रदग्धं न च शक्तस्यासुखं त्विच्छिपं ॥ प्रतिबंधो नाम दुष्टाभा रस
 त्यभाषणानि दा विषयलापय मियादि ॥ तदुक्तं ॥ कर्तव्याशयशुद्धिस्तु सिद्धि केशा वि
 शेषतः ॥ ज्ञानोऽसि निमित्तत्वात् स्यात्तत्र्यकरणाय च ॥ तथा च वृत्तिः ॥ आहारशुद्धास्व
 शुद्धिः ॥ सुखशुद्धा धृत्वा स्मृतिः ॥ स्मृतिर्लक्षे सर्वग्रंथीनां विप्रमोक्ष इति ॥ आत्मानुमि
 तहारमाहरेदामवान्यतिः ॥ अयं तद्दृष्टितस्यापि समाधिर्नैव जायते ॥ मितोऽज्ञोऽथ
 वेभ्योऽभिहृमोक्ष परायणः ॥ कामक्रोधादयो दोषा न क्षयंति मितोऽज्ञः ॥ अभ्यस
 गाद्धुत्वेऽपी विषयासक्तिरेव च ॥ कामक्रोधास्तथा लोभः पतनं नरकं ध्रुवं ॥ तावज्जि
 तेन्द्रियो न स्याद्द्विजितो नैन्द्रियः पुमान् ॥ न जयेद्भसनं पावत् जितं सर्वजिते रसे ॥ स्तकि

निवेश इति। उक्तं च॥ नादुयमानसेषि चैते तत्तन् नियं नियमानुबुधः॥ यमानुबुधतय कुर्वाणो
 नियमानुके कृत्वा न भजेत॥ शब्दकृत्वाणि निष्ठातानि निष्ठायास्येति॥ अमस्तस्य अमस्तस्य
 ह्यधुमिव राहितः॥ वत्तययमनोयद्यु प्राणयद्येन्द्रियाण्यपि॥ आत्मानमन्मनायद्यनभयः क
 ल्मसं धुने॥ यो वै ब्रह्मनसीत्यागसंयद्यनुधियायति॥ तस्य व्रतं तपो दानं अत्र वया मुद्यमं
 बुवत्॥ निवृत्तं कर्म सेवत प्रवृत्तं मत्परस्य देत॥ जिज्ञासायां संप्रवृत्तेनाद्रिये कर्म यो दत्तं॥
 यसा एव हि सर्वेषां मोक्षसाधनमुत्तमं॥ यज्ञं ते ब्रह्म तत्संयं सक्तुः प्रयु परंपरं॥ नासक्तु
 सुरवर्ममातिनाक्ता विंदते परं॥ नासक्तु निभयः शते सर्वस्य क्तुः सुखी भवेत्॥ यतो यतो निव
 त्तं तं विमुच्येत तत्तत्स्ततः॥ निवर्तनादिसर्वत्र सुखमदृश्यमश्नुते॥ यजतः सच यानुसर्वानुयांति
 नाशं भुपद्रवाः॥ न हि संचयवान् कश्चित् दृश्यत निरुपद्रवः॥ नातः सुखतरं किंचित् त्रिषु लोकेषु
 विद्यते॥ वाततृष्ट्यस्य कामंभ्यो मुक्तसंगस्य यत्सुखं॥ नात्र विद्यातपसा नीत्येवं द्रियविग्रह

त्॥ नात्र सर्वसयागात्तं मोक्षं विंदते पुमान्॥ न जातुकामः कामानामुपशोभेन शाम्यति॥ हवि
 षा हउ हउ वत्सैव भूय एवा भवेद्वेत्॥ सर्वत्र संपदस्तस्य संपदस्य सानसं॥ उपान गूटपादस्य न
 नुचसास्ते तव भूः॥ अकिंचनस्य दातुं श्रुता तस्य समचेतसः॥ मया संपदमनसः सर्वाः सुख
 मया दृष्टाः॥ दानमिदं यातपः शोचतीर्थवेदाः श्रुतं तथा॥ अशातमनसः पुंसः सर्वमेतदपार्थक्यं॥
 सामर्थ्ये सर्वशाल्याणि विहितानि मनोविभेः॥ तस्मात्सर्वत्र शास्त्रज्ञो यस्य शांतं मनः सदा॥ चौरवा
 साजयोवापि त्रिदशमुंडे एव च॥ एथा के राय विप्रद्रयस्य शातं नमानसं॥ यदि यासि महारं धं ब्रह्म
 लोकं तथापि वा॥ तन्मनी चति मामोषि विनैवौ पशामासुते॥ यदुत्तं न विरागा यन धर्माय न श
 तेय॥ सुदुक्तमपि शक्तिं न का क्वा सि न मेव तत्॥ वेदो चारी गृहस्थो वा वा न प्रसज्येथ भिक्षुकः॥
 सर्व एव शमेनेव प्राप्नुवति परांगतिं॥ किंचिदेवममेव न यदा भवति कल्पितं॥ तत्रैव सुरितापा
 य सर्वे संपद्यन्ते तदा॥ नास्ति स्म ह प्रसंगो वा कर्तव्यः क्वापि केनचित्॥ कुर्वन् विदतस्तपक

पोतरवदीनधीः॥ निर्विण्णस्य विरक्तस्य पुरुषस्योक्तवेदिनः॥ मनस्य जतिदोरास्यं चिंत
 नुचितया॥ निर्वेद आशायाशाना पुरुषस्य यथा ह्यसिः॥ नृत्वे गजाति निर्वेदो दहवे धाति
 हासति॥ अदर्शनमेन द्राणमस्य शोभ वणतया॥ पुत्रो नियमे श्रेते श्रेयः प्रामो लुनुत्तम॥
 सुमहांत्यपि शास्त्राणि धारयंत बह्वन्यपि॥ संद्ये तारः संशयानां लो भगस्ताः पतयथाः सर्व
 हितेषु विश्वस्तः सर्वभूतेषु निर्देयः॥ सर्वभूतेषु जिह्मस्तो भा भवेति भारत॥ लो भ ह्य
 ये ह्ययं याति सर्वपापानि भारत॥ लो भ वदेचि वदेते नृपतेनात्र संशयः॥ लो भा क्रोधः प्रभव
 तिलो भा मोहः प्रवर्तते॥ लो भा त्र मोहस्तु माय च मानस्त सर्ववृत्त॥ सर्वसंगपरियागः सर्व
 दुष्टसहिष्णुता॥ सर्वभूतसमवचनो ह्यस्य विदिपुत्रक॥ जीवितस्य धर्मो धर्मो ज्ञानार्थमे
 वच॥ ज्ञाने च ध्यानयोगार्थो चिरानुमुच्यते नरः॥ निगृहीतद्रियप्राप्ते मेयत्र यत्र वसति धः॥ त
 तत्र कुरु कुरु ह्यत्र प्रयागं पुष्कराणि च॥ यत्र रागादिरहिता वासुदेव परायणाः॥ तत्र सनि

तं कर्तुं शुभाशुभं॥ स एव तत्तथा भुंक्ते दुःखं वा यदि वा सुखं॥ यस्य यस्य यथा कर्म तस्य तस्य तथा म
 तिः॥ पुरुषपापान्निता भावो जायते प्राणिनां प्रिये॥ देवत्वमथ मानुष्यं पशुत्वं पाक्षितान्तथा॥ तिर्य
 स्था चरत्वं ययाति जंतुः स्वकर्मभिः॥ अन्यथा चित्तोद्यथ निरे राशा परायणेः॥ अत्यथेव हि गच्छ
 ति देवादिमर्तिर्मम॥ कर्मदाया देवो लोक कर्मसत्तथि बांधवाः॥ कर्मो गिचिदयं तीह पुरुष सुख
 दुःखयोः॥ यथा वद्यादृशयेन दृष्टं कर्म शुभाशुभं॥ तता वत्तादृशं तस्य फलमीशः प्रयच्छति॥ य
 स्यायस्यामनस्त्वायाय च कर्म पुरादृत॥ तस्यां तस्यामनस्त्वाया तत्तत्फलमुपाश्रुते॥ जन्म ज
 न्म नियतं ह्यस्तं दानमध्ययनं तपः॥ तेनैवाभ्यासयानतश्चैवाभ्यसते पुनः॥ ॥ इदानीं सिद्धं क
 र्तिनिष्ठायामेवादरः कार्या न तु प्रवृत्तिनिष्ठायामिहा॥ तत्र निति निष्ठानामेहेताभिनिवशः॥
 प्रवृत्तिनिष्ठे हेतुभावमाश्रित्य हेतुचारेण वर्तते रदतिवितरस्तस्य हाक स्य पतितं पुनः॥ इति

ततः ॥ योषिदिरण्यां भरणं वरेषु द्रव्येषु मायारचिते ॥ प्रलेशिता सा द्यपभोगवृद्धापते
 गवभश्यति नष्टदृष्टिः ॥ यदस्ति निमित्तं वशवश्यं स्फुरत् ॥ त्वं चारामनरेवः पिब ॥ स्फुरन्भवहारम
 गारमेतद्विष्णुत्रयं मरुपैतिकाया ॥ नसं भाषये स्थियं काचिनृपूर्वदृष्टं न च स्मरतु ॥ कथा वा वर्ज
 यतासां न पश्यन्ति रिचमपि ॥ माद्यति प्रमदा दृष्ट्वा सुरापी त्वत्तमाद्यति ॥ तस्मात्तु दृष्टमदा भारादु
 रतः परिवर्जयेत् ॥ संभाषणं सहस्री भिरात्मापं प्रहणेतथा ॥ नृपगानं सभासेवा परिवादाश्च वर्जये
 त् ॥ सुजीर्णोपि सुजीर्णो सुविद्वान् स्त्रीपुनर्विचरेत् ॥ सुजीर्णोऽपि केथासु सज्जते जीर्णमिव ॥ अ
 ग्निकुंडसमानो रोधृतकुंभसमो नरः ॥ परस्वभावकर्मणि नः प्रशंसेन गहयेत् ॥ विश्वमेकमेकं
 पश्यन्मृच्छया पुरषेणतु ॥ परस्वभावकर्मण्यः प्रशंसति निदति ॥ स आश्रुत्प्रयत्नेन ॥ यदि स
 यश्चिनिवेशतः ॥ नस्तु वीतन निदत कुर्वतः साध्यसाधुवा ॥ वदते गुणदोषाभ्यां वर्जितः समद
 उन्मनिः ॥ न कुर्यात्तस्मै वै किंचिन्न ध्यायेत्साधुसाधुवा ॥ आत्मारामानया वृत्त्या विचरन् ज्ञानवन्तु

निः ॥ दोषदर्शो भवत्तत्रयत्र रागः प्रवृत्तर्त ॥ अनिष्टवद्वि तं पश्येत्तथा क्षिप्रं विरज्यते ॥ यदनकुर
 ने भावं सर्वे भूतेषु पापकं ॥ समदृष्टस्मदापुंसः सुवीः सुरवमायादिशः ॥ तथानयउयते कयो
 नवांतकवशां व्रजेत् ॥ तथा धर्मचरे ॥ प्रयत्येतास्तचक्षुषा ॥ नाष्टः कस्यचित् बुया
 यान्मृचान्यायेन पृच्छतः ॥ विजानन्मपि मथावीज्ज्ञानवद्भुक् आसचरेत् ॥ एकाकी निस्पृह इति
 हेतुकेनपि सहायते ॥ दद्यात्भाराय लेयं प्रतिवाक्यं सदा यतिः ॥ वासो बहना कलह वा इत्य
 निष्पुभोगेषु व्यसना भ्युदयेषु च ॥ उपशां वीतां देहं च मपि बाहो हते भृशं ॥ यथा मुको यथा
 यथा दायथा बाधिर एव वा ॥ तथा वर्तते तले केपु स्वसामर्थ्यं गुप्तये ॥ एक एव चरेन्निसमन
 म्भिरनिकेतनः ॥ सिध्यर्थमसहायः स्याः द्राममुन्नाथं माश्रयेत् ॥ असन्मानं तपो वृद्धिः सन्ना
 नातपो वृद्धिः सन्मानतपसः क्षयः ॥ अचितः पूजितो विप्रेषु धर्मोरीव गच्छति ॥ मानापमानौ हि

नेतोप्राप्तदेवकरोनृणां॥तोवेवविपरीताथैयोगिनः सिद्धिकारको॥नस्वरवंदेवराजस्यनुसु
 खंचक्रवेतिनः॥यादृशंवीतरागस्यमुनेरेकातवासिनः॥२॥ध्यायावहवस्थागिभिर्ह्यासर्वत्र
 लभ्यते॥भूमिशय्यासुविस्तीर्णायतयः केनदुःखिताः॥नासमानसहायेषुनिर्वसयागवित्तक
 चित्॥वसेत्समानशीलपुस्तुलेषुतपस्विषु॥बुधोवात्कचत्क्रीडेकेशुलोजउबञ्जरेत्॥वि
 देदुन्मत्रवाहानूगोचयानिगमश्चरेत्॥वेदवादरतोनस्यात्तनपारवडीनेहतुकः॥श्रुक्वाद
 विवादेनकवियसमाश्रयेत्॥आसवत्सर्वभूतानिपश्यन्नाभिह्मश्चरेन्मही॥अंधवत्कुत्रवेधा
 पिबुधिरान्तमुक्त्वत्॥एकएवचरन्मिसिद्धिधर्मसहायवान्॥सिद्धिमेकस्यसंपश्यन्मज्जहाति
 नृण्यिता॥नाभिनेदतिमरणंनाभिनेदतजीवितं॥कात्तमेवप्रतद्वेत्तनिदेशंभूतकायथा॥गुरुध
 मीश्रितोविद्वान्नृणोचरितंचरेत्॥सदिग्धसर्वभूतानांनृणांश्रमविवर्जितः॥ब्रह्मचर्यसहिताच
 सयमस्तेयमार्जचं॥वेदांतश्रवणंध्यानंभिक्षाः कर्माणिनित्यशः॥भिक्षादन्जपोध्यानेस्नानशौचसुरा

भूतोविद्युत्तत्तत्तर्थाभयोहिसः॥किंतस्यबहुभिस्तीर्थैःस्नानहोमजपव्रतेः॥यनेन्द्रिय
 लोपोरोनिर्जितोत्येदुरासदः॥जितेन्द्रियःसमःशान्तःसर्वभूतहितरताः॥वासुदेवपुरा
 निमंतकुरांक्तुमर्हति॥उदंतीर्थमिदंनेतियेनराभेददर्शिनः॥तेषांविधियतेतीर्थगत
 नेतफला निच॥सर्वेभूतेतियोवेत्तिनतीर्थःतस्यकिंचन॥जागृतस्यमस्तुपुतेषुब्रह्म
 ण्येवसर्वते॥सुयोनेचवियोनेचनिजेकर्मणियःशुचिः॥तस्यहृद्गुगतस्यापिनपापरमते
 मतिः॥अकर्तव्यंनकर्तव्यंप्राणैःकृत्वातेरपि॥कर्तव्यमेवकर्तव्यंतेःकृत्वातेरपि॥किंविद्यायाकिं
 पसाकिसागेनश्रुतेनवा॥किंविचित्तेनमोनेनरुषाभियस्यमनोहत्॥कदापियुवतीष्टंभिर्नस्पृशद्वा
 र्षीमपि॥स्पृशन्करोबहुध्येतिकरिण्याअसंगेसगतः॥हृन्नास्त्रियंदवमायतज्जीवेरजितेन्द्रियः॥प्रती
 तितःबपतलेधेतमस्यनोपतगवत्॥ग्राम्यगीतेनमृदुयाद्यतिर्वनचरःकचित्॥शिक्षितहरिणात्
 बहानुसंगयोगीतिमोहितान्॥सुरवमैन्द्रियकरजनस्वर्गनरकएवचादिहिनायद्यथादुःखतेस्मान्ने

भूतानामपि तेन ॥ आत्मोपम्येन सर्वत्र दयां कुर्वति मानवाः ॥ मनसश्चन्द्रियाणां च लुकाग्रं परमं
 तपः ॥ तज्यायान् सर्वधर्मैः स धर्मः परमुच्यते ॥ इत्युच्चारदमाहि सा जपस्वाध्यायकर्मणा ॥ अयं
 तु परमो धर्मो यद्योगेनामुदरीने ॥ सत्यमस्तेयमक्रोधो ह्रीः शौचं धीर्धृतिरदमः ॥ संयतेन्द्रियता विद्या
 धर्मः सर्वउदाहृतः ॥ द्वावेतेन विराजते विपरीतेन कर्मणा ॥ निरारंभो गुरुश्च कार्यवाञ्छेव नि
 हृकः ॥ कर्मणा बध्यते जंतुर्विद्यया च विमुच्यते ॥ तस्मात्कर्मन कुर्वति यतः पारदर्शिनः ॥ अहिंसा
 सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यं तपः शमः ॥ ह्यमादयश्च संतोषो व्रतान्यस्य विशेषतः ॥ येन केनचिद्वा धिनेन ये
 न केनचिद्वा शितः ॥ यत्र क्वचन शायस्या तदेवा ब्राह्मणं विदुः ॥ कथाकोपिनवासाश्च दुःखकृधा
 नतस्ततः ॥ एकाकीरमते निसंत देवा ब्राह्मणं विदुः ॥ स्वमपि यो हियस्य ॥ जाग्रतीव विशेषतः ॥ ईदृ
 कंचरुः स्मृतः श्रेष्ठो वरिष्ठो ब्रवादिनां ॥ सर्वसुखसुरियज्यबुद्ध्या तो निष्ठतांगतः ॥ उपविष्टो ब्रह्मज
 स्तिष्ठन्नस्तनयः स्यात्समाहितः ॥ ब्रह्मनिष्ठो भवेन्नियं यः परित्राडते द्रितः ॥ स ब्रह्मपरमहति

परमुं जायते पुनः ॥ सर्वकर्मणि संन्यस्य सिद्धाशीनिः परिग्रहः ॥ प्राप्नोति ममसा युज्यं गुह्यमेत
 न्मयोदितं ॥ सम्यक् दर्शनसंपन्नः कर्मणा न संबध्यते ॥ दर्शनेन विहीनस्तु संसारप्रतिपद्यते ॥
 श्रुति अशरीरं शरीरं च न स्तेष्ववस्थिष्ठं ॥ महती विभुमात्मानं मुवाधीरो न शोचति ॥ प्रजहा
 तियद्वा कामान्पचिन्यार्थमनेगतान् ॥ आत्मन्येन्दुः खं धनुः ॥ यः सर्वत्रां शुः ॥ तमेव धीरो विज्ञा
 यन्महा कुर्वति ब्राह्मणः ॥ नानुध्यायान् बहून्शब्दान्वाचा विगल्गपने हितम् ॥ यदेतन्मुप
 शयं यादात्मानं देवमजसा ॥ इशानं भूतभक्ष्यस्य न तत्ते विदुः ॥ यदेति ह्येन मनः कृत्वा ह्येन
 जं परमात्मनि ॥ एकीकृत्य विमुच्येत योगो यं मुखमुच्यते ॥ यत्कात्वा काश्च वेदाश्च विषयानि
 द्रियाणि च ॥ आत्मन्येव स्थितो यस्तु प्राप्नोति परमं पदम् ॥ कुटुम्बपुत्रदाराश्च वेदाङ्गानि च सर्व
 शः ॥ यश्च यज्ञोपवीतचलका गुरुश्चरन्मनुनिः ॥ यजधर्ममध्यमे च उरस्य सानृत्य यज ॥ उभे सया
 नृते कौयेन यजसिलयज ॥ यावतः कुरुते जंतुः संबधान् मनसः प्रियान् ॥ तावतोऽस्य निरवन्त्यं तद्ददौ

शोकशोकः॥ कर्मणि परिणामिवादविरिन्ध्यादसंगतं॥ विपश्चिन्मन्त्रं पश्येदहमपि हवत्॥ बन्तुस
 वैपरित्यज्यस्मै हस्यजनवधुषु॥ मय्या वश्यमनुसम्यक्कृतमहकविचरस्वगां॥ यदिदमनुसावाचाच
 ह्यभ्यां श्रवणादिभिः॥ नखरं गृह्यमाणचविदिमायामनोमया॥ सर्वभूतसुहृद्गुणानि विज्ञाननिष्प
 यः॥ पश्यन्मदासुके विष्णुन विपद्यते विपुनः॥ ७३॥ मातृभ्यवहारं एतदहं स्मृतं नान्यथा॥ हीयमाणा
 निविषयेरिन्द्रियाणि निरोधयेत्॥ इन्द्रियाणां निरोधनरागद्वेषाद्येन च॥ अहिंसया च श्रुतानामम
 तवायकं भवति॥ नित्यं दृष्ट्वा ब्रह्मणस्यास्य विज्ञापयेत्कृतं स मता सत्यता च शीतं स्थितिं देवि नित्यं
 नमोज्ञं॥ ततस्ततश्चापरमः क्रियाभ्यः॥ अथस्य मूलनिष्ठतिः समाच॥ कामस्य रूपं चतुर्विधं॥
 धर्मस्य यादिदयादमश्नमो ह्यस्य सर्वोपरमः क्रियाभ्यः॥ अरुण्यनिष्ठस्य जितेन्द्रियस्य सर्वेन्द्रियप्रीति
 निवर्त्तकस्य॥ ७४॥ ध्यातुं चिन्तां गतमानसम्॥ धृवाद्यनादृतिरपेक्षकस्य॥ विनष्टलोभाविषये
 पुनिरस्य हाः प्रशान्तचित्ताः परिहीनमत्सराः॥ ब्रजतिविष्टाः परमेव तत्सदं॥ सनातनं यत्नवदन्ति

चीनं॥ कर्तव्यानिषेडतानियतीनां नृपदंडवत्॥ मोनं योगासन्नं योगस्ति तिहैकां तशीलता॥ निष्ठ
 हवत्समं च सत्तेला न्यकदडिनां लोक्या श्रां प्रयतेन वज्रयदात्मचित्तकः॥ क्रियोपनिषद्विद्याम
 भ्यसन्मुक्तिर्हेतुकी॥ अतिवादास्ति तिहैतना वमन्यत केचन न च मदेहमाश्रित्यैवैकं वीतकनचित्
 द्रव्यस्यो मास संपर्कात्तमधुमाक्षिकलहनात्॥ विचारस्य परित्यागाद्यतिः पतमृच्छति॥ क्रोधलोभपरो
 मनियं निद्रालस्य परस्तेथा॥ विषादोद्वेगपरश्चैव श्रेयसो भ्रश्यते हि ज्ञः॥ आरुढपतितो हतिदशपरी
 नदशापमान॥ निस्तारयति तानेव यदिसम्यग्व्यवस्थितः॥ देशलोकसुहृन्मित्रपिंडप्राणमानाधियां॥
 पूर्वे भवत्यजयश्चापरमानंदमाविशेत्॥ यः प्रवृज्य गृहात्पूर्वे त्रिवर्गावपनायुनः॥ यदिसेवततानां भि
 स्तिसंभवांतस्यैव प्रपन्नः॥ यैः स्वदेहस्मृतो नात्मा मयी विरहउमिधस्मृतान्॥ तदनुमात्सराहृत्वा
 श्लाघयति ह्यसत्तमाः॥ नाद्यतयेन वत्कव्यनश्रातव्यकदहन॥ एभिर्गुणैश्च संभोयति भवति मु
 तः॥ नेव धर्मी नचा धर्मी नचापीह मुभा मुभा॥ शिष्टाशीसर्ववर्णेषु स्तुत्यनिदास्तुतिः सती॥ नि
 स्तरगवदभाधिः स्थितधीः सर्वदा सवान्॥ समः सर्वेषु भूतेषु परहसः स उच्यते॥ प्राणायामेनाश्रया

सुखे

द्वेयनाशः॥ प्रणय रश्मिना धृतांश्चिपत्रः स भवति भागवतप्रधान उक्तः॥ अष्टाद्विपत्र
धुलिद्वनपुनर्विस्तृप्तमायारुणोपूरुते वज्रिनावहयु॥ अन्ये च कामहत आसुरजः प्रतापः॥ श्री
हृतकर्मयत एव रजः पुनः स्यात् विप्रादिषु रूपायुता हरवीदना ॥ पादोरविंदविमुरवाद्युपेव
वेरिष्ठा॥ मन्त्रे तदर्थित मनोक्तेन हिताथः प्राण पुनातिसकुल नतु भुरिमानः॥ यथादपक जय
गोशविलास भक्त्या॥ कर्माशयग्रेथितमुद्रुथपतिसतः॥ तद्वन्नरिक्तमतयोयतयापिरुद्ध॥ श्री
तो गणपूतमरण भजवा सुदेवं॥ दोरे कलियुगे प्राप्ते सर्व धर्म विवर्जिते॥ सुवी देव परराज न
सुताथास्तन संशयः॥ इदानीं ध्या प्रज्ञा सा॥ ॥ ध्यानं नाम आस प्रत्येक तान सतता नुवृत्तिः॥ त
स्याः आरने रतय दीर्घकालाभ्यासोपपत्तेः॥ तदुक्ते॥ अखंडे दडायमान सच्चिदसुरवा द्वयव्रहे
काकारांतः कुरणवृत्ति ध्यानमिति॥ तच्च द्विविधं॥ ध्यानं तु द्विविधं प्रोक्तं सगुणं निगुणं तथा॥ स
सगुणं स्वर्ण भेदेन निगुणं केवलं स्मृतं॥ ध्यानेने ह्यसुते त्रिणयुं जतो योगि नो मनः॥ संयास्या

२३५

याश्रुनिर्वणिंद्रन्यतानक्रियाक्रमः॥ विषयान् ध्यायतश्चित्तं विषयेषु विस्मृते॥ मामनुस्म
रतश्चित्तमप्यवप्रविलीयत॥ यत्र यत्र मनो देही धारयेत्स कुलधिया॥ स्मृता वदेवात भयदि
पिया तितत्र स्मृते ह्यस्य रूपता॥ ह्येवं ब्रह्माहमस्मीति यः कयादा सचित्तं॥ ससर्वपति
कंहति तमः स्यादयो यथा॥ अहमव परं ब्रह्म वा सुद्वारन्यमव्यय॥ इति स्यान्निश्चिते सुक्ते बद्धुवा
न्यथा भवेत्॥ आदि मध्यांत मुक्तो ह न बद्धो ह कदाचन॥ स्वाभावनिर्मल शुद्धः रतिमनिश्चितम
तिः॥ यो नित्यमध्यासमयो नित्यमंतर्मुखः सुखी॥ निसंविदनुसंध्या नो न संशोकेन बध्यते॥ श्रेयस्य
जाग्रतस्यास्य जातशाकाशवर्णीयत॥ अपुनः स्मरणं साधो मन्ये विस्मरणं वरे॥ यत्किं चिदपि स
कल्पनरोदुःखं निमज्जाति॥ न किंचिदपि स कल्पं सुखं महायममृतं॥ यदनुभाष्यते किंचिदपि
पादय रूपियत॥ स्वर्गतिर्यसकलं ललातदाचित्तं न जायते॥ एतत्तु शानं परं प्राक्तं पूजेषु वपरं स्मृता॥
यदनारतमंतस्थं मुदं चिन्मात्रे वेदने॥ युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कमेसु॥ युक्तस्वनाववा

धस्ययोगोभवतिदुःखहा॥सहिर्मेवविजितास्यः॥अमेवाश्रमवर्तिनिः॥श्रोतव्योथीष्वनु
 मंतव्योद्रष्टव्यश्चप्रेयसतः॥आत्मज्ञानमुक्तिःस्यात्तन्मयागाहतेनहि॥सचयोश्चिरं काले
 मभ्यासाद्वसिद्यति॥नारुणयुसंशयाद्योगाननानाग्रथभेदनात्॥नूतनेननूतनेनविपिनतपोभि
 नेवामुरेवः॥नचपद्मासनाद्योगानचनानासाग्रवीक्षणानात्॥नरोचननेमोनेननमंत्राराधनेरपि॥
 अभियागासदाभ्यासात्तत्रैवचविनिश्चयात्॥नेशोचनेनपुनःपुनरेपुननिर्वदात्सिध्यद्योगो
 नचान्यथा॥आत्मकीडस्यसततसदासमिथुनस्यच॥आत्मनेवसुखस्ययोगसिद्धिर्ननदरतः॥
 आत्मादयस्सर्वशास्त्राणि विचार्ययपुनःपुनः॥इदमेकमुनिष्यन्मध्यायानारायणःसदा॥एतत्तत्ता
 नंपरंश्रोक्तंयोज्यवपरंस्मृतः॥सदानारायणध्यानसर्वशास्त्रप्रयोजन॥ध्यानाधिकारमाह॥युक्ता
 हारविहारस्य॥इंद्रियाणींद्रियार्थभ्यःश्रयाहृत्यमनश्चलं॥श्रयगासनिससखाप्यध्यानेकया
 द्यतिःसदा॥यत्तसंगोजितःकौथालध्याहारोजितंद्रियः॥विधायन्ध्याद्वाराणिमनोध्यनेनि

संतः॥अहिंसकास्मांतिपरायणाः॥मुनेःसुरेषुदुःखेषुसमानकुटुः॥रुद्रःस्वभावाविषयेषुनि
 स्पृहास्तरतिससारस्समुद्रमज्जते॥निःसंगतामुक्तिपदयतीनां॥संशोदशेषाःश्रमवन्तिदोषाः॥
 आरुढयोगोपिनिपात्यतेधःसंगुनतयागीकिमुतात्मसिद्धिः॥मत्येकुतश्चिन्मयमच्युतस्यपू
 दांबुजोपासनमत्रनियं॥उद्दिग्गबुद्धेरसदासुभावादिश्चात्मनायत्रनिवर्त्ततेभीः॥नकामकर्म
 बीजानांयस्यचेतसि संभवाः॥वासुदेवकनिलयःसर्वेभागवतोत्तमः॥नयस्यजन्मकर्म
 भ्यानराश्रमजातिभिः॥सज्जतेस्मिन्नहंभावोदेहेवैसहरेःप्रियः॥नयस्यस्वःपुनरतिविने
 स्यात्सन्निवाभिदा॥सर्वभूतसमःशान्तःसर्वभागवतोत्तमः॥श्रिभुवनविभवहेतवप्यकुठ
 स्मृतिरजितासुसुरादिभिर्विभूयता॥नचलतिभगवत्सदाविदाहोवनिमिषाहंसप्रियःसर्व
 सुवाग्यः॥भगवतउरविभ्रमांश्रिशारवानरवमणिविचित्रक्यानिरस्ततापे॥हृदिकथमुपसी
 दतांपुनःसप्रवतिचंद्रवोदितेकतापः॥विसृजतिहृदयत्रयस्यसाक्षाद्विरवशाभिहिताप्य

सर्वकिल्बिषं यद्वा लभ्य यच्च कोमारे यसांपयो वेने हतं ॥ तथा पमरितं हि प्रस्मृतं विद्वेष्टो
 प्रशस्यति ॥ ब्रह्महत्या सहस्राणि अगम्यागमनानि च ॥ एकेन ध्यानयोगेन न स्थित्यनित
 ह्युपात्तं ॥ अपि च सुदुराचारी ॥ अश्वमेधसहस्रे रक्तवाजपेयशतेरपि ॥ यसापं विलयं याति
 स्मृतेन श्रयति तदहो ॥ गंगास्नानस्य यदि स्यात् ॥ उपपातकेषु सर्वेषु ॥ प्रायश्चित्ते ॥ जपातुला ॥ शा
 नादुदध्याने ॥ आत्मानदी संयतो यः पूर्णः ॥ प्रपंच निरिविलयस्तत्तानां गौडु हयाद्यतिः ॥ आत्मन्यग्री
 नसंमाराप्य सागिहोत्री चैव नंतरः ॥ यस्मिन् शान्तिः शमः शौचं सयुं सतोषमभिवं ॥ अकोटित्यमदं श
 चसकैव ल्याश्रमवसतु ॥ अतीताश्रमसंज्ञां गच्छन्तथानागतानपि प्राप्ताश्रमनामिनेदं चः कोनमुच्ये
 तबंधनात् ॥ बंधमो विभागस्तो बंधश्च न दण्डस्य ॥ उपायान्वेषणे युक्तः कोनमुच्येतु बंधनात्
 अथत्यासाधिकारमाह ॥ ब्रह्मचारी ग्रहस्ते वावानुप्रसूते धवा पुनः ॥ विरक्तेः सर्वकामभ्यः प
 रित्राज्यं समाहितः ॥ अंधः पंगुर्दरिद्रो वा विरक्तेः संन्यसहिजः ॥ सर्वकामेवैवराग्यं संन्यासतु विधी

यते ॥ संसारमेव निःसारं दृष्ट्वा सारदिदृश्या ॥ प्रयत्नं त्यज्यते हा हाः पूरे वैराग्यमाश्रिताः ॥
 सुखजनासु बंधमावेदं वलिंगुधारणं वा ॥ नो तो सज्जतानां नायं धर्मा विधीयते ॥ तत्र संन्यासस्य ह
 तीर्थमाह ॥ ये च संतानजादोषा ये पि स्थः कर्मसंभवाः ॥ संन्यासस्तान् दृष्ट्वा दोषान् संन्यासि विवा
 ब्रह्मत्वने ॥ अकार्यकारिणं दानं वेगो न द्याश्च मुद्धि हतु ॥ शोध्यस्य मृद्युतोयं च संन्यासापि हि ज
 न्मना ॥ षष्ठी कुलग्न्यतीता निषष्टा मागामिका निच ॥ कुलग्न्य हतं प्राप्तः संन्यस्तमिति यो वदे
 त ॥ अथ संन्यासोपि संन्यासे वै न मुप्रतीयते ॥ केवलेन संन्यासेन न मुक्तिर्नापि केवलेन शानेन शि ॥
 यदि केवलेन शानेन मुक्तिः ॥ तर्हि यज्ञवल्क्यस्वेतकृतप्रभतीनां शानेनामपि संन्यासग्रहणानुप
 पत्तिः स्यात् ॥ दृश्यते दुःस्वाज्जन्मसमुद्यदो ज्ञानमेकं ॥ मुक्तिरित्येत अह ॥ अग्निः ॥ न ता
 मुच्यते दुःस्वाज्जन्मसंसारबंधनात् ॥ यावन्मधारयद्दिशो वै ह्युवलिंगमुत्तमं ॥ प्रयथ्या
 तसमुद्यदो ज्ञानमेकं निश्चिता ॥ संन्याससाधनं प्रोक्तं मम ते त्वेकसाधनं अमशानेन

संन्यासं मोक्षये सागमाद्वृत्ते ॥ निःशेषकर्मसंन्यासं विद्यायाः साधनं कृतम्वरी ॥ संन्या
ससाधनं ज्ञानं नित्यं भाषि च श्रुतिः ॥ योगाभ्यासरतः शांतीनिधुता शेषकर्मषः ॥ ब्रह्मवि
द्वृत्तसवनिपरिव्राडे कामवान्यतिः ॥ संन्यासं मोक्षये सागमाद्वृत्ते ॥ संन्याससाधनं ज्ञानेनेतरः
सर्वमनापि सर्वेभ्यो विषयेभ्यो निवर्तते ॥ ब्रह्मविद्यासमायुक्तं यत्तत्तु मुक्तिसाधनं ॥ यति
व्यतिरेकेण यो यते तसमूहधीः ॥ दुःखात्यंतनिवृत्तौ च विनावा ब्रह्मविद्याया ॥ इदानीं
श्रुत्वा एतादिषु संन्यास्येवाधिकारी नान्युरति कतिरपि ॥ वेदांतविज्ञानसुनिश्चितार्थः संन्या
सयोगाद्यनयः कुडुसत्वाः ॥ तद्ब्रह्मलोकेषु परांतकाले परामृता सरिमुच्यन्ते सर्वे ॥ शीयन्ता
ह ॥ ॥ एतच्छेषक्रियस्यैव संसारं प्रजिहसन् ॥ जिज्ञासोरेव चेकात्म्यं त्रय्यं ते क्षधिगता ॥
सर्वसंगनिविमुक्तो मोक्षमात्रप्रयोजनः ॥ अतोधिक्रियते प्रत्यक् शानो सत्तौ न रागवान् ॥

वेशयत् ॥ शून्येषेवावकाशेन पुगुहास्तुचीवनेषु च ॥ नित्यमुक्तः सदा योगी ध्यानसम्यगुपक
मेत ॥ भयं क्रोधमथात्तस्य मतिस्वमाति जागर ॥ अथाहारमनाहारं नित्ययोगी विवर्जयेत् ॥
वात्यचिंता सर्वचिंता प्रयोजनमाह ॥ ध्यानापापानि नश्यंति ध्याना न्मोक्षं च विदति ॥ ध्याना
त्प्रसीद हरि ध्यानं सर्वांशं साधनं ॥ ध्यानेन दह्यत संपुण्यपापक ॥ स्पृष्टं ब्रह्माहमस्मि य
दि शीतलं संपापं विस्तीर्णं योजनान्बहुः ॥ भिद्यते ध्यानयोगेन नान्ये भेदकदाचन ॥ नित्यमभ्या
ससंयुक्ता हृदययदि भावयत् ॥ तन्मयत्वमवाप्नोति तिके शांगोत्तीवकीटकः ॥ सर्वपापप्र
सक्तोपि ध्यायन्निमिषमच्युतं हि जस्तपस्वी भवति पंक्तिपावनपावनः ॥ ध्यानेन सहजं ना
स्ति शोधनं पापकर्मणः ॥ श्रुत्वा केषूपि श्रुं जाने ॥ ध्यानेनैव न लिप्यते ॥ छुछानुस्मरणो देवः
प्रायश्चित्तानि ॥ श्रुत्वा नमिस्तु च नित्यं स्मरन्मपि युधिष्ठिरः ॥ महापातकजातुमस्यो मुच्येत
सर्वकिल्बिषात् ॥ यथाग्निरुद्धत शिखा कक्षं दहति सानिलः ॥ तथा चित्तस्थितौ विदुर्नराणां

श्रवणं विना ॥ विद्यमोपि संन्यासे पतत्येव न संशयः ॥ प्रमादिनो बहिः श्रितः पिशुनाः क
 लहोत्सुकाः ॥ सन्यासिनोपि दृश्यंते देवसंदूषितायाः ॥ कारकस्य करणेन तत्तुल्यता ॥
 सिद्धिरेव पतितो भवेद्यथा ॥ व्यञ्जकस्य परिवर्जनात्तथा सद्य एव पतितो यथा भवेत् ॥ अं
 तरंगमपवर्गसाधनं कार्यमेव यतिभिः प्रयत्नतः ॥ व्याजमेव बहिरंगयत्नतः सर्वथाप
 तनभीरुर्भवेत् ॥ यद्युत्तं विविदुषो दयायत सर्वमेव बहिरंगसाधं ॥ अंतरंगमव
 गच्छतस्तु नयसरावेगति साधनं श्रुतं ॥ यद्वि कारकतया वेगम्यते दूरतस्तीदृहसा
 धनं धियः ॥ अंतरंगमखिलं तु तत्पुनर्व्यञ्जकं भवति यत्परात्मनः ॥ कारकस्य करणे
 न तातस्मात्कर्म समस्तमेव तु भवेदीदृशजनेः साधनं शास्त्रिणां कृतं ॥ समस्तम
 पितद्यमेनेह्यंते ॥ द्रष्टव्यमनुद्यसाधनतया यत्तत्प्रतीचः श्रुतं वेदांतश्रवणा

दिवं भवतर्त्तव्यमावस्यकं ॥ ॥ अथ सन्यासिनां महावाक्यविचारैरेव मुरयो
 धर्मइत्याह परिपूर्णचिद्रसु तत्तत्स्वेमहिमिति दृश्यमते ॥ न तथा पितृमसि वाक्य
 सुतामपि मंतरणतवेकं लैवेत् ॥ पदार्थबोधपरिहृत्य वाक्यनशक्तमस्मानुभवाव
 साने धियं समानं तु मपेक्षितत्वादलः प्रयत्नेन निरूपितो भूतः ॥ स्वाध्याये धर्मपरितंनि
 जवेदशारवावेदांतश्रुतिगतमादरपालितं च ॥ सन्यासिनोपरदृशागुरुणा परिहृ
 त्साक्षान्महावचनमेव विमुक्तिहेतुः ॥ वेदांतवावाक्यमिह कारणमासा बोधे हेतु
 राणि परिपोथिनिबुहणानि ॥ यज्जलदिकानि दुरितं क्षयंति बुद्धेस्तत्पदार्थविषयं त
 तमउत्तराणि नियमो धर्मादिपीडितं क्षयंति जद्विद्वत्संनुदति वाक्यजामतिः ॥ वासुदे
 वनिहितं धनं जयो हति कोरवकुलं यथा पुनः ॥ अनाद्यविद्यापटनेन बधनं प्रस

१०८
५

१०७/५

ज्येदेरांतनिबंधनामतिः॥ स्वजन्ममात्रेण दृष्टा मगोचरा समुल्लेदाहं दहति तिति हि क्रुतिः
वेदांतवाक्यजनिता मतिरिति रवमुत्पत्तितुः सकलमेव भवार्थवां भुः पी वा स्वयं च
स्वल्गु शाम्यति दः धृत्वे हापीतं यथा दुचिति मेव तुरोष स्वा॥ पदार्थबोधेन च तार्थ
बोधेन दृष्टता र्थानि ते मतिः परोक्षा हि पदार्थगोचरा॥ अतो महावाक्ये निबन्धने वधीर बोधविच्छेद
करी प्रवर्ष्यति॥ वाक्योद्भाषित बुद्धि रतिर मलायलादिभिर्निश्चला वेदांतश्रवणादिभिः स्फु
टिकवत् स्वच्छासतीतावके रूपं दर्पणवृद्धि भाति परमं विच्छेदः पदं सन्निधे रतस्मादिपरः परमा
मनः परमे भागवतः॥ कुरुतावता परममेव पदं परमा मन स्वभावतः कुर्यात्॥ संसारदोषमव
धारयतो यथावत् वेराग्यमुद्भवति चेतसि निः प्रकपं॥ वैराग्यजन्म निरेदं च सति प्रवृत्तिस्वल्प
दार्थपरिशोधन कर्मणि स्यात्॥ तत्त्वमस्यादिवाक्यो ह्ययत्॥ जन्मान्तरपुनरिदं साधनं ज्ञानमासितं

इति
विश्वेश्वरी पद्धतिः ॥

क्रानाविरतो दुः स्वरिता आशांतो न समाहितः॥ नाशान्तमानसो वापि प्रज्ञानेनैव प्राप्तुयात्॥
आब्रह्मणो रमा संसारात्तु धीर्न विरज्यते॥ यो वेत्तौ व विद्याया अधिकारी भवेत्तरः॥ न
निवर्तयितुं क्षमं॥ यथा तथोपरा शक्तं रागाद्याकुलचेतसः॥ शास्त्रविरक्तचित्तवान् प्रवर्तयि
तुं क्षमं॥ यथा तथा परात्पुत्रश्रुतयः संतिको रिशः॥ ज्ञानाग्निरोधिनी युद्धप्रवृत्तिः सर्व
कमाल्युत्सुका प्रक प्रवण बुद्धयः॥ मोहक्षित्वात्मसंबोधाद्युः केवल्यमुत्तमं॥
जिसुरापि चेतस्य यथोक्तस्या सर्वस्तनः॥ सर्वेषु णानि दृष्टे वतत् ज्ञानं समवाप्नुया
त्॥॥ इदानीं यतिभिः श्रवणादावेवादरः कार्यं न ब्रह्म इति कथयन् श्रवणादि
दिव्यतिरिक्ता अनुष्टावेदोषानाह॥॥ तत्त्वपदार्थविवेकाय संन्यासः सर्वकर्म
णां॥ अस्याविधीयते तस्मात् तत्सांगीपतितो भवेत्॥ शिखासूत्रपरित्यागवेदांत